

**TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN
KULLANILMASINDA KOLLUĞUN KONUMU**

**2023
YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ**

Sümeyye Büşra AVCI

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM**

**TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KULLANILMASINDA KOLLUĞUN
KONUMU**

Sümeyye Büşra AVCI

**Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM**

**T.C.
Karabük Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Kamu Yönetimi Anabilim Dalında
Yüksek Lisans Tezi
Olarak Hazırlanmıştır**

**KARABÜK
Ağustos 2023**

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
TEZ ONAY SAYFASI.....	5
DOĞRULUK BEYANI	6
ÖNSÖZ	7
ABSTRACT.....	9
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ.....	11
ARCHIVE RECORD INFORMATION	12
KISALTMALAR	13
ARAŞTIRMANIN KONUSU	14
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ.....	14
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	14
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	14
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	15
1. TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERE GENEL BAKIŞ	16
1.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi.....	16
1.1.1. İlkçağ'da İnsan Hakları.....	17
1.1.1.1. Urgakina Kanunları	17
1.1.1.2. Hammurabi Kanunları	19
1.1.1.3. Antik Yunan ve Roma' da İnsan Hakları	20
1.1.1.4. Medine Vesikası	22
1.1.2. Orta Çağ'da İnsan Hakları	24
1.1.2.1. Genel Olarak	24
1.1.2.2. Magna Carta Libertatum.....	26
1.1.3. Yeni Çağ'da İnsan Hakları.....	27

1.1.3.1. İngiltere’de Ortaya Çıkan Gelişmeler	30
1.1.3.2. Fransa’da Ortaya Çıkan Gelişmeler.....	31
1.2. Uluslararası ve Bölgesel Belgelerde İnsan Hakları	32
1.2.1. Uluslararası Belgelerde İnsan Hakları.....	33
1.2.1.1. Milletler Cemiyeti	33
1.2.1.2. Birleşmiş Milletler Anlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi	35
1.2.1.3. Avrupa Konseyi	37
1.2.1.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS).....	39
1.2.1.5. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı.....	41
1.2.2. Bölgesel Olarak İnsan Hakları.....	42
1.2.2.1. Amerika	43
1.2.2.2. Afrika	44
1.2.2.3. Arap Dünyası	46
1.3. Osmanlı’da ve Türkiye’de İnsan Hakları.....	47
1.3.1. Osmanlı Belgelerinde İnsan Hakları	49
1.3.1.1. Sened-i İttifak.....	49
1.3.1.2. Tanzimat Fermanı	51
1.3.1.3. Islahat Fermanı.....	53
1.3.1.4. Kanun-i Esasi	54
1.3.2. 1982 Anayasası’nda İnsan Hakları Anlayışı.....	56
1.4. İnsan Hakları Gelişimi İle İlgili Kavramlar	58
1.4.1. Hak ve Hürriyet Kavramı	59
1.4.2. Hukuk Kavramı.....	61
1.4.3. Ödev Kavramı.....	62
1.4.4. İnsan Hakları Kavramı.....	62
1.4.5. Kamu Hürriyetleri Kavramı	64
1.5. Hak ve Hürriyetlerin Pozitif Hukuk Tarafından Tanınması.....	65
1.5.1. Tanıma Çeşitleri	66
1.5.1.1. Anayasayla Tanıma	66
1.5.1.2. Bildirgelerle Tanıma.....	67
1.5.1.3. Uluslararası Belgelerle Tanıma	68
1.5.1.4. Kanunla Tanıma	70

1.5.1.5. Düzenleyici İdari İşlemlerle Tanıma.....	71
2. İDARİ KOLLUK VE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KULLANILMASINA İLİŞKİN SİSTEMLER.....	72
2.1. Kolluk Kavramı, Unsurları, Özellikleri ve Kullanım Usulündeki Sistemler	72
2.1.1. Tanımı.....	72
2.1.2. Kamu Düzeni Unsurları.....	74
2.1.2.1. Güvenlik	75
2.1.2.2. Dirlik ve Esenlik.....	76
2.1.2.3. Sağlık.....	78
2.1.2.4. Genel Ahlak.....	79
2.1.3. İdari Kolluğun Özellikleri	81
2.2. Kolluk Çeşitleri	82
2.2.1. İdari Kolluk-Adli Kolluk-Siyasi Kolluk	83
2.2.2. Genel İdari Kolluk-Özel İdari Kolluk.....	85
2.3. Genel İdari Kolluk Makamları.....	89
2.3.1. Bakanlar Kurulu	89
2.3.2. İçişleri Bakanı	90
2.3.3. Vali.....	91
2.3.4. Kaymakam	92
2.3.5. Bucak Müdürü.....	93
2.4. Hak ve Hürriyetlerin Düzenlenme Sistemleri	93
2.4.1. İzin Usulü (Önleyici Sistem)	94
2.4.2. Serbestlik Usulü (Düzeltilici ve Bastırıcı Sistem).....	97
2.4.3. Bildirim Usulü.....	98
2.5. Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması	100
2.5.1. Olağanüstü Hallerde Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması.....	102
2.5.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Sınırlandırma Sistemi	103
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İDARENİN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KULLANIM SİSTEMİNE GÖREV YETKİSİ	104
3.1. Kolluk Yetkisinin Sınırları.....	104
3.1.1. Anayasal Sınırlar	104
3.1.2. Sebep ve Konu-Amaç Bakımından Sınırlar (Ölçülülük İlkesi).....	106
3.1.3. Yer ve Zaman Bakımından Sınırlar	106

3.2. Kolluk Yetkilerinin Genişlemesi.....	107
3.2.1. Olağanüstü Hal Rejimleri.....	108
3.2.1.1. Unsurları.....	108
3.2.1.1.1. Yetki.....	109
3.2.1.1.2. Şekil.....	109
3.2.1.1.3. Neden.....	110
3.2.1.1.4. Konu.....	111
3.2.1.1.5. Amaç.....	111
3.2.1.2. Olağanüstü Hal Dönemlerinde Kolluk Yetkileri.....	111
3.3. Kolluk Tedbirleri ve Yaptırımları.....	114
3.3.1. Düzenleyici Kolluk İşlemleri.....	114
3.3.2. Kişisel Kolluk İşlemleri.....	115
3.3.2.1. Faaliyetlerin Yasaklanması ve Ertenmesi İşlemi.....	116
3.3.2.2. Emir ve Uyarı İşlemi.....	117
3.3.2.3. Kapatma İşlemi.....	118
3.3.2.4. Re'sen İcra ve Zor Kullanma.....	119
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA.....	125
ÖZGEÇMİŞ.....	135

TEZ ONAY SAYFASI

Sümeyye Büşra AVCI tarafından hazırlanan “TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KULLANILMASINDA KOLLUĞUN KONUMU” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Tezi olarak uygun olduğunu onaylarım.

Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM

Tez Danışmanı, Kamu Yönetimi Anabilim Dalını buraya yazınız

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği/Oy Çokluğu Seçiniz ile Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 21/08/2023

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)	İmzası
Başkan : Prof. Dr. Ali ASKER (KBÜ)
Üye : Doç. Dr. Ahmet KILINÇ (AYBÜ)
Üye : Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM (KBÜ)

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans Tezi derecesini onamıştır.

Doç. Dr. Zeynep ÖZCAN

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntılarım intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlaki ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Sümeyye Büşra AVCI

İmza :

ÖNSÖZ

Tez çalışma sürecim boyunca bir hocadan daha fazlası olan, yolumu aydınlatan, çalışmamın başlangıcından tamamlanmasının son anlarına kadar desteğini esirgemeyen, her zaman öğrencisi olmaktan gurur duyacağım değerli danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Abdülazim İBRAHİM'e sonsuz teşekkür ederim.

Ayrıca tüm hayatım boyunca benim yanımda olan, sadece bu tez sürecimde değil tüm eğitim hayatım boyunca beni cesaretlendiren ve moral veren annem Ayşe AVCI'ya, babam Esat AVCI'ya ve kardeşim Yasin AVCI'ya teşekkür ederim.

ÖZ

İnsan hakları Eski Yunan uygarlığından günümüze kadar konuşulan, tartışılan ve araştırılan bir konu olmuştur. İnsanlar çok eski dönemlerden beri sahip oldukları hakları kullanabilmek için çaba göstermiştir. Gösterilen çabalar sonuç vermiş ve insanlar birçok hak ve hürriyete sahip olmuşlardır. Hak ve hürriyetlere sahip olan insanlar bunları kaybetmemek için güvence altına almak istemişlerdir. Böylece ulusal belgeler, uluslararası belgeler ve hukuk ortaya çıkmıştır.

Hak ve hürriyetlerin kazanıldığı tarihsel süreçte birçok düşünürün fikirleri önemli rol oynamıştır. Ancak insan haklarının tanımı, kapsamı ve sınırları tartışılan konular olmaya devam etmiştir. Aynı zamanda hak ve hürriyet kavramlarının da anlamları tartışılmıştır. Kavramlar tartışılrsa da Magna Carta Libertatum ile kralların yetkileri sınırlandırılmış ve bireylerin özgürlükleri genişletilmiştir. Bu önemli adım insan hakları alanındaki ilk önemli belge olmuştur. Urgakina, Hammurabi Kanunları, Medine Vesikası, Veda Hutbesi'nde de hak ve hürriyetlerden bahsedilse de belgelendirilmediği için Magna Carta Libertatum bu konudaki ilk belge olma özelliğini taşımaktadır.

Devletler kamu düzeninin sağlamak zorundadır. Bu sebeple toplum veya bireyler hak ve hürriyetlerini kullanırken bazen idareden izin almalıdır. Bazen de izin almaya gerek kalmadan bildiri yaparak da hak ve hürriyetlerini kullanabilirler. Ancak her şeyin bir sınırı olduğu gibi hak ve hürriyetleri kullanmanın da bir sınırı vardır. İdare bazı durumlarda hak ve hürriyetleri sınırlandırabilir. Bu sınırlandırmaları yaparken Anayasa, kanunlar ve evrensel insan hakları ilkelerini dikkate alarak karar vermelidir.

Kolluk, kanunlara uymadan hak ve hürriyetlerini kullanmak isteyen toplumlara veya bireylere karşı yaptırımında bulunma hakkına sahiptir. Yaptırım uygularken de Anayasa ve kanunlara uymaktadırlar. Kolluğun olağanüstü durumlarda uyguladığı yaptırımlar olağan dönemden farklıdır. Olağanüstü hal ve durumlarda kolluğun yetkileri genişlemektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan Hakları; Temel Hak ve Özgürlükler; Serbestlik Usulü; Bildirim Usulü; İzin Usulü

ABSTRACT

Human rights have been a subject of discussion, debate, and research from ancient Greek civilization to the present day. People have been striving to exercise the rights they have had since ancient times. These efforts have yielded results, and individuals have gained many rights and freedoms. To secure and protect these rights and freedoms, people have developed national and international documents and laws.

Throughout the historical process of gaining rights and freedoms, the ideas of numerous thinkers have played a significant role. However, the definition, scope, and limits of human rights have remained topics of debate. Similarly, the meanings of the concepts of rights and freedoms have been subject to discussion. Despite these debates, the Magna Carta Libertatum played a crucial role as the first significant document in the field of human rights, as it limited the powers of kings and expanded individual liberties. While rights and freedoms were also mentioned in documents such as the Code of Ur-Nammu, the Code of Hammurabi, the Medina Charter, and the Farewell Sermon, the Magna Carta Libertatum holds the distinction of being the first documented significant step in this regard.

States are obligated to maintain public order. Therefore, sometimes societies or individuals may need to seek permission from the authorities when exercising their rights and freedoms. At other times, they can exercise their rights and freedoms through notifications without requiring permission. However, just like everything else, there are limits to exercising rights and freedoms. The authorities can limit rights and freedoms in certain situations. When making such limitations, the authorities must take into account the Constitution, laws, and universal principles of human rights.

Law enforcement has the right to take action against societies or individuals who want to exercise their rights and freedoms without adhering to the laws. When applying sanctions, they also abide by the Constitution and laws. The sanctions imposed by law enforcement during exceptional circumstances differ from those applied during normal periods. In extraordinary situations, the powers of law enforcement are expanded.

Keywords: Human Rights; Fundamental Rights and Freedoms; Freedom Procedure; Notification Procedure; Permission Procedure

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasında Kolluğun Konumu
Tezin Yazarı	Sümeyye Büşra AVCI
Tezin Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Abdülazim İBRAHİM
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	21/08/2023
Tezin Alanı	Kamu Yönetimi Anabilim Dalı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	135
Anahtar Kelimeler	İnsan Hakları; Temel Hak ve Özgürlükler; Serbestlik Usulü; Bildirim Usulü; İzin Usulü.

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	The Position of Law Enforcement In The Use of Fundamental Rights And Freedoms
Author of the Thesis	Sümeyye Büşra AVCI
Advisor of the Thesis	Assoc. Prof. Dr. Abdülazim İBRAHİM
Status of the Thesis	Master's Degree
Date of the Thesis	21/08/2023
Field of the Thesis	Department of Public Administration
Place of the Thesis	UNIKA/IGP
Total Page Number	135
Keywords	Human Rights; Fundamental Rights And Freedoms; Release Procedure; Notification Procedure; Permission Procedure.

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AKKA	: Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması
BM	: Birleşmiş Milletler
CMUK	: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
CMK	: Ceza Muhakemesi Usulü
İHEB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirisi
JTG YHK	: Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun
m	: madde
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
M.Ö	: Milattan Önce
PKK	: Partiya Karkeren Kurdistane
PVSK	: Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TCK	: Türk Ceza Kanunu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Araştırmanın konusu “Temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasında kolluğun konumu”dur. Bu alıŐma insan haklarının tarihsel gelişimini, hak ve hürriyetlerin kullanılmasındaki usulleri ve idarenin toplum veya bireylere karşı yetki ve görevlerini öngörür.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Araştırmanın temel amacı, hak ve hürriyetlerin kullanılmasındaki usuller kullanılırken kolluğun konumunu incelemektir. Bu alıŐma, söz konusu usuller noktasında idarenin yetki ve görevlerini hangi durumlarda, nasıl kullandığını ortaya koymaktadır. İnsan hakları alanındaki bu çalışma kaynaklardaki bilgileri düzenli ve kapsamlı bir Şekilde ele almıştır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Literatür ve kaynakların (kitap, dergi, makale, yayın, internet vb.) taranması yapılarak hazırlanmıştır. Ayrıca Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu’ndan yararlanılmıŐtır.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Araştırmanın problemi; hak ve hürriyetlerin kullanılmasındaki usuller ve ile idarenin bu husustaki görev ve yetkileridir. Birey ve toplumun hak ve hürriyetleri kullanırken hangi usule göre hareket ettiği ve bu noktada idarenin görev ve yetkilerini hangi dönemde nasıl kullandığı araştırma hipotezinin temelini oluşturmaktadır. Bu alıŐmada;

Hak nedir?

Hürriyet nedir?

dev nedir?

İnsan hakları nedir?

İnsan hakları nasıl bir gelişim göstermiştir?

İdari kolluk temel hak ve hürriyetlerin kullanılmasında nasıl bir role sahiptir?

Kollukların görevleri nelerdir?

Hak ve hürriyetlerin ne zaman sınırlandırılabilir?

Kolluğun yetkileri ne zaman ve hangi hallerde genişler? sorularına cevap aranmıştır.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

İnsan haklarının tarihsel gelişiminin kaynaklarda eksik ve düzensiz yer alması çalışmada karşılaşılan en büyük sorundur. Hak ve hürriyetlerin kullanılmasındaki usullerin kaynaklarda benzer ve yetersiz ele alınması çalışmayı zorlaştırmıştır.

1. TEMEL HAK VE HÜRRIYETLERE GENEL BAKIŞ

Araştırmanın bu bölümünde temel hak ve hürriyetler kavramının genel çerçevesi ele alınmıştır. Buna uygun olarak insan haklarının tarihsel gelişimi ve güncel durum açıklanmıştır.

1.1. İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi

İnsan hakları kavramı anlam ve içerik bakımından oldukça zengindir.¹ Tarih boyunca insan hakları sürekli gelişmiş, değişmiş ve yenilenmiştir. 2. Dünya Savaşı sonlandırıldıktan sonra insan hakları uluslararası olarak tanımlanmış ve çok büyük bir önem kazanmıştır. Daha öncesinde Milletler Cemiyeti de insan hakları ile ilgili sözleşmeler imzalamıştır.² İnsan hakları bu şekilde pozitif hukuka yansdıktan sonra İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile de uluslararası platforma taşınmıştır.³

İnsan haklarının sayısı belli olmadığı gibi gün geçtikçe sayısı artmaktadır. Yeni çıkan haklar, eski hakları geri planda bıraktığı için hukuk alanında değişiklikler olmaktadır.⁴ Tüm insanlar ayırım olmaksızın bu haklara sahiptir. Haklar devredilemez ve bölünemez niteliktedir. Ayrıca doğuştanlık, bireysellik, mutlaklık ve devlete karşı olma kavramları da insan haklarının nitelikleri arasında nitelendirilmektedir.⁵

İnsan hakları günümüze kadar bir anda gelmemiş, uzun bir zaman gerektiren birikim sonucunda bugünkü halini almıştır.⁶ Günümüzdeki yeni olaylar neticesinde bu konudaki araştırmalar hala devam etmektedir. İnsan haklarının uzun zaman dilimine

¹ Anıl ÇEÇEN, **İnsan Hakları**, (Ankara: Astana Yayınları, 5.Baskı, 2020), s.17.

² Ergash JUMAIEV, Uluslararası Hukukta Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele: 11 Eylül Sonrası Mevzuatlarının İnsan Haklarına Uyum Sorunu (İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), s.13.

³ İnanç İŞTEN, Terörle Mücadelede İnsan Haklarının Sınırlandırılması (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010), s.7.

⁴ ÇEÇEN, s.17.

⁵ Mahir TERZİ, **“İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika”**, (Kara Harp Okulu Dergisi, S.2, 2017), s.57.

⁶ Kemal GÖZLER, İnsan Hakları Hukukuna Giriş, (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2021), s. 89.

yayıması bireylerin zamanla ihtiyaçlarının değişmesine neden olmuştur. Bu değişim insan haklarının gelişimini etkilemiştir.⁷

İnsan hakları, bireylerin hürriyetini korumaya yönelik olup, hak ve hürriyetlerin güvence altına alınmasıdır. Ancak insan hakları pozitif kurallara göre düzenlenmeden öncede bireyler bazı haklara sahipti. Bu haklar hepimizin doğuştan sahip olduğumuz doğal haklardır.

Devlet yalnızca kanunlarla tanımlanmış haklara değil ana rahmine düştüğümüz andan itibaren doğuştan sahip olduğumuz doğal haklarımıza saygı duymakta ve bu haklarımızı da korumaktadır.⁸

İnsan haklarının gelişimini incelemek için ilk olarak ilkçağlarda insan haklarına bakmalıyız.

1.1.1. İlkçağ'da İnsan Hakları

İnsan haklarına tarihsel olarak baktığımız zaman ilk görüş belirtenlerin Sofistler olduğunu görmekteyiz.⁹ Sofistler, insan değer vererek insan haklarına olan önemi vurgulamışlardır. Bireylerin daha huzurlu bir ortamda yaşamları için çalışmalar yapmışlardır. Çalışmalar sonucunda bir sözleşme bile yapmışlardır.¹⁰

1.1.1.1. Urgakina Kanunları

Mezopotamya'da insan haklarına somut bir biçimde ulaşılsa da yazılı tarihin ilk zamanlarında siyasi iktidarın sınırlandırılması konusuna değinilmiştir. İlk defa yazının icadıyla birlikte m.ö. 3000 yıllarında Sümer Kralı Urgakina hukuk

⁷ Abdülazim İBRAHİM, Irak Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi, (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), s.7.

⁸ Mehmet Merdan HEKİMOĞLU, *“İnsan Haklarının Tarihsel Perspektif İçerisindeki Gelişimi”*, (Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C. 1 S.1, 2003), s.78..

⁹ Zeynep Betül YAVUZ, Kurulştan Günümüze ABD'de İnsan Hakları Anlayışı ve Obama ile Trump Yönetimlerinin İnsan Hakları Söylemi, (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), s.21.

¹⁰ Cihan DABAN, *“Küresel İlişkiler Çağında İnsan Haklarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi”*, (Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C. 6, S. 3, 2019), s.166.

kurallarından oluşan bir adaletname hazırlamıştır.¹¹ Adaletname kanunlarında adam öldürenlere, hırsızlık yapanlara ve daha başka suçlara nasıl cezalar verileceğine yer verilmiştir.¹² Adaletname bireysel özgürlük ve güvenlik hakkını kutsal saymıştır. Keyfi tutuklamaları veya gözaltıları açıkça yasaklayarak, hiç kimsenin haklı sebep veya yasal süreç olmaksızın özgürlüğünden yoksun bırakılmayacağını garanti etmiştir (Urgakina Yasası, m.7). Sosyal reformlar hakkında bilgi veren bu metin, üç kil koni ve bir plaka levhadan oluşmaktadır. Metinden anlaşıldığı üzere Kral Urgakina, kendinden önce yapılmış yolsuzluk ve huzursuzluklara bu adaletname ile son vermek istemiştir.¹³ Urgakina kanunları adil yargılanma hakkını koruyan hükümler içermektedir. Yasal işlemlerde tarafsızlık ve şeffaflık ilkelerini belirlemiştir (Urgakina Yasası, m. 18).

Urgakina'nın yazmış olduğu metin bir kanun değildir. Ancak "reform talimatnamesi" niteliğindedir. Reform talimatnamesinde daha çok aile hukuku ve mülkiyet hakkına değinilmiştir. Aynı zamanda hürriyete vurgu yapması, dul ve öksüz kadınlara zor kullanılmaması gerektiği gibi konulara da vurgu yapmıştır. Urgakina kanunlarına baktığımız zaman dönemin idari ve sosyal yapısı hakkında da bilgi sahibi olunmaktadır.¹⁴

Reform talimatnamesinin maddelerine bakıldığında Urgakina öncelikle eski durumdan bahsetmiş daha sonra bu konu hakkındaki yeni hükmü bildirmiştir. Yeni hükümlerden biri erkeğin boşanma davalarında ödemekle yükümlü olduğu ağır nafakayı kaldırmış olmasıdır. Talimatnamenin 6. maddesine göre, "*evvelce kadınlar ceza görmeden iki erkek tarafından sahip olunuyorlardı. Şimdi böyle kadınlar suya atılırlar.*". Böylece ordalie olarak ifade edilen suya atılma cezasına yer verilmiştir.¹⁵

Urgakina yasaları, insan haklarının ve bireysel özgürlüklerin korunmasını vurgulayan gelişmiş bir hukuk sistemini ortaya koymaktadır. Eski bir uygarlık

¹¹ Ömer Faruk ATAGÜN, Temel Hak ve Özgürlüklerin Tarihsel Gelişimi ve Anayasal Güvencesi, Ankara 2019, s.

¹² Niyazi Akşit, **Kültür ve Tarih Ansiklopedisi**, (Ankara: İmaj Yayınları, C:2, 2004), s.318.

¹³ Kürşat KOÇAK, "**Koloni Çağında Hukuk**", (Nevşehir Barosu Dergisi, Sayı 1, 2014), s.171.

¹⁴ Aylin DURMUŞ, Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2014), s.10.

¹⁵ Ekrem MEMİŞ, "**Aka Medeniyetinin Doğuşu, Gelişmesi ve Çöküşü**", (Tarih İncelemeleri Dergisi C:10 S:1, 1995), s.44.

olmasına rağmen Urgakina Yasaları, yasal çerçeveler içinde insan haklarının erken tanınması ve bunlara saygı gösterilmesi konusunda fikir vermektedir. Urgakina yasalarında yer alan insan hakları ilkelerini anlamak ve takdir etmek, insan haklarının tarihsel gelişimini daha geniş bir şekilde kavramamıza katkıda bulunmaktadır.

1.1.1.2. Hammurabi Kanunları

M.ö. 18. yüzyılda Babil Kralı Hammurabi'nin saltanatı sırasında geliştirilen yasal bir kanun olan Hammurabi Kanunları, insanlık tarihinin eski kanunlarından biridir. Temel olarak cezalandırıcı önlemleri ve katı adalet duygusuyla ifade edilen kanun, eski Mezopotamya'daki insan hakları kavramına dair ifadeleri içermektedir.

Hammurabi mülkiyet hakkı, seyahat hakkı, vücut bütünlüğü konularına değinerek insan haklarını savunmuştur.¹⁶ Bu haklar bireyi keyfi sorgulanma ve cezalandırmadan korumuştur.¹⁷ İnsan hakları konusuna çok fazla vurgu yapmasa da, dönemine göre bu maddelerin çok modern düzenlemeler olduğu söylenebilir.¹⁸ Ancak maddeler göz önüne alındığında ilkelerin genellikle sosyal düzen ve hiyerarşiye öncelik verdiği görülmektedir.

Hammurabi kuralları “ Göze göz, dişe diş”, masumiyet karinesi ve ispat yükü esaslarına göre düzenlenmiştir. Özellikle bu esaslara bakıldığı zaman kanunun bireylerin haklarını gözettiği görülmektedir.¹⁹ İnsanlar arası ilişkilere ve devlet düzenine ilişkin kanunların günümüz karşılığı “*arazi ve ticaret hukuku*” ve “*aile ve ceza hukuku*” ağırlıklı olup, bölgede insan haklarına ilk defa bu kadar fazla önem verilmiştir. Aile ve ceza hukukuna göre, evliliklerin tek eşli olması gerektiği ve çocuğu olmayan kadınla birlikte ikinci bir eş alınmasının uygun olduğu yazılmıştır. Hatta çocuğu olan köle ilk eş ile aynı statüye çıkarılmış ve ona özgürlük verilmiştir. Hammurabi kanunları ahlak dışı ilişkiler hususunda da oldukça ağır cezalar

¹⁶ Salih ÖZKAN, “*İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması*”, (Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 5, S. 1, 2015), s.113.

¹⁷ DABAN, s.165.

¹⁸ “*İnsan Haklarının Kavramsal ve Tarihsel Gelişimi*”, Democratic Citizenship and Human Rights Education in Turkey (14 – 16 Nisan 2015), Council of Europe Yayınları, s.4.

¹⁹ ATAGÜN, s.

uygulamıştır. Baba ve kızın, anne ve oğlun ilişkisine karşı çıkmıştır. Bu yasak ilişkilere şehirden uzaklaştırma, bağlayıp suya atma veya yakma gibi ağır cezalar uygulanmıştır.²⁰ Zina konusuna da değinen Hammurabi, bir kadın kocasından başka bir erkekle aynı yatakta yakalanırsa ikisinin de suya atılacağına kanunlarında yer vermiştir (Hammurabi Kanunları, m.129).

Dönemin şartlarına bakıldığında Hammurabi kanunlarında kadınlara da önemli ölçüde haklar verilmiştir. Kocasını ölen kadınlara ve kız çocuklarına mirastan pay verilmesi hükmü bulunmaktadır (Hammurabi Kanunları, m.162).

1.1.1.3. Antik Yunan ve Roma’ da İnsan Hakları

İnsan haklarının felsefi temelleri Antik Yunan’a dayanmaktadır. Sofistler gibi Sokrates, Aristoteles ve Platon’da bireyin önemi üzerinde durmuşlardır. İlk çağlarda bireyin felsefenin doğrudan odağı olarak ele alınması Sokrates ile başlamıştır. Sokrates ahlaka, erdeme ve adalet kavramlarına çok önem vermiştir. Hatta adaleti ve ahlaki Tanrı ile aynı düzeyde görmüştür. Sokrates ilahi adaleti öngörerek, değerlerin doruğuna adaleti koyarak doğal hukuk görüşünü dile getirmiştir.²¹

Platon’ da ise hürriyet fikrinin hiçbir izi görülmemektedir. Platon’un ideal devleti monolittir. Yani devlette her şey tek elden yönetilir. Öyle ki evlenme dahi izne tabidir.²² Devlet adlı kitabında demokrasiyi eleştirmiş hatta Yasalar adlı kitabında totaliter öğeleri savunmuştur. Yasalar adlı eserinde yalnızca evliliği izne tabi kılmamış, aynı zamanda özel mülkiyete de karşı çıkmıştır.²³

Aristo ise Platon’a göre daha insancıl yaklaşmaktadır. Ancak köleliği kabul etmektedir. İnsana insan olduğu için değer vermemektedir. Devlete kişinin mutlak

²⁰ Ahmet ARAS, “*Ortadoğu İnanç Tarihinde İnsan Haklarına Bakış*”, (Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları, Yayın no:105, 2010), s.294.

²¹ İBRAHİM, s.8.

²² GÖZLER, s.90.

²³ İBRAHİM, s.9.

efendisi gözüyle bakar ve insanın manevi varlığını tamamen reddeder.²⁴ Eşitlik, cumhuriyet ve demokrasi kavramları da Aristo için yok sayılmıştır.²⁵

Hürriyet fikrini ilk defa savunanlar Stoacılarıdır. Devlet her şeyin üstünde değildir. Devletin de üstünde aklın ve kanunun olduğunu savunmamaktadırlar. Devlet ve bireyler akıl ve kanuna uymak zorundadır. Kanuna göre, insanlar birbirini sevmeli ve birbirleriyle kardeş gibi yaşamalıdır.²⁶ Stoacılara göre insanlar, devletin değil dünyanın vatandaşıdır. Hürriyetin insana özgü bir duygu birikimi olduğunun ve kölelerin dahi özgür olabileceklerinin üzerinde durmuşlardır. Bu anlamda birey kendi tutkularının esiri olmaktan kurtulduğu an özgürlüğe kavuştuğu belirtilmiştir.²⁷

İnsan haklarının gelişimi noktasında Roma uygarlığı Antik Yunan uygarlığını geçememiştir. Bunun altında baskıcı yönetimin payı vardır.²⁸ Roma uygarlığı insan hakları konusunda sınıfsal bir ayrıma başvurmuştur.²⁹ Bu dönemde halk özgürler ve köleler olarak ikiye ayrılmıştır. Özgür olarak nitelendirilenler birey olarak kabul edilirken, köleler hak sahibi olmayan kesimdir.³⁰

Köleliğin yaygın olması onların hukuki açıdan durumlarını düzenlemeyi zorunlu kılmıştır. Sayılarının sürekli artıyor olması devlet ve iktidarları tedirgin etmişti. Bu sebeple daha sıkı ve baskıcı bir disiplin altına alarak onları bütün hak ve hürriyetlerinden mahrum bırakmayı düşünmüşlerdi. Roma hukukuna göre, hak sahibi olabilmek için hür olunması gerekiyordu. Köleler ise haklara sahip değillerdi. Hatta

²⁴ Münci KAPANİ, **Kamu Hürriyetleri**. (Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976), s.18.

²⁵ Hasan Tahsin FENDOĞLU, **İnsan Hakları Hukuku**. (Ankara, Yetki Yayınları, 1. Baskı, 2017), s.21.

²⁶ GÖZLER, s.91.

²⁷ KAPANİ, 1976, s.18-19.

²⁸ ÖZKAN, s.114.

²⁹ Ethem ÇALIK, **“İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi”**, (21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, C. 6, S. 16, 2017), s.45.

³⁰ Safa REİSOĞLU, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**. (İstanbul: Beta Basım Yayım, 1. Baskı, 2001), s.4.

onlar hukuken bir birey olara dahi görülmüyorlardı.³¹ Toplumda sınıflaşmaya göre kişiler ancak belli özellikleri taşımaları halinde birey olabiliyorlardı.³²

Antik Yunan'a ve Roma'ya bakıldığı zaman bu dönemde insan hak ve hürriyetleri konusu uygulamada gerçekleşmemiştir. Yalnızca köleler değil, vatandaşlarda bütün hak ve hürriyetlere sahip değildir. Vatandaşlar da bu sınırlandırmalara maruz kalmıştır. Öyle ki devlet vatandaşların kılık kıyafetine dahi karışmıştır. Bu noktada vatandaşlar tamamen devlete bağımlıdır.³³ Bu sebeple vatandaş olarak kabul edilen kişiler dahi bugünkü anlamda özgür değillerdir. Romalılar ve Yunanlar bireylerin devlet karşısında haklara sahip olabileceğini kabul edememişlerdir.³⁴

1.1.1.4. Medine Vesikası

Müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra muhacirler, Ensarlar, Medine'de yaşayan yerleşik Yahudiler, Medineli müşrikler ve Medine'de yaşayan farklı milletler arasında Medine Vesikası kabul görmüştür.³⁵ Medine Vesikası, kelimelerin tasviri ve kullanılan dil bakımından iyi bir hukuk belgesidir. Günümüz İslam hukuku araştırmacılarına göre, vesika belki de tüm insanlık tarihindeki hukuk dilini kullanarak ilk defa yazılı bir şekilde ve siyasi erkin de kabul ettiği, bağlayıcı bir anayasa niteliği taşımaktadır.³⁶ Medine Vesikası kırk yedi maddeden oluşan ve Medine'de yaşayanların birbirleriyle olan ilişkilerini düzenleyen bir belgedir. Medine'de yalnızca Müslümanlar değil Yahudiler de yaşadığı için her iki dine mensup

³¹ ÇALIK, s.45.

³² ÖZKAN, s.114.

³³ GÖZLER, s.91-92.

³⁴ İBRAHİM, s. 11.

³⁵ Bayram DOĞAN-Mehmet TURAN, "*Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası*", (Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C.11, S.1, 2021), s.69.

³⁶ Mustafa KELEBEK, "*İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası*", (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:4, 2000), s.17.

insanları ilgilendiren maddeler vardır. Bu sebeple Vesika toplumsal bir birliktelik yaratmıştır.³⁷

Medine Vesikası bir arada yaşamayı amaç edinmiş bir belgedir. Medine’de yaşayan farklı dinlere, kabilelere göre ayrı ayrı maddeler yazılmıştır. Kimseye tek bir inancı dikte etmemiş, tüm toplulukların kimliklerini tanımıştır. Dinsel, etnik, dilsel ve kültürel her grubu tanıyarak, grupların temel hak ve özgürlüklerini hukuksal olarak teminat altına almıştır. Tanınan hak ve özgürlükler arasında öldürme ve cezalandırma gibi haklar yoktur. Herkes hukuka uygun yaşamak zorundadır. Bireylerin şiddete eğimli davranışları yasaklanmıştır. Ayrıca Medine Vesikası din ve vicdan özgürlüğünü de bireylere tanımıştır. Böylece bütün dinler eşit sayılmış, inançlara saygı ve eşitlik şart koşulmuştur.³⁸ Vesika kanunlarla kimseye bir şeyi zorla yaptırmamış, katı kurallar koymamıştır. Herkesin iç hukukunu ve yönetimini kendilerine bırakmıştır. Bununla birlikte farklı dinlere sahip bireylerin birbirlerine cürüm işlenmesinin yasa olduğu ve mağdur olan tarafa yardım edileceği ifade edilmiştir.³⁹

Sonuç olarak Medine Vesikası, bu tür fikirlerin daha emekleme döneminde olduğu bir dönemde, insan haklarına yönelik öncü bir belge olmuştur. Hükümleri din özgürlüğü, adalet, eşitlik ve marjinal grupların korunmasını savunmuştur.

Günümüzde Medine Vesikası; vesika, anayasa, antlaşma, belge kavramları ile nitelendirilmektedir. Bazı araştırmacılar Medine Vesikası’nın anayasa olmadığı noktasında hemfikirdir. Ancak kullanılan hukuk dili ve bağlayıcılığı dikkate alındığında anayasa olarak nitelendirilmesi daha doğru olacaktır.

³⁷ İsmail AYDOĞDU, “*Sürekli Arayış, Bitmeyen Tartışma: Ali BULAÇ’ın Medine Sözleşmesi Eseri Üzerine Bir Değerlendirme*”, (İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi, C:5 S:2, 2021), s.509.

³⁸ Bilal SAMBUR, “*Medine Vesikasının Özgürlük ve Çoğulculuk Açısından Tahlili*”, (Liberal Düşünce Dergisi, S:76, 2014), s.181-184.

³⁹ Ömer Faruk YAMAN, İnsan Hakları Perspektifinden Medine Vesikası ile Magna Carta’nın Karşılaştırılması, (Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015), s.22.

1.1.2. Orta Çağ'da İnsan Hakları

Ortaçağ düşüncesi ve uygulamasında insan hakları ve demokrasinin ortaya çıkışı 1215 Magna Carta Libertatum ile olmuştur denilebilir. Bu nedenle bu konuyu iki başlıkta incelemek mümkündür.

1.1.2.1. Genel Olarak

Ortaçağda ne insan ne de demokrasi değerli varlıklar olarak görülmemiştir. Bu dönemde her şey din ve Tanrı merkezli bir anlayışla değerlendirilmiştir. Devleti yönetenin yönetme yetkisini Tanrı'dan aldığına inanılmış, insan denilen varlık özgürlükten yoksun bırakılmıştır.⁴⁰ Siyasal yapısı feodalite olan bu dönemde yalnızca feodal senyörler özgür sayılmış, bunlar dışındaki insanlara hiçbir hak ve hürriyet tanınmamıştır. İlkçağ'da görülen kölelik Ortaçağda serflik olarak devam etmiştir.⁴¹ Serfler köylüler, senyörler ise mülkiyet sahipleri olmuştur.⁴²

Hıristiyanlık dininin tarih boyunca yayılmasının sosyal sınıflar arasında ve özellikle köleler gibi toplumun alt kesimlerinde gerçekleştiği düşünülse de, aslında bu din, mevcut toplumsal eşitsizliği dini açıdan meşrulaştırmıştır. Bununla birlikte, Hıristiyanlık aynı zamanda siyasal iktidarın Tanrısal kökeni olduğuna inanarak, iktidarın Tanrı'dan geldiğini ve bu nedenle siyasal gücün sınırlanması gerektiğini savunmuştur. Bu düşünceyi destekleyen ifadelerden biri, Aziz Paulus'un "Omnis potestas a deo" ifadesidir. Yani tüm iktidarın Tanrı'dan geldiğini ifade etmiştir. Bu görüşe göre, herhangi bir siyasal iktidarın kökeni Tanrısal iradeye dayanmaktadır.⁴³

Ortaçağda özgürlük ve insan hakları kilisenin çizdiği sınırlar içerisinde kalmıştır. Bunun sonucu olarak yalnızca din adamları insan hakları konusunda fikir

⁴⁰ DABAN, s.166.

⁴¹ İBRAHİM, s.12.

⁴² ÇALIK, s.47.

⁴³ Seda ÖZMEN, "Ortaçağ Avrupası'nda İnsan Hakları", (TİHEK Akademik Dergisi, S:10, 2022), s.149.

beyan edebilmişlerdir.⁴⁴ Dönemin din adamlarından Thomas Aquinas da insan hakları konusunda düşüncelerini belirtmiştir. Ona göre hükümdar da dahil olmak üzere tüm insanlar ilahi kanuna tabidir. Hükümdar devleti ilahi kanunlara göre yönetmeli, halk ise devleti ilahi kanunlara göre yönetmeyen hükümdara itaat etmemelidir. Burada Aquins insanlara direnme hakkında bahsetmektedir.⁴⁵

Ortaçağın önemli düşünürlerinden biri olan Thomas Aquinas'ın, doğal yasa hakkındaki görüşleri, insan haklarına teolojik bir bakış açısı sunmaktadır. Thomas'a göre doğal yasa, insanın ebedi ve Tanrısal yasadaki kavrayabildikleri ölçüde elde ettiği ilkelerdir. Bu yasa insanın doğru ile yanlış ayırt etme yeteneğine sahip akıllı bir varlık olarak doğal olarak içinde bulunduğu yasalara dayanmaktadır. İnsan doğal hukuktan yola çıkarak, insan hakları kavramını sınırlı akılla anlayabilir ve bu haklara dayalı olarak toplum içinde bir arada yaşamının gerekliliği için pozitif yasalar oluşturabilir. Ancak insanın sınırlı akıl kapasitesi nedeniyle evrensel ve Tanrısal yasayı tam anlamıyla kavrayamayacağını düşünen Thomas, bu nedenle Tanrı'nın müdahalesine ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Doğal yasanın Tanrısal yasaya bağlanması, Kilise'nin yasaların yorumlanması konusundaki rolünü güçlendirmiş ve Kilise'yi Ortaçağın en etkili kurumlarından biri haline getirmiştir.⁴⁶ Thomas Aquinas'ın yine de tam bir özgürlük savunucusu olduğu fikri doğru değildir. Çünkü kendisi kölelik statüsünü açıkça kabul etmiştir.⁴⁷

Sonuç olarak, Ortaçağda dünyevi kanunlar ve ilahi kanunlar arasında çelişkiler ortaya çıkmıştır. Çelişkiler sonucunda çeşitli ittifaklar kurulmuş; bazen kilise kralın yanında olmuş, bazen de kilise halkın yanında yer almış ve yöneticilere karşı çıkmıştır.⁴⁸ Farklı grupların kendi aralarında ittifak ve ihtilaf kurmaları insan hakları

⁴⁴ Ahmet MUMCU, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**. (Ankara: Savaş Yayınları 2. Baskı, 1994), s.48.

⁴⁵ GÖZLER, s.94.

⁴⁶ ÖZMEN, s.149.

⁴⁷ İBRAHİM, s.14

⁴⁸ Şeref ÜNAL, **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**. (Ankara: Yetkin Yayınları, 1997), s. 23.

noktasında sonraki dönemlerin de önünü açmıştır.⁴⁹ Ortaçağda evrensel, devredilemez, dokunulamaz ve temel hakların devletten geldiği düşüncesi benimsenememiştir. Yine de insanlar hak arayışlarına devam etmiş ve 13. yüzyılda mücadelelerinde başarılı olmuşlardır.⁵⁰

1.1.2.2. Magna Carta Libertatum

Ortaçağda insan hakları konusunda ilk adım 1215 yılında Magna Carta Libertatum ile atılmıştır.⁵¹ Bu belge insan hakları ve hürriyetlerini soyut birer kavram olmaktan kurtarmış ve kendisinden sonraki birçok bildiriye örnek olmuştur. Belgeye değer kazandıran iki önemli özelliği vardır. Bunlardan birisi belli bir kesimin değil krallıktaki bütün özgür kişilerin hak ve hürriyetlerini tanımasıdır. Önemli olan ikinci özellik ise kralın da bu hak ve hürriyetler çerçevesinde bağlı bulunduğu belirtmesidir. Bu noktada Magna Carta hukukun üstünlüğü fikrinin gelişmesini sağlayan ilk belgedir.⁵²

Magna Carta insan hak ve hürriyetlerini garanti almak için yeterli bir belge olmasa da hükümdarın yetkilerini keyfi olarak kullanmasını engellemek adına atılmış önemli bir belgedir.⁵³ Örneğin, bireylere keyfi yakalama ve cezalandırma durumlarına karşı korunma hakları tanınmıştır. Ancak kişilere bu haklar tanınsa da uygulamada gerçekleştirilememiştir.⁵⁴ Belge doğrudan halkın istekleri karşısında değil feodal beylerin şikayetlerin ve bu şikayetlerin giderilmesine yöneliktir. Bu açıdan Magna Carta feodalizmin manifestosudur.⁵⁵

⁴⁹ Şeref ÜNAL, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*. (Ankara: TBMM Basımevi, 2001), s.12.

⁵⁰ Muharrem GÜRKAYNAK/Âdem Ali İREN, “*Modernizm Öncesi ve Sonrası Batı Toplumlarında İnsan Haklarının Kavramsallaştırılması*”, (Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:23, 2016), s.335.

⁵¹ İBRAHİM, s.14.

⁵² Ersan İLAL, “*Magna CARTA*”, (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C: 34 S: 1-4, 1968), s.211.

⁵³ ÇALIK, s.47.

⁵⁴ ÜNAL, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri*, s.12.

⁵⁵ İBRAHİM, s.14.

Sonuç olarak baktığımızda insan hakları konusunda Ortaçağda çok fazla gelişme olmamıştır. Haklar ve hürriyetler sadece feodal beylere tanınmıştır ve serfler feodal beylere bağlı kalmıştır. Devletin yanında ikinci bir baskı mekanizması olan Hristiyanlık insanlara vicdan özgürlüğü tanımıştır.⁵⁶ Hristiyanlık insanların bazı haklara sahip olması gerektiğini savunduğu halde hak ve özgürlükleri yalnızca Hristiyan kesime tanımıştır. Bu sebepten dolayı Hristiyanlık din ve inanç bakımından insanları ayırmış ve insanlara eşit haklar tanımamıştır.⁵⁷

1.1.3. Yeni Çağ'da İnsan Hakları

İlk ve Orta çağda hak ve hürriyetler noktasında bazı adımlar atılsa da, siyasi ve hukuki olarak insan haklarının kavramsallaşması 17. ve 18. yüzyılda olmuştur. Yeniçağda insan hakları devleti ilgilendiren bir konu haline gelmiştir. İlk çağda bahsedilen doğal hukuk kavramı yerine Orta çağda hukukun tanrısal bir irade olduğu ileri sürülmüştür. Yeniçağ ise iki dönemden farklı olarak doğal hukukun var olduğu ancak insan haklarının başka bir hükümdarın iradesine bağlı olmadan ve doğal hakların devlet tarafından kabul edilmiş hukuki bir metinle korunması gerektiği bir dönem olmuştur.⁵⁸

Yeniçağda birey toplum içinde farklı bir noktaya gelmiştir. Descartes'in fikirleriyle birlikte insan toplum fikrinden uzaklaşmıştır ve bireyi kabul eden adımlar atılmaya başlanmıştır. Birey fikrine ilk olarak Katolik Kilisesi karşı çıkmıştır. Hatta Descartes gibi düşünürlerin fikirlerinin eserlerinde yazılması yasaklanmış, engizisyon mahkemelerinde yargılanmışlardır.⁵⁹

18. yüzyıl itibariyle insanın toplumdaki ve ailedeki değeri değişmiştir. Yeni buluşların olmasıyla hayatı kolaylaşan insanın yaşam standartları iyileşmiştir. Böyle

⁵⁶ GÖZLER, s.96-97.

⁵⁷ ÜNAL, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri, s.12.

⁵⁸ Aykut BÖCÜKCÜ, İnsan Hakları ve Türk Kamu Yönetiminde İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları, (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. 2019), s.26.

⁵⁹ Zeynep Özlem Üskül ENGİN, “*Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları*”, (Journal of Istanbul University Law Faculty, 72(1), 2014), s.204.

bir rahatlık ortamında bazı insanlar hem politik hem de ekonomik gücü ellerine almışlardır. Bu sebeple diğer insanlar temel hak ve hürriyetlerini korumak için kendilerini savunmaya başlamışlardır. Yasaların düzenlenmesi için insanlar harekete geçmişlerdir.⁶⁰ 17. ve 18. yüzyılda ferdi haklar doktrinleri geliştirilirken aynı zamanda Bodin, Leibnez, Wolf, Kant, Grotious, Hobbes gibi düşünürler tekrar doğal hukuk anlayışına sığınmışlardır. Fakat doğal hukuk ilahi hukuka değil, insan aklına dayandırılmıştır. Yeniçağda insan hakları ile devlet otoritesi arasındaki siyasi iktidarın sınırlandırılması, anayasal devlet modeli çerçevesinde gelişmiş ve temsili demokrasilerde uygulanmaya başlanmıştır.⁶¹

18. yüzyıla bakıldığında bir Aydınlanma dönemi yaşandığı görülmektedir. Aydınlanma döneminde toplumun ve insanın evrendeki önemi ve yeri insan aklısıyla açıklanmaya başlanmıştır. İnsanın aklının ortaya çıkarmış olduğu bilgilerle toplum ve doğa yönetilmek istenmiştir. İnsan aklının ortaya koyduğu en önemli buluş belki de buhar makinelerinin bulunması olmuştur. Buharlı makinelerin bulunmasıyla üretim araçları gelişmiştir. Bir diğer etkisi de ulaşım alanında olmuştur. Tren ve buharlı gemiler icat edilmiştir. Bu sayede bazıları ekonomik ve siyasi alanda güçleri eline geçirmiştir.⁶²

Aydınlanma Dönemiyle birlikte insan hakları kavramı daha güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır. Çünkü Sanayi Devrimi'yle birlikte işçi sınıfı bir takım haklara sahip olmak istemişlerdir. Bunun sonucunda burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çatışmaya dayanan ikinci kuşak haklar ortaya çıkmıştır. Sendika hakkı, çalışma hakkı, direnme hakkı, toplu sözleşme hakkı, eğitim hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı gibi haklar ikinci kuşak haklardır.⁶³

Yalnızca işçi sınıfı değil, yaşam standardı artan halkta haklarını ve özgürlüklerini egemen güç karşısında korumak istemiştir. Hukuk yasalarının

⁶⁰ DABAN, s.167.

⁶¹ KARAOSMANOĞLU, s.83.

⁶² A. Kadir ÇÜÇEN, “*İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi*”, (Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S:2, 2003), s.30.

⁶³ Şükrü ALTINTAŞ, Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği, (Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), s.21.

uygulanması için krallıklara, derebeyliklere ve soylulara karşı çaba göstermişlerdir. Tanrı'nın görevlendirdiğini düşündükleri kralların yerine seçimle yönetici seçmek istemişlerdir. Aynı zamanda insanların doğuştan birtakım haklara sahip olduğu düşüncesi de ortaya atılmıştır. Bu düşünce yöneticiler tarafından da kabul edilmiştir. Bu sayede 18. yüzyılda insan hakları düşüncesi yaygınlaşmıştır.⁶⁴

Rönesans döneminde insan haklarının farklı bir boyut kazanmasıyla birlikte hümanizm akımı ön plana çıkmıştır. Bu dönemde birey ön plana çıkmış ve birey devletten haklarını istemeye başlamıştır. Devlet ise otoriter bir görüntüden çıkıp bireye hizmet eden bir konuma gelmiştir.⁶⁵ Yine bu dönemde T. Hobbes, J. Locke ve J.J. Rousseau siyasal iktidarın sınırlandırılması konusunda çalışmalar yapmışlardır. Düşünürler amaçlarını gerçekleştirmek için toplumsal sözleşme anlayışlarını ortaya atmışlardır. Bu toplumsal sözleşmelerin ortak noktası halkın savunulmasıdır.⁶⁶

Aydınlanma döneminde, insan haklarının yaygınlaşması noktasında bazı düşünürlerinde katkısı olmuştur, Thomas Hobbes ve J.J. Rousseau devletin bireyin önünde eğileceği bir model ortaya atmışlardır. John Locke ise yasama ve yürütmenin görevlerinin toplumun can ve mal sağlığını korumakla, aynı zamanda hak ve hürriyetleri korumakla sınırlı olduğunu ifade etmiştir. Batı demokrasileri Locke'un bu devlet modelini örnek almışlardır.⁶⁷ Rousseau'ya göre, insan doğal durumda eşit ve özgürdür. Devlet insanların haklarını koruyarak, eşitliği sağlamak zorundadır. Bu da ancak toplum sözleşmesi ile sağlanabilir. Rousseau'nun anlayışına göre, bireyler haklarını kişilere devretmezler; milli iradeye devrederler.⁶⁸

Locke da Rousseau gibi insanların doğa durumunda eşit ve özgür olduğunu ifade etmiştir. Hiçbir birey diğeri üzerinde bir otoriteye sahip değildir. Ancak Locke bu özgürlük anlayışını sonsuz bir özgürlük olarak görmemektedir. Bireyler doğa durumu izin verdiği sürece özgür olabilmektedirler. Locke karışıklıklar çıkmaması için toplum sözleşmesine herkesin uyması gerektiğini dile getirmektedir. Bu noktada devlet

⁶⁴ DABAN, s.167.

⁶⁵ GÖZLÜGÖL, s.33.

⁶⁶ KARAOSMANOĞLU, s.83.

⁶⁷ ARSLAN, s.17.

⁶⁸ ÇÜÇEN, s.31.

doğuştan gelen değiştirilemez ve dokunulamaz haklara sahip çıkmalıdır.⁶⁹ Locke'un dört temel hakkı 1950 İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi'nin kaynağı olmuştur.⁷⁰

Montesquie'de devlet biçimlerinin kişi özgürlüklerine dayandırılması gerektiğini savunmaktadır. Montesquie'ye göre, siyasal özgürlüğün sağlanabilmesi için devlet gücünün sınırsızlaştırılmaması gerekmektedir. Güçler ayrılığını ilkesini de savunarak, tek elde toplanan yargı erklerinin zorbalık olduğunu ifade etmiştir.⁷¹ Sonuç olarak Yeniçağda reform hareketleri sayesinde insan hakları ve özgürlük kavramlarına ciddi anlamda geçiş yapılmıştır.

1.1.3.1. İngiltere'de Ortaya Çıkan Gelişmeler

İngilizlerin kolonileri üzerinde baskı düzenlemesi ve vergileri ağırlaştırması, koloniler arasında çatışmalara sebep olmuştur. Çıkan huzursuzluk ortamı Batı'da büyük ses getirmiştir. Bunların sonucunda 1776 yılında Virginia Haklar Bildirgesi kabul edilmiştir.⁷² Bildiri, hak ve hürriyetleri maddeler halinde sayan ve onları hukuk kuralları olarak bildiren ilk belgedir.⁷³

Bildirinin 1. maddesine göre, bütün bireylerin doğduğu andan itibaren eşit derecede bağımsız ve özgür olduğu ifade edilmiştir. Aynı zamanda bireylerin doğduğu andan itibaren bazı haklara sahip olduğu ve gelecek kuşaklarında bu haklardan zorla vazgeçirilemeyeceği üzerinde durulmuştur.⁷⁴ Bu maddede bireylerin düşünce özgürlüğü, yaşama özgürlüğü, mülk sahibi olma ve huzur içinde yaşama hakları açık

⁶⁹ İsrail AYDIN, Bir Ulusal İnsan Hakları Koruma Mekanizması Olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, (Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022), s.26.

⁷⁰ Mehir TERZİ, "*İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika*", (Kara Harp Okulu Bilim Dergisi C:27 S:2, 2017), s.62-63.

⁷¹ Recep ARSLAN, Türkiye'de İnsan Haklarının Gelişim Süreci ve İnsan Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları: İnsan Hakları Derneği ve MAZLUMDER Üzerine Bir İnceleme, (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004), s.17.

⁷² BÖCÜKCÜ, s.18.

⁷³ KAPANİ, 1976, s.44.

⁷⁴ DABAN, s.168.

bir şekilde düzenlenmiştir.⁷⁵ Aynı zamanda bildiride tüm gücün halkta toplanacağı ve yetkili kişilerin halkın vekilleri olduğu belirtilerek ilk kez birey olarak insan hakları her şeyin üstünde tutulmuştur. Bildiri kendisinden sonra kabul edilecek Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni de etkilemiştir.⁷⁶ Ardından Virginia Bildirgesi etkilediği Amerikan Bağımsızlık Bildirgesinin gerisinde kalmıştır.

1.1.3.2. Fransa'da Ortaya Çıkan Gelişmeler

Amerika'da ilk kez hukuksal boyutta ortaya konulan hak ve hürriyetler konusu 1789 Fransız Devrimi ile birlikte daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.⁷⁷ İngiltere'de yapılan bazı düzenlemeler yapılarak kralın otoritesi sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu çabalar neticesinde 1789 Fransız Devrimi yaşanmıştır. Bu olay insan hakları noktasında önemli gelişmelerin de önünü açmıştır. Bu dönemde Fransa halkı ekonomik, siyasi ve birtakım toplumsal olaylarla yüzleşmek zorunda kalmıştır.⁷⁸

Magna Carta ile bireylerin sahip olduğu haklar 1789 Fransız İhtilali ile tam anlamıyla kabul görmüştür. Eşitlik, adalet ve özgürlük kavramları konuşmaya başlanmıştır.⁷⁹ Bu kavramların konuşmaya başlanması Kralın Paris'e asker birlikleri göndermesiyle halkın siyasal hükümlülerin de bulunduğu Bastille Hapishanesini ele geçirmesiyle başladı. "Özgürlük, eşitlik, kardeşlik" sloganı Fransız Devrimi'nin patlak vermesine neden oldu.⁸⁰

⁷⁵ HEKİMOĞLU, "İnsan Haklarının Tarihsel Perspektif İçerisindeki Gelişimi", s.82.

⁷⁶ Zafer DURDU, "*Türkiye'de Demokrasi Söylemi ve Radikal Demokrasi Olanığı*", (Sosyoloji Dergisi, Özel Sayı, 2016), s.78.

⁷⁷ ARSLAN, s.19.

⁷⁸ Serdar ERKAN, "*Fransız İhtilali ve Etkileri*", (Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S: 177, 2008), s.2.

⁷⁹ ATAGÜN, s.9.

⁸⁰ ALTINTAŞ, s.33.

1789 Fransız Devrimi'nden sonra Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi yayımlanmıştır. Devrim sırasında yaşanan olaylardan dolayı bildirgeyle birlikte insanın doğumuyla beraber sahip olduğu haklar benimsenmiştir.⁸¹

Fransa, İngiltere gibi Amerikan belgelerinden yararlanmıştı. 17 maddeden oluşan belge yalnız Fransız yurttaşlarını değil tüm insanlığı kapsayarak evrensel bir nitelik kazanmıştır. Bildiri, bireylerin arasında ayrıcalıkları kaldırarak bireylerin eşitliğini sağlamayı amaçlamaktadır. Vaad edilen eşitlik hukuki eşitlik ile sağlanmaya çalışılmıştır.⁸² Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin kendinden önceki belgelerden daha çok konuşulmasının ve kabul edilmesinin sebebi herkes, insan, hiç kimse gibi tüm insanları ilgilendiren kavramlar kullanması olmuştur. O dönemde yaygın kullanılan Fransızca dilinde yazılması da belgenin yayılmasında büyük bir faktör olmuştur.⁸³

Bildiride halktan gelmeyen bir otoritenin kabul edilmediği, otoritenin halka dayandırıldığı ve devletin görevinin temel hak ve hürriyetleri korumak olduğundan bahsedilmiştir. Ayrıca bireylere klasik haklarının yanında seçme, seçilme ve temsil hakkı gibi siyasi haklarda verilmiştir. Böylece bireyler insan olmakla birlikte vatandaş olma statüsüne de erişmiştir. Bu sebeptendir ki Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ihtilalciler tarafından kabul edilmiş ancak muhafazakar toplumla birlikte kral tarafından da kabul görmemiştir.⁸⁴

1.2. Uluslararası ve Bölgesel Belgelerde İnsan Hakları

İnsan hakları konusunun devletlerin iç sorunu olduğu 2. Dünya Savaşı'ndan sonra fark edilmeye başlanmıştır. Bu dönemde insanlar çok fazla acı çekmiştir. Bu

⁸¹ M. A. AĞAOĞULLARI, "*Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)*", (Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 44(003), 1989), s.198.

⁸² Jale CİVELEK, "*1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi*", (Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C:14, S:1, 1981), s.222.

⁸³ ALTINTAŞ, s.38.

⁸⁴ İzzet EROĞLU, *Devletin İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları*, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2005), s.22.

sebeple insan hakları noktasında önemli düzenlemelere gidilmiştir.⁸⁵ Bu düzenlemeler bölgesel olmakla birlikte uluslararası olarak da ele alınmaya başlanmıştır. Uluslararası olarak insan haklarını incelemek BM çerçevesinde gelişmiştir. Bölgesel olarak incelenmesi ise Amerika, Afrika ve Avrupa Sistemleri çerçevesinde gelişmiştir.⁸⁶

1.2.1. Uluslararası Belgelerde İnsan Hakları

Uluslararası toplum, insan haklarını korumak ve teşvik etmek için çeşitli uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalar geliştirmiştir. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi gibi kurumlar, ülkeleri insan haklarına saygı konusunda denetler ve rehberlik eder. Ayrıca, çeşitli sivil toplum örgütleri, insan haklarının savunuculuğunu yaparak, ihlalleri belirleme ve düzeltme çabalarını destekler.

Her ne kadar korunmaya çalışılsa da, insan hakları ihlalleri hala dünya genelinde varlığını sürdürmektedir. Toplumlar arasında ekonomik, kültürel ve siyasi farklılıklar, insan haklarına verilen önemi etkileyebilir. İnsan hakları ihlalleri, bireylerin özgürlüğünü, güvenliğini ve refahını tehdit eder. Bu nedenle, uluslararası toplumun insan haklarına saygıyı teşvik etme ve koruma çabaları sürekli ve kararlı bir şekilde devam etmelidir.

1.2.1.1. Milletler Cemiyeti

Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Batı dünyası dahil olmak üzere Avrupa'da büyük yıkımlar olmuştur. Yıkımlardan etkilenen ülkeler ve siyasetçiler ortak barış fikri arayışına girmişlerdir. Bu sebeple uluslararası barış ve güvenliği sağlamak amacıyla, ilk uluslararası örgüt olma özelliğini taşıyan Milletler Cemiyeti 1920 yılında kurulmuştur.⁸⁷

⁸⁵ TERZİ, s.55.

⁸⁶ Betül ÇATAL, “İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar”, (Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, C:1, S:2, 2008), s.70.

⁸⁷Doğan Şafak POLAT, “Kuruluşundan Çöküşüne Milletler Cemiyeti Sistemi”, (Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C:19, S:76, 2020), s.1951.

Milletler Cemiyeti kurulurken Amerika Başkanı Woodrow Wilson'un fikirlerinden etkilenilmiştir. Ancak manda sisteminin ortaya koymasıyla daha ilk kurulduğu an da kuruluş amacına aykırı olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın kazananları Alman ve Osmanlı topraklarında manda sistemi ile sömürge arayışlarına girerek, siyasi ve ekonomik yönetimi ele geçirmek istemişlerdir. Bu da aslında bir tür dolaylı sömürgeleştirme anlamına gelmekteydi. Bu düşüncenin sonucunda Filistin işgal edilmiştir. Ayrıca özellikle İslam devletleri üzerinde baskı kurmaya devam etmişler ve işgaller düzenlemişlerdir. İşgaller sonucunda galip düşen devletler MC'ye alınmamıştır.⁸⁸

Milletler Cemiyeti Misakı sayesinde insan haklarının önemi kabul edilmiştir. Misak'ın ilk bölümünde, savaşa başvurulmaması için uluslararası işbirliğinin sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Aynı zamanda kadınlar, çocuklar, çalışma koşulları ve uluslararası çalışma mevzuatının geliştirilmesi gibi konular da ele alınmıştır. Ayrıca insan haklarının geliştirilmesini ve korunmasını denetlemek için Daimi Uluslararası Adalet Divanı, Komisyon ve İnsan Hakları Mahkemesi gibi kurumlar kurulmuştur. Bu çabalar, insan haklarının uluslararası ölçekte tanınması ve korunmasının temelini atmıştır. Ancak insan haklarını korumak ve insan değerini korumak cemiyetin amaçları arasında yer almamıştır. İnsan hakları ve temel özgürlükler kavram olarak da Milletler Cemiyeti Misak'ında yer almamıştır.⁸⁹

Milletler Cemiyeti Taslağı'nda insan hakları noktasında çeşitli talepler ileri sürülmüştür. Ancak bu talepler göz ardı edilmiştir. Örneğin; Wilson, Paris Barış Konferansı'nda dikkat çekmek istediği farklı inançlara saygı duyulması gerektiği ve din ayrımcılığının önlenmesine dair önerisi kabul edilmemiştir.⁹⁰ Sonuç olarak Milletler Cemiyeti'nde insan haklarına dair bir vurgu yapılmadığı ve Birleşmiş

⁸⁸ ÇATAL, s.71.

⁸⁹ Görkem BİRİNCİ, "*İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti'nden Birleşmiş Milletler'e*", (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, C:7, S:2, 2017), s.55.

⁹⁰ Burgers, J.H. (1992). The Road to San Francisco: The Revival of Human Rights Idea in the Twentieth Century, Human Rights Quarterly, Vol. 14, No. 4, pp. 447- 477.

Milletler öncesinde insan haklarının denetimi ve korunmasının oldukça kısıtlı olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.⁹¹

1.2.1.2. Birleşmiş Milletler Anlaşması ve İnsan Hakları Evrensel Bildirisi

Tarihte ilk yazılı anayasaların başında hak bildireleri bulunmaktadır. Örneğin, 1791 Fransa Anayasası'nın başında Fransız İnsan ve Vatandaş Hakları Bildirgesi'ne, Virginia Anayasası'nın başında Bill of Rights'a yer verilmiştir.⁹² Fransız Anayasaları her ne kadar haklar noktasına değinse de ciddi anlamda insan hakları konusunda başarılı olamamıştır. Anayasalarda sosyal ve ekonomik haklar noktasına değinilmesi 1. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleşmiştir.⁹³

İnsan hakları 2. Dünya Savaşı'na kadar münferit devletlerin iç hukuklarında yer almıştır. Klasik devletler hukukunda ise insan hakları yalnızca devletlerin sınırlarını belirleyen devletlerarası ilişkilere yön veren bir disiplin olarak değerlendirilmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın insanlar ve ülkeler üzerinde bıraktığı derin yaralar insan haklarının önemini daha çok ortaya çıkarmıştır. 2. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle insan hakları uluslararası bir boyut kazanmış, hakların ihlali yalnızca bir devlete müdahale değil devletler hukukuna da müdahale sayılarak, diğer devletlerin müdahalelerine sebep olmuştur.⁹⁴

ABD Başkanı Roosevelt, kongreye bir mesajla, uluslararası anlamda barışın ve güvenliğin sağlanması için dört özgürlüğün sağlanmasını istemiştir: “*Düşünce ve ifade özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, yoksulluktan kurtulma özgürlüğü ve korkudan kurtulma özgürlüğü*”. Bu haklar Yalta Konferansı'nın baskın güçleri tarafından tanınmıştır. Aynı yıl içerisinde Atlantik Şartı halkların kendi geleceğini belirleme ilkesine yer

⁹¹ Tacettin ÇALIK, “*Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması*”, (Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S:24, 2016), s.73.

⁹² FENDOĞLU, s.65.

⁹³ Reşit GÜRBÜZ, *İnsan Hakları ve Demokratikleşme*. (İstanbul: Umuttepe Yayınları, 3.Baskı, 2018), s.59.

⁹⁴ Meltem DİKMEN CANIKLIOĞLU, “*Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız*”, (DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Birsal Armağanı, 2001), s.464.

vermiştir. 1944 tarihi itibariyle Milletlerarası Çalışma Konfederasyonu kurulmuş ve sosyal haklar dört bölümde incelenmiştir.⁹⁵

Yalta Konferansı'nda alınan bir kararla Birleşmiş Milletler'in kurulmasına zemin hazırlanmıştır. 26 Haziran 1945 tarihinde San Francisco'da toplanan büyük güçler tarafından BM Teşkilatı'nın kurulması hız kazanmıştır. 24 Ekim 1945 tarihinde ise BM Teşkilatı resmi olarak kurulmuştur. BM Antlaşması'nın birinci bölümünde insan haklarının önemine vurgu yapılmıştır.⁹⁶ Ancak BM Anlaşması, insan hakları kavramı üzerinde birçok yerde durmasına karşın kavramı tam anlamıyla açıklamamıştır. Öyle ki insan haklarına tek tek değinmemiştir. Bazı kavramların yeterince açıklanmaması ülkeler arasında fikir ayrıcalıklarının olmasına neden olmuştur. Bu sebeple insan hakları kavramının farklı bir belgede açıklanması gerektiği düşünülmüş ve ortak bir karar alınmıştır.⁹⁷

BM'in ilk toplantısında insan haklarının korunması için İnsan Hakları Komisyonu'nun kurulmasına karar verilmiştir. Komisyon çalışmaları tamamlandıktan sonra 10 Aralık 1948 tarihinde BM Genel Kurulu tarafından İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ilan edilmiştir.⁹⁸

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin yayınlanması insan hakları noktasında atılmış önemli bir adımdır. 58 üyeden oluşan BM Teşkilatı'nın 48 üyesi Bildirge'nin yayınlanması için olumlu oy kullanmışlardır. 8 devlet çekimser oy kullanırken, 2 devlet oylamaya katılmamıştır. SSCB, Beyaz Rusya, Çekoslovakya, Yugoslavya, Ukrayna, Polonya, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Suudi Arabistan çekimser oy kullanırken Honduras ve Yemen oylamaya katılmamıştır.⁹⁹

30 maddeden oluşan bildiride medeni ve siyasal haklara da yer verilmiştir. Bu haklar sıralandıktan sonra ekonomik, sosyal ve kültürel haklar da bildiride yer

⁹⁵ FENDOĞLU, s.65-66.

⁹⁶ DABAN, s.171.

⁹⁷ Aydan Ömür SURLU, "*İnsan Haklarının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Yargıtay İçtihatlarına Yansımaları*", (Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S: 87, 2010) s.156.

⁹⁸ Rona AYBAY, *Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi*. (Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006), s.11.

⁹⁹ DABAN, s.173.

almaktadır. Bütün bunlara rağmen bildiride yalnızca haklardan bahsedilmiştir. Hakların korunması ve denetimi noktasında herhangi bir noktaya değinilmemiştir. Bu sebeple bildiri sözleşme niteliğinde değildir.¹⁰⁰ Bildirinin yayınlanmasından sonra insan hakları uluslararası açıdan yeni bir adım atmıştır ve ülkeler bildirinin maddelerini anayasal kural haline getirmiştir.¹⁰¹

İHEB bir denetim sistemi oluşturmamıştır. Bu sebeple bildirgenin bir bağlayıcılığı ve uygulamada yeri yoktur.¹⁰² Bu noktada İHEB eleştirilen bir bildirge olmuştur. İmza devletlere dahi bir sorumluluk yüklememekte ve güvence vermemektedir. Bildirinin yayınlanmasından kısa bir süre sonra nötron bombasının icat edilmesi, dünya nüfusunun 2/3'ünün açlık içinde olması, BM'nin büyük güçler olmadan tek başlarına karar verememeleri, Hiroşima ve Nagazaki olaylarından sorumlu devletlerin/kişilerin yargılanmaması, ırkçılık olaylarının son bulmaması bildirinin eleştirilmesini haklı kılmaktadır.¹⁰³ Bir diğer eleştirilen nokta bildiride bazı bölümlerin uygulanmasının imkansız olmasından dolayı bildirinin ütopyacı yaklaşımla hazırlanmış olmasıdır. Bu noktada ütopya olarak düşünülen maddelerin yanı sıra hemen uygulamaya konması gereken hakların bulunması sebebiyle önemi unutulmamalıdır.¹⁰⁴

1.2.1.3. Avrupa Konseyi

2. Dünya Savaşı'nın sonlanmasından sonra siyasal, toplumsal ve ekonomik alanlarda çöküntülerin yaşanmasıyla Avrupa'nın yeniden inşası üzerine düşünceler ortaya çıkmıştır. Devlet adamları kurulacak bir birliğin Avrupa'nın geleceğini kurtaracağını düşünmekteydiler. Bu düşünce bağlamında Avrupa'nın ilk siyasal kuruluşu olan Avrupa Konseyi, 5.5.1949 tarihinde Londra'da 10 devlet tarafından

¹⁰⁰ Said Vakkas GÖZLÜGÖL, **Avrupa İnsan Hakları Hukuku**. (Ankara, Turhan Kitabevi, 2014), s.91.

¹⁰¹ DABAN, s.173.

¹⁰² GÖZLER, 2021, s.290

¹⁰³ FENDOĞLU, s.74.

¹⁰⁴ SURLU, s.157.

imzalanmış ve 3.8.1949 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁰⁵ Konseyin merkezinin Fransa Strasbourg olacağına karar verilmiştir.¹⁰⁶ Avrupa Konseyi'ne Beyaz Rusya ve Vatikan dışında bütün Avrupa ülkeleri üye olmuştur. Avrupa ülkelerinin dışında Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'ın da katılmış olmaları dikkat çekicidir. Türkiye ise konseye 8 Ağustos 1949 tarihi itibarıyla üye olmuştur.¹⁰⁷

Fransa, Almanya, İspanya ve Hollanda gibi Avrupa ülkelerinin taraf olduğu, Belçika, İtalya ve İngiltere'nin Avrupa Konseyi'ni onaylamamaları şaşırtıcıdır. Aynı zamanda yıllardır terörle mücadele eden, ülkelerinde birçok terör örgütü bulunan İngiltere ve İtalya'nın bu sözleşmeyi desteklememeleri ilginçtir.¹⁰⁸ Kaldı ki İtalya'da bulunan Kızıl Tugaylar, PKK'nın Türkiye saldırılarını desteklemiş, Massimo D'Antona'nın ölümünden sonra PKK ve Abdullah Öcalan'a her türlü desteği veren Bertinotti Türkiye'yi terörle suçlamış ve PKK ile birlikte yürüyüşler düzenlemiştir.¹⁰⁹

Konseyin en önemli amacı olan insan haklarının ve temel özgürlüklerin korunması ilkesi 3. ve 8. maddeye bakıldığı zaman anlaşılmaktadır. 3. maddeye göre, *“Avrupa Konseyinin her üyesi, hukukun üstünlüğü prensibini ve yasal yetkisi altında bulunan her şahsın insan haklarından ve temel özgürlüklerden yararlanma prensibini kabul eder. Birinci bölümde yazılı gayenin güdülmesine samimi ve fiili bir surette katılmayı etmeyi taahhüt eder.”* (Statü, m.3). 8. maddeye göre *“Avrupa Konseyinin, üçüncü madde hükümlerini ciddi surette ihlal eden, her üyesi temsil hakkından bir süre için mahrum edilebilir ve Bakanlar Komitesi tarafından 7. Maddedeki koşullar dahilinde Konseyden çekilmeye davet edilebilir. Bu davet dikkate alınmadığı takdirde Komite, bizzat Komitenin tayin edeceği tarihten itibaren söz konusu üyenin artık Konseye mensup olmadığına dair karar verebilir.”* (Statü, m.8).

¹⁰⁵ DİKMEN CANİKOĞLU, s.465.

¹⁰⁶ DABAN, s.177.

¹⁰⁷ GÜNEŞ, s.346.

¹⁰⁸ Mohammed Murtaza KOHISTANI, Terör, Terör Olayları ve Uluslararası Bölgesel Antlaşmalarda Terörizm, (Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017), s.64.

¹⁰⁹ <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/pkk-kizil-tugaylar-ortakligi-39081786>, Erişim: 05.12.2020.

Avrupa Konseyi uluslararası işbirliği amacıyla kurulmuştur. Bu sebeple devletler üzerinde özel bir yetkisi bulunmamakla beraber ülkelerin egemenlik hakları üzerinde herhangi bir cebirsel güç kullanımı yoktur.¹¹⁰ Avrupa Konseyi insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini savunmuş ve üye devletler arasında da sosyal dayanışma, sağlık, eğitim, demokrasi, hukuk, insan hakları, çevre gibi konularda iş birliğinin kurulmasını amaçlamaktadır.¹¹¹

Avrupa Konseyi insan hakları konusunda amaçlarını gerçekleştirebilmek için ilk olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ni hazırlamıştır.

1.2.1.4. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)

1914-1945 yılları arasında dünyayı sosyal, ekonomik, siyasi ve daha birçok yönden etkilemiş olan iki savaşın yaşanması ve insan haklarına karşı saldırıların düzenlenmesi AİHS'nin hazırlanmasını sağlamıştır. Avrupa Konseyi bu amaçla 4 Kasım 1950 tarihinde AİHS'ni on iki devletle birlikte imzalamıştır. İtalya'nın başkenti Roma'da imzalanan bu sözleşmeye Türkiye de katılmıştır. İmzaların hazırlanıp sözleşmenin imzalanmasıyla 3 Eylül 1953 tarihinde sözleşme yürürlüğe girmiştir.¹¹²

AİHS insan haklarının korunması noktasında bölgesel olarak yapılan düzenlemelerin en eski en ayrıntılısı, en etkili olanı ve hukuki anlamda en bağlayıcı olanıdır. Sözleşmede giriş bölümünün haricinde 66 madde bulunmaktadır. Yıllar içinde eklenen protokol ve haklarla sözleşme genişletilmiştir.¹¹³ Kapsam açısından ne kadar dar olsa da içerdiği hükümler bakımından hukuki olarak bir temel oluşturmuştur. AİHS'ne üye olan her devlet diğer imza atan devletlerin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygı göstermek zorundadır. Aksi halde imza atan devlet hak ve hürriyetlerine saygı gösterilmediğini öne sürerek Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na müracaat edebilmektedir. Hakkı ihlal edilen kişinin başvurduğu devletin vatandaşı olmasına gerek yoktur. Sözleşmeye imza atan bir devletin vatandaşı olabileceği gibi

¹¹⁰ HOŞTEN, s.29.

¹¹¹ GÜNEŞ, s.346.

¹¹² DABAN, s.177-178.

¹¹³ GÜNEŞ, s.348.

AİHS'ne imzacı olmayan bir devletin de vatandaşı olabilmektedir. Tüm bunların yanında mağdur kişi vatansız dahi olsa başvurma hakkına sahiptir.¹¹⁴

AİHS'nde yaşama hakkı, ifade özgürlüğü, kölelik ve zorla çalıştırma yasağı, işkencenin yasaklanması, herkesin düşünce, vicdan ve din özgürlüğüne sahip olduğu, bağımsız mahkemelere başvurarak hak arama özgürlüğü, kanunsuz cezalanmama ve hürriyet ve kişi güvenliği şeklinde konu başlıkları bulunmaktadır. Sözleşmenin 14. madde gereğince de bu temel hak ve özgürlüklerden renk, din, dil, ırk, siyasi, mülkiyet, doğum hiçbir ayırım gözetmeksizin eşit şekilde yararlanılması ifade edilmiştir.¹¹⁵

Sözleşme gereğince, transseksüel ve engelli kişilere saygı gösterilmesi davalarında da mahkemelerin kişilerin hak ve hürriyetlerinin ihlallerine karşı güvence sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. Olağanüstü durumlarda da kişilerin maddi ve manevi bütünlüğünü, insanın onurunu ve değerini zedeleyen durumlarda da “yaşam hakkı”, “işkence yasağı”, “kölelik yasağı” ve “kanunsuz ceza olmaz” maddelerine aykırı tedbirlerin alınması sözleşme gereği olamaz.¹¹⁶ Bütün bunların yanında sözleşmede sosyal ve ekonomik haklara yer verilmemiştir.¹¹⁷ Sosyal ve ekonomik haklar ise 18 Ekim 1961 tarihli Avrupa Sosyal Antlaşması Şartı'nda ele alınmıştır.¹¹⁸

Sözleşmede hak ve hürriyetlerden yalnızca bahsedilmemiş aynı zamanda tanımlanmış ve sınırları da belirlenmiştir. Ayrıca sözleşme bağlayıcı nitelikte olup, hakların uygulanması noktasında sıkı bir denetime tabidir. AİHS'nin denetim mekanizmasının uygulanması koşulu, iç hukuk yollarının tüketilmiş olmasıdır.¹¹⁹ Sözleşmede tanımlanan insan haklarının taraf devletler tarafından uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesi noktasında 21 Şubat 1959 tarihinde Avrupa İnsan

¹¹⁴ HOŞTEN, s.31.

¹¹⁵ DABAN, s.178.

¹¹⁶ Leyla ŞENEL, Anayasalarda İnsan Hak ve Özgürlüklerin Tanınması Sorunu, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2019), s.75-76.

¹¹⁷ ALTINTAŞ, s.45.

¹¹⁸ Safa REİSOĞLU, **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**. (İstanbul: Beta Basım Yayım, 1. Baskı, 2001), s.34.

¹¹⁹ SURLU, s.161-162.

Hakları Divanı kurulmuştur. Kurulan Divan ise Avrupa Konseyi'nin organı olan Bakanlar Komitesi tarafından denetlenmektedir.¹²⁰

1.2.1.5. Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı

Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı ilk olarak Soğuk Savaş döneminde Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı adı altında ortaya çıkmıştır. Konferansın amacı askeri bloklar arasında ortaya çıkacak anlaşmazlıkları en aza indirmektir. 1 Ocak 1995 tarihi itibarıyla konferans AGİT adını alarak bir örgüt olarak şeklinde SSCB'de oluşmuştur.¹²¹ AGİT 55 katılımcı ülkeyle geniş bir coğrafyaya yayılan bölgesel bir örgüt olmuştur. Örgüt barış ve iktidarı sağlamak, insan haklarını güvence altına almak, çevre ve ekonomi çalışmaları yapmak, güvenliği sağlamak gibi faaliyetlerde bulunmaktadır.¹²² Ancak diğer sözleşmeler veya bildirimler gibi AGİT, insan haklarını korumak için kurulmamıştır; yalnızca insan hakları AGİT'in konuları arasında yer almaktadır. Örgütün öncelikli amacı Batı Bloğu ve Doğu Bloğu arasındaki soğuk savaş durumunu yumuşatmaktadır.¹²³

AGİT'te kararlar oy birliği ile alınmaktaydı. Alınan kararların hukuki bir bağlayıcılığı olmamakla birlikte yalnızca politik bağlayıcılığı vardır. AGİT'te alınan bir kararın ihlali sonucunda, ihlal yapan devletin dışındaki diğer devletlerin kararlarıyla karar verilmektedir. Bu uygulamaya “*consensus minus one*” prensibi denmektedir.¹²⁴

AGİK döneminde dört tane zirve toplantısı, AGİT döneminde ise beşinci, altıncı ve yedinci zirve toplantıları yapılmıştır. 2-3 Aralık 1996 tarihinde yapılan AGİT'in beşinci zirvesi olan Lizbon Zirvesi ile değişen güvenlik ortamına uygun

¹²⁰ Mustafa YILDIZ, “*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İşlevsel Konumu*”, (Anayasa Yargısı-14, AYM Yayınları S:36), s.255.

¹²¹ Sertif DEMİR, “*Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı*”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, C:6, S:11, 2010), s.28.

¹²² Burak TANGÖR, *Avrupa Güvenlik Yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri*. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008), s.71.

¹²³ Ayhan DÖNER, *İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi*. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003), s.103.

¹²⁴ DEMİR, s.30-31.

yapılacak olan uygulamalara vurgu yapılmıştır. Altıncı zirve toplantısı olan İstanbul Zirvesi ise 18-19 Kasım 1999 tarihinde düzenlenmiştir.¹²⁵ İstanbul Zirvesi'nde İstanbul Zirve Deklarasyonu ve Avrupa Güvenlik Şartı imzalanmıştır. Aynı zamanda 1990 yılında imzalanmış olan AKKA yeniden düzenlenmiş ve AKKA'nın Uyarlanmasına İlişkin Anlaşma kabul edilmiştir. Fakat anlaşmanın bir maddesinden dolayı anlaşmanın yürürlüğe girmesi engellenmiş ve Uyarlanmış AKKA Sorunu yürürlüğe girmiştir.¹²⁶ Anlaşmaya deniz kuvvetleri, stratejik hava kuvvetleri ve nükleer silahlar dahil edilmediği ve bu sebeple NATO'nun hareketleri kısıtlanmadığı Rusya Federasyonu tarafından ileri sürülmüş ve Uyarlanmış AKKA kabul edilmiştir.¹²⁷

Son AGİT zirve toplantısı 1-2 Aralık tarihinde gerçekleşmiş olan Astana Zirvesi'dir. Astana Deklarasyonu'nu n genel çerçevesine bakıldığından diğer zirvelere bir hatırlatma niteliğinde olduğu görülmektedir. Güvenliğin önemine, insan haklarına saygı gösterilmesi gerektiğine, enerji alanında bağımsızlığa, yeni tehditlere karşı mücadele edilmesine vurgu yapılmıştır. Deklarasyon bir hatırlatma niteliği taşımaktadır. Buradan AGİT'in önemini yitirdiği görülmektedir.¹²⁸

1.2.2. Bölgesel Olarak İnsan Hakları

İnsan haklarını tanıma ve koruma çabaları, farklı dönemler boyunca devletlerin ulusal ve uluslararası düzeyde ele aldığı önemli konular arasında yer almıştır. İnsan haklarına verilen önem, ilk başlarda daha çok devlet içi bir mesele olarak görülse de, özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerle birlikte bölgesel ve küresel düzeyde ele alınmaya başlanmıştır.¹²⁹

¹²⁵ DEMİR, s.29.

¹²⁶ Bilal KARABULUT, "*Helsinki'den Astana'ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT'in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme*", (Ankara: Gazi Akademik Bakış Dergisi, C:4 S:8, 2011), s.78.

¹²⁷ DEMİR, s.40.

¹²⁸ KARABULUT, s.78.

¹²⁹ GÖZLÜGÖL, s.90.

1.2.2.1. Amerika

Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi, İngiltere’den kopan 13 Amerikan kolonisinin bağımsızlık mücadelesi sonucu 4 Temmuz 1776 tarihinde ortaya çıkmıştır. Bildiri ile yalnızca özgür yaşama hakkı ilan edilmemiştir. Aynı zamanda temel hak ve özgürlükler tanınıp güvence altına alınmış ilk anayasa kaynağı olma özelliğini taşımıştır.¹³⁰ Bağımsızlık Bildirgesi, Virginia Bildirgesi’ne göre daha dar kapsamlı ele alınsa da insan haklarına ilkeler noktasında vurgu yapmaktadır. Bildirgede insan onuru ve yaşama hakkı tüm hak ve hürriyetleri anlama noktasında önemli kavramlardır. Bu hakların yanı sıra tüm insanların eşit yaratıldığı, devletin hakları korumaması noktasında bireylerin devleti değiştirebilecekleri ifade edilmiştir.¹³¹ 12 Haziran 1776 yılında onaylanan beyannamede bu haklar *“Bütün insanlar tabiaten eşit derecede hür ve bağımsızdırlar. Topluluk haline geçtikleri zaman hiçbir sözleşme ile gelecek nesiller adına vazgeçemeyecekleri ve onları yoksun bırakamayacakları yaratılıştan birtakım haklara sahiptirler. Bunlar; başlıca hayat ve hürriyetten yararlanma, mülkiyet elde etme ve ona sahip olma, mutluluk ve güvenlik arama ve bunlara erişebilme haklarıdır.”* şeklinde ifade edilmiştir.

Amerikan demokrasisinin temelini belirleyen bir başka gelişme ise 1787 Amerikan Anayasası’dır. Bu anayasa ABD’nin ilk anayasası olarak kabul edilmektedir ve bugünkü Amerika’nın temelleri bu anayasa ile atılmıştır.¹³² Kabul edilen 1787 Amerikan Anayasası dünyanın da ilk modern anayasasıdır.¹³³ Özel bir toplantı ile hazırlanmış olan anayasa aynı zamanda etkili ve sınırlı bir hükümeti öngörmüştür.¹³⁴ İlk kabul edildiği dönemde hak ve hürriyetler noktasında çok kapsamlı olmasa da zamanla yapılan eklemeler neticesinde daha kapsamlı hale getirilmiştir. 1791 yılında “Din, ibadet, ifade, basın hürriyeti, toplanma ve dilekçe hakkı, vatandaşların silah bulundurma ve taşıma hakkı, aynı suçtan iki kez cezalandırılmama hakkı, adil

¹³⁰ ALTINTAŞ, s.30.

¹³¹ İzzet EROĞLU, Devletin İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları. (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ABD, Yüksek Lisans Tezi, 2005). s.22.

¹³² DURDU, s.78.

¹³³ ARSLAN, s.18.

¹³⁴ Philip SELZNICK/ Cengiz GÜL, *“Amerikan Toplumunu ve Hukukun Üstünlüğü”*, (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:12 S:1, 2008), s.730.

yargılanma hakkı, anayasa tarafından federal devlete verilmemiş yetkilerin federe devletlere ve halka ait olması” gibi düzenlemeler getirilerek anayasa genişletilmiştir.¹³⁵

1.2.2.2. Afrika

1963'te Afrika Birliği Örgütü'nün (OAU) kurulması, liderlerin Afrika Birleşik Devletleri'nin kurulmasını istemeleriyle kıta için bir dönüm noktası olmuştur. 1963'te kabul edilen OAU Tüzüğü, Afrika'nın kültürel ve tarihi mirasının gelecek nesiller için korunması gerektiğini belirterek, Afrika dayanışmasının ve kendi kaderini belirlemenin önemini vurguladı. Kültürel mirasın insan haklarının gelişimi üzerinde derin bir etkisi olmuştur.¹³⁶

OAU Antlaşması'nın ilk bölümünde, tüm halkların kendi geleceklerini belirleme hakkına sahip olduğu vurgulanmaktadır. Afrika halkları için özgürlük, adalet, eşitlik ve onurun temel hedefler olduğu kabul edilmektedir. Antlaşma, halklar arasında kardeşlik, dayanışma, anlayış ve işbirliğini teşvik etmektedir ve barış ve güvenliğin korunması ve sağlanmasına olan bağlılığı belirtmektedir. Ayrıca, BM Temel Sözleşmesi ve Evrensel Bildirge'nin maddi temelini oluşturan işbirliğine atıfta bulunmaktadır.¹³⁷

OAU, sömürgeciliğe son verme konusunda elde ettiği başarılarla rağmen, üye ülkeler arasındaki çatışmalar, üye katkılarının düzenli ödenmemesi ve değişen dünya koşullarına uyum sağlayacak şekilde Kurucu Antlaşma'da gerekli değişikliklerin yapılamaması gibi nedenlerden dolayı tam anlamıyla etkili ve saygın bir antlaşma olamamıştır. Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte dünyada hızla gelişen siyasi ve ekonomik olaylar, Afrika'da artan silahlı çatışmaların hız kazanması ve büyüyen ekonomik zorluklar, OAU'nun daha etkili bir yapıya kavuşturulması gerektiği düşüncesinin yaygınlaşmasına neden olmuştur.¹³⁸

¹³⁵ ÇAĞIRAN, *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*. (Ankara: Turhan Kitabevi, 3. Baskı, 2017), s.11.

¹³⁶ Neslihan ÖZELER, *“Afrika İnsan ve Halkların Hakları Sözleşmesi ile Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Karşılaştırılması”*, (Ankara, Yıldırım Beyazıt Hukuk Fakültesi Dergisi, S:2, 2017), s.46.

¹³⁷ ÇATAL, s.93.

¹³⁸ Cemil Doğaç İPEK, *“Afrika Birliği Örgütü ve Kıtada İşbirliği Arayışları”*, (21. Yüzyıl Eğitim ve Toplum Dergisi, C:1, S:3, 2012), s.114.

Çok sayıda önemli insan hakları belgesi, Afrika'nın insan haklarına yaklaşımını şekillendirmede etkili olmuştur. 1981'de kabul edilen Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı, bölgede bir dönüm noktası belgesi olarak edilmektedir. AIHHŞ, Kenya'nın başkenti Nairobi'de Afrika Devlet ve hükümet başkanlarının oy birliği ile, OAU Devlet ve Hükümet Başkanları Konferansı'nda kabul edilmiştir.¹³⁹ AIHHŞ'nda daha çok kişisel ve siyasal haklara değinilmiştir. Sosyal haklar açısından yalnızca eğitim ve çalışma hakkına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca üçüncü kuşak haklarından çevre hakkı üzerinde durulmuştur. Tüm bu hakların yanında, Afrika bir sömürü bölgesi olduğundan sığınması olma hakkı, sömürü yasağı ve kölelik yasağına da yer verilmiştir.¹⁴⁰

Doğu Afrika Topluluğu Antlaşması ise yalnızca siyasi ve ekonomik hakları ele almadığı, aynı zamanda Afrika topluluk mahkemelerinin bölgedeki insan haklarını korumadaki rolünü vurguladığı için bir diğer önemli belgedir. OAU ülkeleri, 1998 yılında Afrika İnsan ve Halklar Hakları Mahkemesi'nin kurulmasına dair adım atmışlardır. 1998 yılında imzalanan protokolün etkinliği, ancak 2006 yılında başlayarak mahkeme tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun dışında, Afrika'da Kadın Hakları Protokolü 2003'te kabul edilmiş ve 2005'te yürürlüğe girmiştir. Afrika kıtasındaki diğer insan hakları belgeleri arasında, 1990'da kabul edilen ve 1999'da hayata geçirilen Afrika Çocuk Hakları ve Esenliği Sözleşmesi ile 1969'da kabul edilip 1974'te yürürlüğe giren Afrika Birliği, Mülteci Sorunlarının Belirli Yönlerine İlişkin Sözleşme de yer almaktadır.¹⁴¹

Afrika insan hakları alanında önemli ilerleme kaydetmiş olsa da, uygulama zorlukları devam etmektedir. Temel zorluklardan biri, uluslararası insan hakları standartlarının ulusal düzeyde etkili bir şekilde uygulanmasıdır. Devletler genellikle bu standartları somut eylemlere ve politikalara dönüştürmekte zorlanır. Ek olarak, sivil toplum kuruluşları sınırlı kaynaklar ve hükümetin direnişi gibi insan haklarını savunurken birçok zorlukla karşı karşıyadır. Afrika'da insan haklarının etkili bir

¹³⁹ İbrahim KABOĞLU / Oğuz DÖNMEZ, "*Afrika İnsan ve Halklar Hakları Şartı*", (Diyarbakır, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı:3, 1985), s.402.

¹⁴⁰ BÖCÜKCÜ, s.61.

¹⁴¹ ÖZELER, s.48.

şekilde korunmasını ve teşvik edilmesini sağlamak için bu zorlukların üstesinden gelmek çok önemlidir.¹⁴²

Afrika kıtasındaki gelişmeler Arap Dünyası'ndaki gelişmelere oranla daha çok ilerleme sağlamıştır. Afrika kıtasının insan hakları konusunda ilerlemesini en önemli nedenlerinden biri 2. Dünya Savaşı'ndan sonra sömürge yönetimlerin kurtulmalarıdır. Afrika ülkeleri, birlikte hareket etmeleri sonucunda, kıtadaki birçok soruna çözüm üretebilmişlerdir.¹⁴³

1.2.2.3. Arap Dünyası

İnsan hakları gelişimi söz konusu olduğunda, Arap dünyası karmaşık ve çeşitli bir tarihe sahiptir. Arap dünyasında insan haklarının gelişimini anlamak için tarihsel bağlamı ve yerel koşulları göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sömürgecilik sonrası Afrika ve Orta Doğu'da, ulusal kimlik ve insan hakları olmak üzere iki konunun örtüştüğü alan önemli bir tartışma konusu olmuştur. Arap Dünyasında insan haklarının gelişimini incelerken, bu hakların anlaşıldığı ve uygulandığı belirli kültürel, dini ve tarihi bağlamları dikkate almak önemlidir.¹⁴⁴

Arap devletleri diğer bölgelerin aksine insan hakları konusunda diğer bölgelerden geri kalmıştır. Birçok insan hakkının İslam'da korunduğu düşünülerek insan hakları konusunda bir çaba gösterilmemiştir. Diğer bir sebep ise bölgedeki otoriter rejimin varlığıdır. Bu rejimler insan hakları noktasındaki birçok gelişmeyi güçlerine bir tehdit olarak görmüşlerdir.¹⁴⁵

1945 yılında bu bölgede 7 Arap ülkesi tarafından Arap Birliği kurulmuştur. Ancak ülkeler arasında birlik kurulamamış ve insan hakları konusu bir amaç olarak ele

¹⁴² BÖCÜKCÜ, s.61.

¹⁴³ Abdülazim İBRAHİM, **İnsan Hakları Teorisi Uyarınca Eski ve Yeni Ahitte Düzenlenen Ortak Haklar**. (Ankara: Adalet Yayınevi, 2022), s.299.

¹⁴⁴ İBRAHİM, **İnsan Hakları Teorisi Uyarınca Eski ve Yeni Ahitte Düzenlenen Ortak Haklar**, s.299.

¹⁴⁵ Süleyman DOST, **“Uluslararası Bir İnsan Hakları Belgesi Olarak Arap İnsan Hakları Sözleşmesi”**, (Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S:35, 2018), s.83.

alınmamıştır. İlerleyen yıllarda Birliğin insan hakları konusunda yaptığı çalışmalar artmış ve bu konuya ilgi göstermişlerdir. BM ile işbirliği yapılmış, Tahran'da İnsan Hakları Üzerine Uluslararası Konferans toplanmıştır.¹⁴⁶

Arap Ligi ve İİT tarafından bölgede çalışmalar yürütüldüğü de görülmektedir. 1968 yılında Arap Ligi çerçevesinde, Arap Daimi İnsan Hakları Komisyonu kurulmuştur. Komisyon 1994 yılında Arap İnsan Hakları Şartı'nı kabul etmiştir.¹⁴⁷

Bölgede insan hakları konusunda çalışmalar yapan bir diğer teşkilat İİT'dir. Dacca'da 1983 yılında İslam'da İnsan Hakları Beyannamesi İİT tarafından kabul edilmiştir. İİT, bu beyannamede insan haklarına olan bağlılıklarını ve bu hakları İslami prensipler çerçevesinde koruma niyetlerini beyan etmektedir. Yine Kahire Beyannamesi de İİT tarafından kabul edilmiştir.¹⁴⁸

1.3. Osmanlı'da ve Türkiye'de İnsan Hakları

20. yüzyılın ikinci yarısından sonra, insan hakları kavramı ulusal sınırların ötesine geçerek uluslararası belgeler aracılığıyla küreselleşmeye başlamış ve siyasi ile sosyal alanlarda da dünya gündeminin merkezine yerleşmiştir. Günümüzde, özellikle Avrupa kıtası olmak üzere, insan haklarının evrenselliği tüm toplumları kapsayacak şekilde evrensel kurallarla güvence altına alınmaya çalışılmaktadır. İnsan hakları kavramı, diğer birçok sosyal kavram gibi, zaman içinde tarihsel bir süreç içerisinde şekillenmiştir. Bu evrim genellikle Batı kökenli düşünceler tarafından şekillendirilmiş ve bu konudaki çalışmalar da genellikle Batılı bilim insanları tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye'de insan hakları meselesinin öne çıkması ise özellikle Avrupa Birliği üyeliği hedefine yönelik çabaların bir sonucu olarak, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren daha belirgin hale gelmiştir.¹⁴⁹

¹⁴⁶ İBRAHİM, İnsan Hakları Teorisi Uyarınca Eski ve Yeni Ahitte Düzenlenen Ortak Haklar, s.299.

¹⁴⁷ TERZİ/YENAL, s.72.

¹⁴⁸ ÇAĞIRAN, s.452.

¹⁴⁹ Aydın Sefa AKAY, Türkiye'de İnsan Haklarının Tarihi Gelişimi, (Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), s.I.

Türkiye’de, insan haklarının yasal düzenlemelerle iç hukukun bir parçası haline gelmesi, batılılaşma reformları ve anayasal gelişmelerle aynı dönemde gerçekleşmiştir. İnsan haklarını düzenleyen yasal normlar öncelikle ulusal hukuk çerçevesinde oluşturulmuştur. Örneğin, Magna Carta, çeşitli İngiliz yasaları, ABD ve Fransız bildirileri ve modern anayasaların temel hak ve özgürlükleri düzenleyen maddeleri, öncelikle ulusal hukuk belgeleri olarak ortaya çıkmıştır. Bu belgeler birbirlerinden etkilenecek gelişmişlerdir. Türkiye’de de, insan haklarının gelişimini incelediğimizde, anayasal reformları, toplumsal ve siyasal dönüşümün dinamiklerini izlemek önemlidir.¹⁵⁰

Türkiye’de insan hakları 1839 Tanzimat Fermanı’yla beraber hukuk düzeninde yer bulmuştur. Osmanlı uyrukluların haklarından bahseden fermanın sonra 1856 Islahat Fermanı’yla birlikte Hristiyan azınlığa da Müslüman halkla eşit haklar verilerek insan hakları noktasında farklı bir adım atılmıştır.¹⁵¹

1876 Kanun-i Esasi’yle beraber insan haklarının anayasal metinlerde yer alma süreci devam etmiştir. Ancak 1921’de hazırlanan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu çerçeve bir anayasa olmasından dolayı temel hak ve hürriyetlere yer verilmemiştir. 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’yla beraber insan hakları daha kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır. Ancak 1961 Anayasası önceki anayasalardan daha geniş bir biçimde insan hakları konusunu ele almıştır. Yalnızca temel hak ve hürriyetlere yer vermemiş hakların sınırlandırılması konusunu da bir rejime dayandırmıştır.¹⁵² İnsan hakları kavramı bu anayasayla birlikte ilk defa anayasaya girmiştir. Aynı zamanda “insan haklarına dayalı devlet” ibaresi kullanılmış ve temel hak ve hürriyetler noktasında en modern anlayış benimsenmiştir.¹⁵³

¹⁵⁰ AYDIN, s.58.

¹⁵¹ Coşkun ÜÇOK/Ahmet MUMCU/Gülnehal BOZKURT, **Türk Hukuk Tarihi**. (Ankara: Turhan Kitabevi, 2015), syf. 327-328.

¹⁵² Erdoğan TEZİÇ, **Türk Anayasa Hukuku**. (Ankara: Yetkin Yayınevi, 2002), s.44.

¹⁵³ ARSLAN, s.2.

1.3.1. Osmanlı Belgelerinde İnsan Hakları

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde, anayasacılık hareketleri ve demokratik düzen oluşturma çabaları, özellikle merkezi yönetimde kaynaklanan eylemler ve değişikliklerle şekillenmiştir. Batılı devletlerin Osmanlı tebaasındaki farklı dinlere mensup bireylerin haklarını koruma istekleri ve dış baskılar, devlet yönetiminde değişiklikler yapılmasını kaçınılmaz hale getirmiş ve anayasacılık hareketlerinin temelleri atılmıştır. 17. yüzyılda, merkezi yönetimde yaşanan sorunlar ve ayanlar arasındaki otorite krizleri, merkezi yönetim reformlarıyla çözülmeye çalışılmıştır. Bu süreç 1808'de başlamış ve 1876'da anayasal devlet modeline geçişle sonuçlanmıştır. Bu geçiş, I. Dünya Savaşı sonrasında kurulan Cumhuriyet'e kadar çeşitli dönemlerde duraksamalara rağmen, devletin varlık mücadelesini sürdürmesine yol açmıştır.¹⁵⁴

1.3.1.1. Sened-i İttifak

Osmanlı İmparatorluğu'nda Sened-i İttifak'la başlayan anayasal adımlar, ilk yazılı anayasa olan Kanun-i Esasi'nin ilanına kadar sürmüştür. Kanun-i Esasi, Cumhuriyet'in ilanına kadar Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile birlikte yürürlükte kalmıştır. Bu süreç boyunca, anayasal gelişmelerin paralelinde, insan hakları alanında da önemli ilerlemeler yaşanmıştır.¹⁵⁵

1807 yılında İstanbul'da meydana gelen Kabakçı Mustafa İsyanı, yenilik yanlısı III. Selim'in tahttan indirilmesine neden olmuştur. Nizam-ı Cedit reformlarının dağıtılması ve muhafazakar kesimlerin tekrar iktidara gelmesi gibi olaylar ardı ardına yaşanmıştır. Ancak bu gelişmeler, muhalif güçlerin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Yenilik taraftarı olan Rusçuk Ayanı Alemdar Mustafa Paşa, dağıtılan ordudan kaçan yenilikçi destekçilerin katılımıyla direniş grupları oluşturmuştur. Alemdar Mustafa Paşa, III. Selim'i tekrar tahta çıkarmayı ve yenilikçi çabaların devamını sağlamak amacıyla Rumeli Ordusu ile İstanbul'a gelerek ayaklananları ve destekçi bir kesimi sakinleştirmiştir. Bu süreçte isyancılar tarafından III. Selim öldürülmüştür. Bu olayın ardından II. Mahmud tahta geçmiş ve Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam olarak

¹⁵⁴ BÖCÜKCÜ, s.44.

¹⁵⁵ ALTINTAŞ, s.47.

atamıştır. Ülkede merkezi otoriteyi yeniden tesis etmek ve reformlara başlamak amacıyla Rumeli ve Anadolu'da neredeyse bağımsız bölgeler kuran ayanları İstanbul'a davet eden Alemdar Mustafa Paşa, Kağıthane'de 29 Eylül 1808 tarihinde bir toplantı düzenlemiş ve bu toplantıda alınan kararlar “Sened-i İttifak” adı verilen bir belgeyle resmîyet kazanmıştır.¹⁵⁶

Padişahın yetkilerini sınırlayan, ayanlara belirli yetkiler tanıyan ve bu yetkilerin padişah tarafından onaylanmasını gerektiren bir güç paylaşımını düzenlemeyi hedefleyen Sened-i İttifak, hukuksal açıdan iki tarafın katılımıyla gerçekleşen bir eylem olarak, adeta siyasal bir anlaşma veya sözleşme niteliği taşımaktadır.¹⁵⁷

Sened-i İttifak'ın ilk kuşak hakları bağlamında incelendiğinde, özellikle beşinci maddenin belirgin özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Kişinin suçluluğunun önce teyit edilmesi, işkencenin kesin bir biçimde yasaklanması, herkese adil davranılması gibi ifadeler, bu maddeye atfedilen önemi açıkça ortaya koymaktadır. Beşinci madde hayata geçirilerek zulme karşı bir yasak getirilmiş ve işkence kesin bir şekilde yasaklanmıştır.¹⁵⁸

Sened-i İttifak, şekli açıdan bir anayasa olmasa da, maddi özellikleriyle anayasal bir niteliğe sahip olduğu vurgulanmalıdır. Bu belge ile devlet iktidarı resmi olarak sınırlanmış, âyan sınıfıyla “yoksullar ve reaya” gibi daha geniş topluluklara kısıtlı da olsa bazı haklar tanınmıştır. Sened-i İttifak, Türk tarihinde devlet iktidarının belirli alanlarda sınırlandırılabilceği fikrini ilk defa ortaya koyarak, devletin dokunamayacağı alanların olduğunu kabul etmiştir. Bu belge, devlet iktidarını sınırlama amacını taşıyan ilk anayasal girişim olarak Türk anayasacılık tarihinde öne çıkar. Dolayısıyla Türkiye'deki anayasal gelişmelerin Sened-i İttifak ile başlatılması fikri doğrudur. Sened-i İttifak'ın anayasal bir belge olarak kabul edilmesi, iktidarın

¹⁵⁶ ALTINTAŞ, s.60.

¹⁵⁷ ARSLAN, s.28.

¹⁵⁸ Gülistan BAŞÇI, “1808 Sened-i İttifak ve 1839 Tanzimat Fermanınının 1215 Magna Carta İle Anayasacılık ve İnsan Hakları Açısından Karşılaştırılması”, (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S: 46, 2021), s.237.

sınırlanmasını içermesi nedeniyle insan haklarının ilerlemesi için uygun bir zemin sunar. Bu yönüyle de insan hakları perspektifinden büyük bir öneme sahiptir.¹⁵⁹

1.3.1.2. Tanzimat Fermanı

Türk toplumunda demokrasi tarihine ve insan hakları kavramının bugünkü Batılı anlayışla kabul edildiği evrimine dair literatürdeki analizler ise, genellikle 1839 Tanzimat Fermanı'nın duyurulmasıyla başlatılmaktadır. Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğu'nda bireylerin sosyal ve ekonomik haklarını düzenlemek üzere önemli adımların atıldığı bir dönüm noktasını temsil eder. Ancak altı asır boyunca farklı dinlere mensup, çok uluslu bir yapının oluşturduğu Osmanlı İmparatorluğu, farklı kültürlerin bir arada, kardeşçe yaşadığı bir toplumsal yapıya sahipti. Bugünkü insan hakları kavramının amacı, farklı kimliklere sahip bireylerin dünyanın neresinde olursa olsun, kişisel haklarının korunmasını sağlamaktır.¹⁶⁰

1839 tarihli Tanzimat Fermanı ve bu belgeyi izleyen Tanzimat hareketi, temelde Avrupa'da gerçekleşen 1830 devrimlerinin etkisi altında ortaya çıkan bir inisiyatifdir. Ancak, bu hareketi Avrupa'daki özgürlükçü akımlarla karşılaştırmak doğru bir yaklaşım değildir. Tanzimat Fermanı'nı Avrupa'daki özgürlükçü hareketlerle aynı düzlemde değerlendirmek uygun değildir. Bununla birlikte, bu ferman ilk kez mutlak otoritenin sahibi tarafından, kendi hükümlerini belirli konularda sınırlayacağına dair tekelsel bir iradeyle taahhüt ve beyanda bulunduğu bir örnektir.¹⁶¹

Tanzimat Fermanı'nın açılış bölümünde, devletin kuruluşundan itibaren Kur'an ve şeriat hükümlerine dayalı olarak yönetildiği ve bu sayede güçlü ve kalkınmış bir devlet olduğu belirtilmektedir. Ancak son 150 yılda bu yaklaşımın tersine dönülmesi sonucu devletin zayıfladığı ve daha etkili bir yönetim sağlamak amacıyla yeni kanunların gerektiği ifade edilmektedir. Tanzimat Fermanı'nda, din ve devlet yanı sıra

¹⁵⁹ Nurettin BİLMEZ, “Osmanlı Devleti'nde İnsan Hakları Alanında Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme”, (Social Science Development Journal, C: 3, S: 9, 2018), s. 150.

¹⁶⁰ İbrahim GÖKBURUN, Türkiye'de İnsan Hakları Düşüncesinin Tarihsel Gelişimi ve İlköğretim Ders Kitaplarına Yansımaları”, (Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), s.50.

¹⁶¹ AYDIN, s.59.

halkın memnuniyetine de vurgu yapılmaktadır. Bu bakış açısıyla halk, devlet içerisinde merkezi bir rol üstlenir. Fermanın hükümleri, devlet yönetimi ilkelikleri ve insan haklarına dair ilkeler olarak iki ana grupta ele alınabilir.¹⁶²

Tanzimat Fermanı'nın hukuki yapısı incelendiğinde, daha önce ilan edilen fermanlardan herhangi bir farkı olmadığı görülmektedir. Padişahın ifadeleri yazılı bir metne dökülmüş ve padişahın düşünce ve görüşlerini yansıtmaktadır. Diğer bir perspektiften bakıldığında ise Tanzimat Fermanı, Sened-i İttifak gibi çift taraflı bir anlaşma değil, tek taraflı bir emir manzumesidir. Fermanın yapısı gereği, tek taraflı olarak padişah tarafından çıkarılmış ve herkesi bağlayan kurallar bütünü olarak kabul edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın temel prensipleri incelendiğinde, Osmanlı Devleti'nde bireylerin hak ve özgürlükleri açısından en önemli ilerleme olduğu kabul edilmektedir. Ferman, bireylere çeşitli fırsatlar sunmasının yanı sıra koruma ve eşitlik hakları da sağlamıştır. Dini esaslar temelinde yürütülen ve kararların verildiği bir sistemden, bireyin hak ve özgürlüklerini merkeze alan bir sisteme geçiş sürecinin bir parçası olarak, hukuki açıdan bir dizi kazanım elde edilmesini sağlamıştır.¹⁶³

1839'daki Tanzimat Fermanı, yasal bir yönetim hedefi taşımasının yanı sıra, tüm Osmanlı vatandaşlarının, hem Müslüman hem de Hıristiyan olanların can güvenliğini, kişisel dokunulmazlığını, namus, ırz ve mal güvenliğini sağlamayı amaçlayarak insan hakları alanında önemli bir adım atmıştır. Ferman, Müslüman ve Müslüman olmayan bireyler arasında eşitliği getirerek, o dönemin radikal bir değişikliği olan bir yaklaşımı yansıtmaktadır. Başka bir önemli değişiklik de devlet adamlarının kul statüsünden çıkarılmasıdır ve bu, can ve mal güvenliğini içerir. O dönemde sıradan insanlar için belirli derecede can ve mal güvencesi olabilirken, devlet adamları hala kul statüsündeydiler. Bu nedenle, onlar için siyasi cinayet ve mal yağması gibi kavramlar geçerliydi. Ferman ile birlikte, devlet adamlarının kul statüsü sona erdirilerek, onların can ve mal güvenlikleri sağlanmıştır.¹⁶⁴

Batı'da ortaya çıkan insan hakları belgeleriyle kıyaslandığında, Tanzimat Fermanı tarafından getirilen güvencelerin sınırlı kaldığı ifade edilebilir. Ferman,

¹⁶² BİLMEZ, s. 151.

¹⁶³ BAŞÇI, s. 239.

¹⁶⁴ AYDIN, s. 59.

yaşam hakkını “emniyet-i can” olarak ifade ederken, aslında birbiriyle çelişen mülkiyet hakkı ve namus güvencesi aynı ifade altında “mal ve namus ehliyeti” şeklinde yer almıştır. Dahası, kişinin doğuştan sahip olduğu yaşam hakkının sebebi olarak “devlet ve milletine hüsn-i hizmette bulunmak” gösterilmiştir. Aynı şekilde, fermanın içeriğinde yer alan “her bireyin mülk ve yeteneklerine uygun bir vergi tahsil edilerek fazlası alınmaz” ifadesi, gelire göre vergilendirme prensibini yansıtmaktadır. Tanzimat Fermanı’nda insanların eşit ve özgür doğduğu ilkesine hiç değinilmemiştir. Düşünce özgürlüğü, basın özgürlüğü, toplanma ve dernek kurma gibi haklar da belgede yer almamıştır. Tanzimat Fermanı, halkın can, mal ve ırz güvenliğiyle ilgili hükümleri içermesine rağmen, bu ilkelerin gerçekleştirilebilmesi için yeni yasaların ve düzenlemelerin çıkarılmasına ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir.¹⁶⁵

Sonuç olarak padişah tarafından tek taraflı olarak ilan edilmiş olması sebebiyle, Tanzimat Fermanı içerisinde bulunan insan hakları düzenlemeleri genellikle Padişahın bir tür lütfu olarak kabul edilebilir. Türkiye’deki insan hakları düşüncesinin gelişimi, Sened-i İttifak dönemine kadar izlenebilir. Ancak, hem Sened-i İttifak hem de diğer anayasal gelişmeler, dünya genelinde insan hakları düşüncesinin gelişimiyle karşılaştırıldığında, bu kronolojik ilişkinin gerçekliği tartışmalıdır. Fermanlar ve anayasal belgelerde yer alan insan hakları vurguları, aslında iktidarın sınırlanmasına yönelik belirli düzenlemelerle sınırlı kalmış ve temel hak ve özgürlüklere dair güvenceleri eksik bırakmıştır.¹⁶⁶

1.3.1.3. Islahat Fermanı

Kırım Savaşı sırasında, Osmanlı İmparatorluğu’na destek olmak amacıyla İngiltere ve Fransa, Rusya’ya karşı savaşa katılmıştır. 1856’da Paris Konferansı öncesinde, Osmanlı İmparatorluğu’nu Rusya’nın müdahalelerine karşı koruma koşulu olarak İngiltere ve Fransa, bazı şartları ortaya koymuşlardır. Bu şartlar, Osmanlı İmparatorluğu’nu Avrupa devletleri arasında korumak ve aileye kabul edilebilmesi için talep edilen koşullar olarak belirlenmiştir. Bu taleplerin başında, Hristiyan azınlıklara

¹⁶⁵ BİLMEZ, s. 151.

¹⁶⁶ AYDIN, s. 60.

tanınacak haklar yer almaktadır. Bu şartlar, İstanbul'daki İngiliz ve Fransız elçilikleri ile Ali Paşa arasında görüşülerek kabul edilmiştir. Bu da gösteriyor ki Islahat Fermanı'nın temelleri, Batılı devletlerin baskısı sonucu şekillenmiştir.¹⁶⁷

Islahat Fermanı, Tanzimat Fermanı'na kıyasla daha kapsamlı bir düzenlemeyi yansıtmaktadır. Islahat Fermanı'nın temel amacı, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında her yönden tam bir eşitliği sağlamaktır. Bu doğrultuda, Osmanlı İmparatorluğu'nun vatandaşları arasındaki merkezi otoriteye, özellikle de Padişaha olan bağlılığı güçlendirme ve ortak bir vatanseverlik temelinde birleşmeyi sağlama amacı ön plana çıkmaktadır. Diğer yandan, Tanzimat Fermanı ile tüm din ve mezhep mensuplarına verilen haklar ve ayrıcalıklar, Islahat Fermanı ile yeniden düzenlenmiştir ve bu düzenlemelerin uygulanması için gerekli adımların atılacağı vurgulanmıştır.¹⁶⁸

1856 tarihli Islahat Fermanı, insan hakları ve anayasal gelişmelerle ilişkilendirilse de, o dönemdeki Avrupa'daki liberal akımlar ve anayasacılık hareketleriyle pek uyumlu değildir. Islahat Fermanı, kendiliğinden bir halk hareketi sonucunda ortaya çıkmamıştır; aksine, yabancı devletlerin baskısı altında padişah tarafından ilan edilmiş ve temel amacı, 1854-1856 Kırım Savaşı'nın nedenleri ile bağlantılı olarak, Hristiyan vatandaşların haklarını artırarak Müslüman vatandaşlarla eşit seviyeye getirmektir.¹⁶⁹

1.3.1.4. Kanun-i Esasi

Osmanlı İmparatorluğu'nda insan hakları konusundaki gelişim, fermanlarla başlamış olup, bu gelişimi 1876'da ilan edilen Kanun-i Esasi Anayasası izlemiştir.¹⁷⁰ Fransız Devrimi'nin uluslararası arenada yarattığı etkiler, Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet yönelimine karşı bir baskı yaratmıştır. Aynı zamanda Batılı devletlerin ve Rusya'nın azınlık hakları bahanesiyle Osmanlı Devleti'nin iç işlerine müdahale etmek istemeleri, ülkenin iç sorunlarını artırmıştır. Bu gelişmelerin sonucunda Sultan

¹⁶⁷ KAPANİ, s. 92.

¹⁶⁸ BİLMEZ, s. 152.

¹⁶⁹ AYDIN, s. 61.

¹⁷⁰ KONAN, s. 277.

Abdülaziz 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilmiş ve ardından V. Murat tahta geçirilmiştir. Ancak V. Murat'ın sağlık sorunlarının ortaya çıkmasının ardından, II. Abdülhamit tahta çıkarılarak Mithat Paşa'ya anayasa yapılacağı sözü verilmiştir.¹⁷¹

Bunun sonucunda Kanun-i Esasi, II. Abdülhamit tarafından oluşturulmuş ve Mithat Paşa'nın başkanlığını yaptığı Cemiyet-i Mahsusa adlı bir kurul tarafından hazırlanmıştır.¹⁷² Kanun-i Esasi, Osmanlı Devleti'nin ilk anayasası olarak kabul edilmektedir ve 1831 Belçika Anayasası'ndan etkilenmiştir. Bu nedenle, ayrıca 1814 Fransız Anayasası ve 1851 Prusya Anayasası gibi örneklerden de ilham alınmıştır. Türkiye'de, anayasal monarşi benzeri bir rejime geçişin temsili sembolü olarak 1876 tarihli Kanun-i Esasi kabul edilmektedir. Kanun-i Esasi, içeriğinde bazı eksikliklere sahip olmasına rağmen, getirdiği yargısal güvenceler ve siyasi ile kişisel haklar açısından, o dönemdeki insan hakları normlarına uygun bir yaklaşım sunmaktadır.¹⁷³

İlk kez, kişi hak ve özgürlükleri geniş ancak klasik bir çerçeve içinde "Tebaa-i Devlet-i Osmaniye'nin Hukuk-ı Umumiyesi" başlığı altında bir anayasa metni içermiştir. Osmanlı vatandaşlarının temel haklarını düzenleyen Kanun-i Esasi'de, 19 madde (8 ila 26. maddeler) yer almaktadır. Bu temel hak ve özgürlükler şunlardır: Vatandaşlık hakkı (m.8), kişi özgürlüğü (m.9), kişi güvenliği (m.10), ibadet özgürlüğü (m.11), basın özgürlüğü (m.12), teşebbüs-şirket kurma hakkı (m.13), dilekçe hakkı (m.14), öğretim özgürlüğü (m.15), kanun önünde eşitlik ilkesi (m.17), devlet hizmetlerine alınmada eşitlik ilkesi (m.19), vergide eşitlik ve kanunilik ilkesi (m.20), konut dokunulmazlığı (m.22), tabii hakim ilkesi (m.23), müsadere ve angaryanın yasaklanması (m.24), vergilerin kanuniliği ilkesi (m.25), işkence yasağı (m.26).¹⁷⁴ Kanun-i Esasi ile kişilere önemli yargısal güvenceler sağlanmıştır. Hatta yargı alanında sunulan bu güvenceler, günümüz anayasalarındaki güvencelerle kıyaslandığında oldukça etkili ve benzer niteliktedir.¹⁷⁵

¹⁷¹ BUCAKTEPE, s. 46.

¹⁷² ATAR, s. 20.

¹⁷³ AYDIN, s. 61.

¹⁷⁴ ALTINTAŞ, s. 56.

¹⁷⁵ GÖZLER, 2007, s. 22.

İkinci Abdülhamit dönemindeki baskıcı rejim ve tahttan indirilmesi sonucu yaşanan olayların ardından, Osmanlı Anayasası 1909'da yapılan değişikliklerle yeniden düzenlemelere tabi tutulmuştur. Bu değişikliklerle birlikte yürütme yetkileriyle ilgili sorunlar ele alınmıştır. Padişahın yürütme yetkileri üzerinde yapılan değişikliklerle, artık padişah kendisine tanınan yetkileri sadece sadrazam ve ilgili bakanın imzasıyla kullanabilecektir. Ayrıca, padişahın Meclisi tatil etme yetkisi 35. madde ile kısıtlanmıştır. Bu değişikliklerin yanı sıra, padişahın akdettiği uluslararası anlaşmaların geçerliliği de 7. madde kapsamında Meclis-i Umumi'nin onayına bağlanmıştır.¹⁷⁶

1909 Değişikliğinin önemli hususlarından biri de 113. maddenin değiştirilmiş olmasıdır.

113. maddeye göre, hükümetin güvenliğini tehlikeye düşüren kişilerin, polis soruşturması sonucunda tespit edilen ve kanıtlanan durumlarında, bu kişilerin yüce hükümdarın hükümetine karşı suç işledikleri anlamına gelmektedir. Bu durumdaki kişilerin yurtdışına çıkarılması, yatıştırılması veya itaat ettirilmesi gibi adımlar yalnızca padişahın yetkisine dayanmaktadır. Ancak bu hüküm, kişisel güvenliğini kökten sarsarken, “kanunsuz suç ve ceza olmaz” ve “yargılama yapılmadan kimse cezalandırılmaz” ilkeleriyle çeliştiği ifade edilmiştir. Bu noktada Kanun-i Esasi'nin, hatta Tanzimat Fermanı'nın bile gerisinde kaldığı belirtilmiştir.¹⁷⁷

1.3.2. 1982 Anayasası'nda İnsan Hakları Anlayışı

1982 Anayasası temel hak ve hürriyetlere ilişkin kapsam olarak 1961 Anayasası ile benzerlik gösterirken, insan haklarına yaklaşımı ve bunların sınırlanması konusunda büyük farklılıklar göstermektedir. 1982 Anayasası hak ve hürriyetlerin alanını fazlasıyla daraltmıştır.¹⁷⁸ Zaten 1982 Anayasası, orijinal halinde diğer Anayasalarımız içinde insan hakları konusunda en elverişsiz olanıdır. Özellikle 1961

¹⁷⁶ Ahmet ÖZKİRAZ/Berkan HAMDEMİR, “*Anayasacılık Hareketleri, Kapitalizm ve Osmanlı*”, (Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:11, S:2, 2009), s.74.

¹⁷⁷ Ahmet KILINÇ, Kanun-i Esasi'nin İnsan Hakları Yönünden Analizi, (Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005), s. 104.

¹⁷⁸ Yavuz ATAR, **Türk Anayasa Hukuku**. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11.Baskı, 2017), s.134.

Anayasası ile karşılaştırdığımız zaman bireye devlet otoritesi karşısında daha zayıf bir konum vermiş, özgürlük arka planda tutulmuştur. Devlet gücü her şeyden daha önce gelmektedir.¹⁷⁹ 1982 Anayasası otoritenin daha güçlü olması adına temel hak ve özgürlükleri sorumluluk, yükümlülük ve ödev ile açıklamıştır.¹⁸⁰

Anayasanın olumsuz yönleri yanında olumlu yönleri de vardır. Temel hak ve özgürlüklerle ilgili düzenlemelerde Anayasamız, AİHS ile uyum içerisindedir. İkinci olarak 5. maddede kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle uyuşmayacak şekilde sınırlandıran ekonomik, siyasal ve sosyal engelleri kaldırmak, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak devletin amaç ve görevleri arasında Anayasamızda ele alınmıştır.¹⁸¹ Ayrıca 2. maddede Anayasa, insan onurunun çok önemli bir kavram olduğunu vurgulamıştır. Anayasa Mahkemesi de birçok kararında insan hakları kavramının çok üstün bir kural olduğunu belirtmiştir. 10. maddede düzenlenen keyfi ayrımcılık yasağı ise, herkesin din, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, mezhep gibi konularda kanun önünde eşit olduğunu göstermiştir.¹⁸²

Görüldüğü üzere 1982 Anayasası'nın temel hak ve özgürlükler konusundaki yaklaşımı hakkında net bir şey söylemek zordur. Hazırlandığı dönem askeri darbenin yaşandığı bir dönem olduğu için devletin bireyden üstün tutulduğu zamanlar olmuştur. Bu noktada 1982 Anayasası'nın orijinal halinin evrensel insan hakları düşüncesine bazı noktalarda ters düştüğü hakkındaki eleştiriler haklı iken, özellikle 1995-2006 yılları arasında yapılan değişikliklerde Anayasanın liberalize edildiği de görülmektedir.¹⁸³ Buna, Anayasanın orijinal metninde yer alan çeşitli örgütler için getirilen siyaset ve dayanışma yasaklarının, özel kullanma yasağının, 1995 Anayasa değişikliğinde bir çoğunluğunun kaldırılmasını örnek gösterebiliriz.¹⁸⁴

¹⁷⁹ İŞTEN, s.20-21.

¹⁸⁰ Şafak Evran TOPUZKANAMIŞ, “1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler”, (D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C:21, Özel Sayı: 2019), s.1768.

¹⁸¹ İŞTEN, s.22.

¹⁸² HEKİMOĞLU, s.57-58.

¹⁸³ TOPUZKANAMIŞ, s.1774.

¹⁸⁴ Cemal Bali AKAL/Ozan ERÖZDEN/Olgun AKBULUT/Emre ZEYBEKOĞLU, **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi**. (İstanbul: Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, 2003), s.25.

1982 Anayasası'nın orijinalinde haklara sınırlama koymak kural, bireyleri özgür bırakmak istisnaydı. Sınırlandırmalar olağan dönem ve olağanüstü dönemler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁸⁵ Olağan dönem 13. maddede, olağanüstü dönem 15. maddede açıklanmıştır. 13. maddeye göre, temel hak ve hürriyetler ancak kanunla sınırlanabilir. 15. maddeye göre, savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuka ters düşmemek şartıyla, kısmen veya tamamen durdurulabilir veya güvence altına alınabilir. Hukuk devletlerinde de insan haklarının ve özgürlüklerinin kısıtlanması gerektiği zamanlar olabilir.¹⁸⁶

Sınırlamalar 13. madde gereğince ancak kanunla olabilir. Anayasanın ruhuna uygun olmalıdır, genel sınırlamalara veya özel sebeplere dayanmalıdır, toplum düzenine aykırı olmamalıdır, öngörüldükleri amaç dışında kullanılmamalıdır.¹⁸⁷ 15. maddeye göre sınırlamalar olağanüstü hallerden birinde verilmelidir, milletlerarası anlaşmalar ihlal edilmemelidir, ölçülü olunmalıdır, savaş durumundan doğan sebepler dışında yaşam hakkı ihlal edilmemelidir, bireylerin din, vicdan ve düşüncelerini açıklamaya zorlanmamalıdır, suç ve cezaların geriye yürütülmesi imkansızdır.¹⁸⁸ Son olarak sınırlamaların belli bir sebebe dayanma gibi şartı olsada bazı durumlarda sebebe gerek yoktur. Örneğin, çalışma ve sözleşme hürriyetini düzenleyen 48. maddede bir sınırlama yoktur.¹⁸⁹

1.4. İnsan Hakları Gelişimi İle İlgili Kavramlar

İnsan hakları alanında, insan hakları kavramı yerine farklı olarak birçok kavram kullanılmaktadır. Hak ve özgürlük kavramları, insan hakları alanının başlangıcı olarak sayılırken, odak noktası ise insan hakları kavramı olarak ifade edilmektedir. Bu

¹⁸⁵ İŞTEN, s.23.

¹⁸⁶ TOPUZKANAMIŞ, s.1783.

¹⁸⁷ ATAR, s.140-151.

¹⁸⁸ İŞTEN, s.27-28.

¹⁸⁹ ATAR, s.143.

kavramlar önceleri birbirinden farklı olarak ele alınırken, insan haklarının uluslararası anlamda boyut kazanmasıyla iç içe geçmiştir.¹⁹⁰

Günümüzde insan hakları kavramı farklı birçok alanda da kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin, bir belgeye veya bir mesaja eklenen kod olarak ifade edilen dijital imzalar özel hayatımızı güvence altına almamızı sağlamaktadır. Dijital imza sayesinde, elektronik ortamda gizliliğimiz ve özel verilerimiz saklanmaktadır. Özellikle son zamanlarda hayatımıza giren dijital imza sayesinde teknolojinin farklı bir alanında da insan hakları güvence altına alınmış ve insan haklarına farklı bir bakış açısıyla bakılması sağlanmıştır.¹⁹¹

1.4.1. Hak ve Hürriyet Kavramı

Hak kavramı Arapça kökenli bir kelimedir. Kelimenin isim olarak anlamı adalet, hukukun kazandırdığı kazanç, dava, pay, emeğin karşılığı; sıfat olarak ise doğru, gerçek anlamlarında kullanılmaktadır.¹⁹² Hukuksal olarak hak kavramı hukukun koruduğu ve kişiye bu korunmadan yararlanma yetkisi tanıyan menfaat olarak tanımlanmaktadır. Hukuki olarak açıklanan hak kavramı diğer açılardan tanımlanan hak kavramına göre daha dar anlamlıdır. Örneğin komşu hakkı veya yetim hakkı ahlaki bir terim olarak açıklanabilir. Ancak hukuksal olarak bu kavramların bir açıklaması yoktur. Çünkü komşu hakkı veya yetim hakkı hukuken korunan bir hak olabilmesi için hakkın hukuki bir sebebe dayanması gerekmektedir.¹⁹³

Genel olarak hak kavramı bir şeyi yapma yetkisine sahip olmak ve bir şeyi isteyebilmek demektir. Kişilere bu haklar sözleşmeler, yasalar, yönetmelikler ya da üstün otoriteler tarafından tanınmaktadır.¹⁹⁴ Bireyler sözleşme ile bazı haklara sahip olurken, sözleşmenin karşı tarafı da birtakım yükümlülükleri üstlenmiş olabilmektedir.

¹⁹⁰ ÖĞÜTÇÜ, s.556.

¹⁹¹ Nurlan HUSEYNLİ, Temel Blockzincir Teknolojileri, (Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), s.60.

¹⁹² Onur HAMZAOĞLU, “Eşitlik Hakkaniyet Hak”, (EQUALITY EQUITY RIGTH. Dosya-Derleme. C:29; S:1, 2014), s.24.

¹⁹³ ÇALIK, s.43.

¹⁹⁴ Oktay UYGUN, **Devlet Teorisi**. (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 3. Baskı, 2017), s.485.

Örneğin, kira sözleşmelerinde kiracı belli bir miktar ödeme yükümlülüğünde bulunarak evde oturma hakkı kazanmaktadır.¹⁹⁵ Bir haktan bahsedebilmemiz için öncelikle hakkın açık bir şekilde tanımlanması gerekmektedir. İkinci olarak haktan kimlerin yararlanacağı belirlenmelidir. Ayrıca hakka riayet edecek organ ve hak konusunda anlaşmazlık veya çatışma çıktığında konuyla ilgilenecek çözüm organının belirlenmesi gerekmektedir.¹⁹⁶

Hukuk düşünürü Delvecchio hak kavramını mutlak anlamda insan bilincinin gerçek bir ihtiyacı olarak görmektedir. İnsanlar haklarına doğumlarından itibaren içgüdüsel olarak sahip olmaktadır. Hak yetkisinin kullanılması ise insanda hak bilincinin gelişmesiyle önem kazanmaktadır. Hak bilinci yeterince gelişmeyen insanlar ise hak yetkilerini kullanmaktan yoksundur.¹⁹⁷ Bu durumda insanlar belli haklara sahip olarak doğmaz. Toplumsal ilişkiler neticesinde bireyler bazı haklar edinmiş olur. Bu haklar doğal değil toplumsal haklar olarak nitelendirilmektedir. Eğer doğuştan sahip olduğumuz haklar toplum içerisinde nesnel haklara dönüşürse bir anlam kazanmaktadır.¹⁹⁸

Hukukun kişilere tanıdığı yetkiler olarak değerlendirilen hak kavramı çoğunlukla hürriyet kavramıyla aynı anlamda kullanılmaktadır.¹⁹⁹ Ancak hürriyet, bir şeyi yapmak veya yapmamak şeklinde tanımlanmaktadır.²⁰⁰ Başka bir tanıma göre hürriyet hukukta yasaklanmayan bir fiilin veya davranışın birey tarafından hiçbir baskı altında kalmadan kendi iradesiyle gerçekleştirilmesidir.²⁰¹ Tanımlara bakıldığı zaman hak ve hürriyet kavramlarının birbirinden çok farklı iki kavram olduğu

¹⁹⁵ ARSLAN, s.6.

¹⁹⁶ EROĞLU, s.1.

¹⁹⁷ M. Emin EMİNİ, "*Hak Kavramı*", (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:12, 2004), s.204.

¹⁹⁸ HAMZAOĞLU, s.24.

¹⁹⁹ İbrahim KABOĞLU, *Özgürlükler Hukuku*. (İstanbul, Afa Yayınları, 1. Baskı, 1994), s.54.

²⁰⁰ Kemal GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. (Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2007), s.146.

²⁰¹ Y. ALİEFENDİOĞLU, "*2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasına Getirdiği Yeni Boyut*", (Anayasa Yargısı Dergisi, S:19, 2002), s.145.

söylenmektedir. Hürriyet daha net ifade edilecek olursa bireylerin serbest hareket edebilmesidir.²⁰²

Hak, hürriyetten daha geniş bir kavramdır. Bireyin hürriyeti kullanabilir hale gelmesi hak çerçevesine girdiği zaman başlamaktadır. Daha açık bir ifade ile hak, bireyin hürriyetini hangi sınırlar dahilinde kullanabileceğini belirlemektedir. Bu noktada her hürriyet bir hak olmakla birlikte her hak bir hürriyet değildir.²⁰³ Hürriyet ve hak kavramları aynı anlamda kullanılmaktan çok iç içe geçmiş kavramlar olarak görülmektedir.²⁰⁴

1.4.2. Hukuk Kavramı

Hukuk kelimesi Arapça kökenli bir kelimedir. Haklar kelimesinin karşılığı olarak kullanılmaktadır.²⁰⁵ Çoğunlukla bir bölgede, belli dönemlerde yürürlükte kalan kuralların bütününe içine alan kavram olarak nitelendirilir. Bu tanımların yanı sıra hukuk kelimesinin birçok alanda çok farklı tanımları yapılmıştır.²⁰⁶ Farklı bir tanıma göre, toplumu ve toplumla bireyler arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların bütününe hukuk denmektedir.²⁰⁷ Başka bir tanıma göre, toplumu düzenleyen ve devlet yaptırımını ile kuvvetlenen yasalar bütünüdür.²⁰⁸

İnsanlar bir arada yaşamaya başladığından beri daha düzenli ve güvenli bir toplumda yaşamak için hem insanlar arasında hem bireyler ve devlet arasında toplumun ilişkilerini ve davranışlarını düzenleyen sözleşmeler, antlaşmalar yapma gereği duymuştur. Bu sebeple hukuk düzeni insanların bir arada yaşamaları için

²⁰² Hasan TUNÇ, **Anayasa Hukuku**. (Ankara: Gazi Yayınevi, 1. Baskı, 2018), s.211.

²⁰³ Aydın KUDAT, **“Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme”**, (Adam Academy Journal of Social Sciences, C:4, S:2, 2014), s.94.

²⁰⁴ İbrahim KAYA, **Türkiye’de Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması ve Durdurulması Rejimi**, (Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), s.6.

²⁰⁵ ALTINTAŞ, s.7.

²⁰⁶ Şeref GÖZÜBÜYÜK, **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**. (Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 39. Baskı, 2017), s.4.

²⁰⁷ Ali PÜSKÜLLÜOĞLU, **Türkçe Sözlük**. (İstanbul: Can Yayınları, 2008), s.870.

²⁰⁸ Kemal DEMİRAY, **Temel Türkçe Sözlük**. (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998), s.410.

gerekli ve önemli bir unsur olmuştur. Hukuk kuralları sayesinde bireyler kendi haklarını bilmiş, kendilerini diğer bireylere veya devlete karşı korumuşlardır.

1.4.3. Ödev Kavramı

Ödev kavramı genel olarak belli kurallar çerçevesinde yapılmalı veya yapılması gerekli olan şey olarak tanımlanmaktadır. Her alanda ödev kavramı farklı tanımlanmıştır. Gözler, hukuka göre ödev kavramını “*bir hukuk kuralı gereğince yapılması veya yapılmaması zorunlu olan insan fiili*” olarak tanımlamıştır. Tanımda ifade edilen insan fiili unsuru hürriyet, hak ve ödev kavramları arasında ortaktır. Bu kavramlar arasında farkı ortaya çıkaran zorunluluk unsurudur. Hukuk hürriyet kavramını yasaklamamış, hak kavramını korumuş ve ödev kavramını ise emretmiştir.²⁰⁹

Bireyler hem kendilerine hem de topluma aittir. Ödev her bireyi birbirine bağlamaktadır. Ödevlere uymayan bireyler aile ve toplum içinde yaşayamazlar. Çünkü toplum içinde her alanda bir zorunluluk vardır. Bu sebeple bireyler istese de kendilerini toplumdan ayıramazlar. Bu ödevler zamanla toplum içerisinde alışkanlık haline gelir, örf ve adetler içerisinde yer alır.²¹⁰

1.4.4. İnsan Hakları Kavramı

İnsan hakları kavramı günümüzün önde gelen kavramlarından birisidir. İnsan hakları kavramı herkesin desteklemek zorunda olduğu önemli bir kavramdır. Tarihsel olarak bakıldığında zaman ilkçağlardan günümüze kadar her dönemde insanlar haklarını savunmuşlardır. O dönemlerden itibaren insan hakları konusundaki fikirler günümüze kadar gelişerek gelmiştir. Toplumlara ezmek isteyen, insanlığı karşısın alan yönetim

²⁰⁹ GÖZLER, 2021, s.47-48.

²¹⁰ Aysun DURSUN, Türk Halk Kültüründe Hukuk Kavramı, (Muğla: Muğla Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014), s.1.

biçimleri karşısında duran insancı akımlar sayesinde de haklara bakış açısı gelişmiş ve değişmiştir.²¹¹

İnsan haklarına kavramsal olarak bakıldığı zaman genel kabul görmüş bir tanımı yoktur. Ancak genel olarak insan hakları denilince birey olmaktan kaynaklanan hakların tamamı anlaşılmaktadır. Bu noktada insan hakları, temel haklar olmakla birlikte bireylerin olmazsa olmaz haklarını ifade etmektedir.²¹² İnsan hakları doğuştan gelen haklardır. Bu sebeple hukuk düzeni tarafından tanınmasına gerek yoktur. Hukuk düzeni tarafından tanınmadıkları için hukuki güvencelere de sahip değillerdir. İnsan haklarının hukuku güvencelere dayandırılması da gerekli bir unsur değildir.²¹³

İnsan hakları kavramı insanın, yalnızca insan olmasından dolayı sahip olduğu hak ve hürriyetlerdir.²¹⁴ Başka bir tanıma göre, pozitif hukuk tarafından tanınmasına gerek kalmaksızın, insanların sahip olmaları gereken hak ve hürriyetler olarak tanımlanmaktadır.²¹⁵ Gözler'e göre insan hakları, insanların sahip olduğu hürriyetler ve insanların sahip olduğu serbest hareket etme güçleridir. Gözleri bu tanımda insan hakları değil insan hürriyetleri kavramının daha uygun olduğunu savunmaktadır. Çünkü hak kavramı hukuk düzeni tarafından korunan bir kavramdır. Fakat insan hakları hukuk tarafından korunmaz. İnsanlar doğuştan sahiptir. Bu sebeple Gözler "*insan hakları*" kavramının yerine "*insan hürriyetleri*" kavramının kullanılmasını daha doğru bulmaktadır.²¹⁶

İnsan hakları konusu devam eden bir süreç içerisinde olması dolayısıyla farklı tanımlar yapılmıştır. Fakat bütün tanımlardan çıkan ortak tanım "*dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, inanç, din, ekonomik, sosyal ve ekonomik statü ayrımı gözetmeksizin tüm insanlara tanınan, insanın insan olmasında dolayı, insan onurunun*

²¹¹ Anıl ÇEÇEN, "*İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk*", (Yaşar Üniversitesi E-Dergi, C:8, Özel Sayı, 2013), s.809.

²¹² Durmuş TEZCAN/Mustafa Ruhan ERDEM/Oğuz SANCAKDAR/Rifat Murat ÖNOK, **İnsan Hakları El Kitabı**. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 7. Baskı), s.27.

²¹³ GÖZLER, 2021, s.68-69.

²¹⁴ Mehmet Merdan HEKİMOĞLU, "*1982 Anayasası'na Göre İnsan Hakları Kavramı*", (Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:5 S:7, 2002), s.54.

²¹⁵ Bilal TANÖR, **Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu**, (BDS Yayınları, İstanbul 1994), s.13.

²¹⁶ bkz.GÖZLER, 2021, s.58.

bir gereği olarak sahip oldukları vazgeçilemez, devredilemez ve devlet düzeni tarafından korunması gereken haklardır.”²¹⁷

İnsanları diğer canlılardan ayıran kendilerine tanınan insan haklarıdır. İnsanların bu hakları engellendiği zaman diğer canlılardan bir farkı kalmamaktadır. Modern devletler bu hakların korunması için gerekli güvenceleri bireylere sağlamaktadır. İnsanın hakları güvence altına alınmadığı takdirde insan insanlaşamaz.²¹⁸ Yaşadığı toplum veya ortam fark etmeksizin insan türüne giren her canlı bu haklara sahiptir. Bu noktada insan haklarının evrenselliğinden söz edilmektedir. Hatta bir gün uzaylıların varlığı keşfedilir ve uzaylılar Dünya’da yaşamaya başlarsa onlar için de aynı insan hakları geçerlidir.²¹⁹

Bazı kaynaklarda insan hakları kavramı kamu hürriyetleri, temel hak ve özgürlükler, vatandaşlık hakları kavramlarıyla da aynı anlamda kullanılmaktadır. Bu noktada kamu hürriyetlerini kavramı ayrıca incelenmelidir. Burada önemli olan nokta insan hakları kavramının diğer kavramlardan daha kapsamlı olmasıdır. İnsan hakları evrensel bir kavramdır.²²⁰

1.4.5. Kamu Hürriyetleri Kavramı

Kamu hürriyetleri kavramı Türkiye’ye Fransız kaynaklardan gelmiştir. Fransa’nın 1958 Anayasası’nda kamu hürriyetleri kavramı kullanılmasına karşın net olarak yapılmış bir tanımı yoktur. Türkiye’de ise bu kavram tanımlanmaya çalışılmıştır. Kapani’ye göre kamu hürriyetleri, “*insan haklarının devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuku girmiş olan bölümünü ifade eder.*”. Kamu hürriyetleri anayasalar ve kanun tarafından düzenlenmiş ve sınırları belirlenmiştir.²²¹

²¹⁷Zeynep ENGİN, İnsan Haklarının Evrimi ve Sınıflandırılması, SODEV, http://sodevaktuel.org/Okullar/SDO/ders_notlari/insan_Haklarinin_Evrimi.htm

²¹⁸ ARSLAN, s.7.

²¹⁹ GÖZLER, 2021, s.60.

²²⁰ ARSLAN, s.7.

²²¹ GÖZLER, 2021, s.63.

Kamu hürriyetleri kavramı çoğu zaman insan hakları kavramı ile aynı anlamda kullanılmaktadır. Kamu hürriyetleri olan hakları ifade ederken, insan hakları olması gereken ideal hakları ifade etmektedir.²²² İnsan haklarının aksine kamu hürriyetleri devlet tarafından tanınmış ve pozitif hukuka girmiştir.²²³ Kamu hürriyetleri kavramı devletin yalnızca yapması veya yapmaması gereken davranışlarla ilgilidir.²²⁴ Yani kamu hürriyetleri aslında insan haklarının da içerisinde yer alan bir alt kavramdır. Dolayısıyla tüm kamu hürriyetleri bir insan hakkı olarak düşünülebilir. Ancak her insan hakkı bir kamu yönetimidir demek yanlış olacaktır.²²⁵

Temel haklar kavramı da kamu hürriyetleri kavramıyla eşdeğer olarak kullanılmaktadır. Ancak temel haklar, insan haklarının pozitif hukuk tarafından tanınmış ve düzenlenmiş bir kısmını oluşturmaktadır. Bu sebeple temel haklar kavramının kamu hürriyetleri kavramı yerine kullanılması da yanlış bir kullanımdır.²²⁶

1.5. Hak ve Hürriyetlerin Pozitif Hukuk Tarafından Tanınması

Hürriyetler insanın doğuştan gelen haklarıdır ve bu hakların pozitif hukuk metinleri tarafından tanınmasına gerek yoktur. Pozitif hukuk tarafından tanınmış olmasalar dahi hürriyetler vardır. İnsanların bu hürriyetlere sahip olabilmesi için özel bir izne veya pozitif hukuk metinlerine ihtiyacı yoktur. Ancak devlet bu hürriyetleri tanımak isterse bunu anayasa, kanun ve diğer hukuki metinlerle yapabilmektedir. Hak ve hürriyetler farklı yollarla tanınmaktadır.²²⁷

²²²KALABALIK, 2015, s.27.

²²³Ali KUYAKSİL, **İnsan Hakları**, (Gaziantep: Ada Kitapevi, 2012), s.22.

²²⁴ARSLAN, s.5.

²²⁵GÖZLER, 2021, s.63.

²²⁶KAYA, s.8.

²²⁷GÖZLER, İnsan Hakları Hukukuna Giriş, s.114.

1.5.1. Tanıma Çeşitleri

Hak ve hürriyetlerin siyasal alanda tanınması Yeni Çağın sonlarında başlamıştır. Hak ve hürriyetler pozitif hukukta tanınmadan önce de hukuki metinlerde görülmeye başlanmıştır. Ancak pozitif hukukla tanınan insan hakları bağlayıcı hale gelmiştir. Bu sayede insan hakları hukuki güvence altına alınmıştır. Hukuk karinesi gereği hukukun yasaklamadığı her şey serbesttir. Bu sebeple hukuk tanımasa dahi hürriyetler vardır. Ancak anayasa ve kanunlarla hürriyetlerin tanınması için önemlidir.²²⁸

Devlet, hürriyetlerimizi anayasayla, kanunla, yönetmelikle tanımıştır. Hürriyetler pozitif hukuk tarafından tanındıktan sonra hak haline gelmektedir. Bir hürriyetin hak olması için ayrıntılı bir şekilde incelenmesine gerek yoktur. Pozitif hukuk metinlerinde hak ve hürriyetin tanınması için ayrıntılı bir şekilde incelemesine gerek yoktur; adının geçmesi dahi hak ve hürriyetin tanınması için yeterlidir.²²⁹ 1924 Türk Anayasası'nın 71'inci maddesinde "*mesken her türlü taarruzdan masundur*" ifadesi kullanılarak konut dokunulmazlığına değinilmiştir. Ancak konut dokunulmazlığı kavramına ayrıca değinilmemiştir.²³⁰

1.5.1.1. Anayasayla Tanıma

Hak ve hürriyetleri anayasayla tanıma bilinen en yaygın tanıma yoludur. Her ülkenin kendi anayasası vardır ve hak ve hürriyetler ülkelerin anayasaları tarafından tanınmaktadır. Modern ülkelerin anayasalarına bakılacak olursa temel hak ve hürriyetlerden çok fazla bahsedilmektedir. Anayasanın temelinde zaten hak ve hürriyetleri tanımak ve onları devlete karşı korumak vardır.²³¹

²²⁸ Ahmet M. GÜNEŞ, **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**. (Ankara: Adalet Yayınevi, 3. Baskı, 2021), s.155.

²²⁹ GÖZLER, 2021, s.130.

²³⁰ Kemal GÖZLER, **İnsan Hakları Hukuku**. (Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2. Baskı, 2018), s.166.

²³¹ GÖZLER, 2021, s.131.

Hak ve hürriyetleri tanımayan ve düzenlemeyen bir belge anayasa olarak nitelendirilemez. Nitekim insanların zaman içinde nüfuslarının artmasıyla toplumlarda düzensizlikler ortaya çıkmıştır. Bu sebeple insanlar hak ve hürriyetlerinin güvence altına alınması için devlete ihtiyaç duymuşlardır. Anayasal devlet, tüm insanların haklarını korumak ve onlara istedikleri gibi bir yaşam sürdürebilmek için adaletli bir düzen kurmak durumundadır.²³²

Günümüzde neredeyse her ülkenin anayasasında temel hak ve hürriyetlere rastlamak mümkündür. Hem anayasacılık akımının temelinde hem de modern anayasaların özellikleri arasında temel hak ve hürriyetlere yer vermek esastır. Devletlerin anayasalarına bakıldığında hemen hemen her devlet ayrı bir başlık altında hak ve hürriyetlere yer vermiştir. 1982 Anayasası'nda 12-74, Almanya Anayasası'nda 1-19, İtalya Anayasası'nda 13-54, İspanya Anayasası'nda 10-56 ve İsviçre Anayasası'nda 7-42 maddeleri arasında temel hak ve hürriyetlere ilişkin hükümler yer almaktadır.²³³ Ancak 1958 Fransız Anayasası'nda temel hak ve hürriyetler ayrı bir başlık altında incelenmemiştir. Yine de Anayasa'nın başlangıç kısmında 1789 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesine değinerek bu eksikliği giderdiği görülmektedir. 1787 ABD Anayasası'nda da temel hak ve hürriyetlere değinilmemiş; bu eksiklik ilerleyen dönemlerde amendmentler ile anayasadaki eksiklik tamamlanmıştır.²³⁴

1.5.1.2. Bildirgelerle Tanıma

İnsanlar yaşama hakkı gibi doğuştan bazı haklara sahiptir. Devlet, pozitif hukuktan önce de doğal hukuktan kaynaklanan hak ve hürriyetler ile sınırlandırılmıştır. Doğal hukuktan kaynaklanan bu haklar devlet tarafından tanınmıştır.²³⁵ 1776 yılında kabul edilen Amerika Bağımsızlık Bildirisi ve 1789 tarihli Fransız İnsan ve Vatandaş

²³² Mahmut GÖKPINAR, Anayasal Devlette Temel Hak ve Özgürlükler Düzeni, (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Doktora Tezi, 2016), s.134.

²³³ GÜNEŞ, s.156.

²³⁴ GÖZLER, 2018, s.167.

²³⁵ KAPANİ, 1976, s.31.

Hakları Bildirisi bütün insanlığa hitap ederek temel hak ve hürriyetleri anayasalardan da önce güvence altına almıştır.²³⁶

İnsan haklarını pozitif hukuk tarafından ilk olarak ele alan 1689 tarihli Bill of Rights olmuştur. Adil yargılanma hakkı ve olağan olmayan cezaya çarptırılmama bu bildiri ile doğal haklardan kabul edilmiştir. 1776 Virginia Bildirgesi'yle de bireyin hakları otoriteye karşı korunmuştur. Bildiride hayat, hürriyet, mutluluğu arama ve mülkiyet haklarının vazgeçilemez haklar statüsünde değerlendirilmesi önemli bir noktadır. Bir diğer nokta ise din özgürlüğü, hukuk devleti ve adil yargılanma hakkı, kişi özgürlüğü ve mülkiyet hakkının bildirgede yer almasıdır.²³⁷

Devletler insan haklarını bildireler ile anayasallaştırmak isteseler de, yirminci yüzyılın ikinci yarısına kadar kabul edilen bu haklar evrensel bir nitelik kazanmamıştır. Örneğin, 1787 Anayasası ile ABD insan hakları savunucusu olmuştur. Ancak ABD insan hakları ile çelişen uygulamalarda bulunmuşlardır. Çünkü insanlara tanınan bu haklar yalnızca “beyazlara” tanınmıştır. Bildirelerde ve hatta anayasalarda dahi hak ve hürriyetler millilik anlayışıyla ele alınmıştır. Örneğin, 1919 Anayasası'nda ‘*Her Alman... hakkına sahiptir.*’ ve Türkiye’de 1924 Anayasası'nda ise ‘*Her Türk ... hakkına sahiptir.*’ ifadeleri yer almaktadır. Daha sonra 1948 BM İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ile insanın evrensel hak ve hürriyetlerin sujesi olduğu kabul edilmiştir.²³⁸

1.5.1.3. Uluslararası Belgelerle Tanıma

Küreselleşen dünyada insan hakları uluslararası toplum tarafından belgeler ve sözleşmelerle hukuk sistemine geçmiştir. Başlangıçta sadece konut dokunulmazlığı, can güvenliği, kişi güvenliği gibi temel haklar anlayışı vardır. Sonrasında insan hakları bütün olarak ele alınmış ve devlet gücü hakları kullandırmama konusunda sınırlandırılmıştır.²³⁹

²³⁶ ÖĞÜTÇÜ, s.574.

²³⁷ KALABALIK, 2015, s.69.

²³⁸ Fatih KARAOSMANOĞLU, **İnsan Hakları**. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2. Baskı, 2012), s.86-87.

²³⁹ JUMAIEV, s.13.

Hak ve hürriyetler anayasa ve kanunlarla tanındığı gibi uluslararası anlaşmalarla da tanınabilmektedir. Eğer bir ülke sözleşmeyi kabul etmiş ve onaylamışsa uluslararası belge devletin iç hukukunda geçerlilik kazanmış ve böylece sözleşmede yer alan hak ve hürriyetler devletin iç hukuku tarafından tanınmış olmaktadır.²⁴⁰

İnsan haklarının uluslararası belgelerle tanınması insan hak ve hürriyetlerinin uluslararası boyutta korunması anlamına gelmektedir. İnsan haklarının ağır ihlali sonucunda uluslararası kuruluşlar, uluslararası belgelere dayalı bir şekilde durumu değerlendirerek gerekli önlemleri almaktadır.²⁴¹

İnsan haklarının uluslararası anlamda korunması 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlamıştır. İnsanların haklarının sadece iç hukukta korunmasının yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Bu yüzden 1942 yılında Washington'da toplanan 27 devletin imzaladığı Birleşmiş Milletler Bildirisi ilan edilmiştir.²⁴² Fakat insan haklarını içeren bir liste yayınlanmamıştır.

10 Aralık 1948 tarihinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ilan edilmiştir. Bildiride sadece kişisel ve siyasi haklara değil, ekonomik, kültürel ve sosyal haklara da yer verilmiştir.²⁴³ Fakat bu bildiride de insan hakları koruma altında değildir ve bildiriye imzalayan devletleri herhangi bir yükümlülük altına sokacak maddeleri yoktur. Bu yüzden İkiz Sözleşmeler de denilen iki ayrı metin kabul edilmiştir.²⁴⁴

AİHM, insan haklarının korunması açısından çok önemli bir belgedir. İnsan haklarını koruyan belge ve sözleşmeler arttıkça insan haklarına daha çok saygı duyulmuş, bu haklara uymayan devletlere müdahale edilmiş ve artık devletlerden daha

²⁴⁰ GÖZLER, 2018, s.170.

²⁴¹ KARAOSMANOĞLU, s.88-89.

²⁴² İŞTEN, s.8.

²⁴³ Hacı Mehmet GÜDÜL, Anayasa Mahkemesi Kararları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda Terörle Mücadele, (Adana: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007), s.127.

²⁴⁴ İŞTEN, s.10.

önemli olan, bireylerin haklarını koruyan örgütler oluşmuştur.²⁴⁵ AİHM'nin 46. maddesi kesindir ve sözleşmeye taraf olan devletler mahkemenin kararlarına uymak zorundadırlar.²⁴⁶ Mahkeme, devletlerin kararı ne şekilde uygulayacağına, ihlali nasıl ortadan kaldıracığına karışmamaktadır. Devletlerden beklenen, hangi yöntemi uygularsa uygulasin ihlalin ortadan kaldırılmasıdır.²⁴⁷

1.5.1.4. Kanunla Tanıma

Temel hak ve hürriyetlerin özellikle yazılı anayasası olmayan ülkelerde kanunlarla da tanınması mümkündür. Yazılı anayasaları olan ülkelerde bazı hak ve hürriyetleri kanunla düzenleyebilmektedir. İngiltere'de yazılı olan bir anayasa olmadığı için temel hak ve hürriyetler kanunla düzenlenmektedir. Ancak kanunlar temel hak ve hürriyetleri güvence altına alma noktasında anayasalar kadar etkili değildir. Normlar hiyerarşisinde kanunlar anayasaların altında yer almaktadır. Bu sebeple de müdahaleye açıktır. Kanunlar yasama organı tarafından keyfi olarak değiştirilebilmektedir.²⁴⁸

Kanunla pozitif hukuk tarafından tanınan hak veya hürriyet önemine göre daha sonra anayasa tarafından da tanınabilir ya da tanınamaz. Bir çok ülkede çevre hakkının önce kanunla daha sonra anayasayla tanınması gibi. Türkiye'de de bilgi edinme hakkı bu noktada örnek verilebilir. 9 Ekim 2003 tarih ve 4982 sayılı Kanunla tanınmış, daha sonra 12 Eylül 2010 tarihinde halkoylamasıyla 5982 sayılı Anayasa Değişikliği Kanunuyla tanınmıştır.²⁴⁹

Anayasayla tanınmamış bir hak ve ya hürriyetin kanun ile tanınması doktrinde “*praeter constitutionem*” olarak ifade edilmiştir. Ayrıca anayasa tarafından tanınan bir hak ve ya hürriyet aynı zamanda kanunlar tarafından da düzenlenebilir. Bu durum ise

²⁴⁵ JUMAEEV, s.19.

²⁴⁶ İŞTEN, s.16.

²⁴⁷ Cem ŞENOL, “*AİHS Hükümleri ve AİHM Kararlarının Devletlerin Egemenlikleri Üzerindeki Etkisi*”, (Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, I, 2012), s.269.

²⁴⁸ GÜNEŞ, s.157.

²⁴⁹ GÖZLER, 2018, s.169.

“*secundum constitutionem düzenlenmesi*” olarak ifade edilmektedir. Örneğin, Fransa’da doktrine göre milletvekili ve ya belediye başkanlığı yapan kişilerin Cumhurbaşkanı seçilmeleri durumunda istifa etmeleri gerekmektedir. Ancak uygulamaya bakıldığında böyle bir durumun olmadığı görülmektedir.²⁵⁰

1.5.1.5. Düzenleyici İdari İşlemlerle Tanıma

İnsan haklarının tüzük, yönetmelik ve tebliğ gibi kanun altı normlarla tanınması da mümkündür. Ancak kanun altı normlarla tanıma istisnai bir durumdur. Bu durumda hak ve özgürlüklere tanınan haklar için sağlanan güvence düşüktür. Çünkü yönetmelik, tüzük ve tebliğ gibi düzenlemeler normlar hiyerarşisinin en altında yer almaktadır.²⁵¹

Kanun altı normlarla tanınan haklar kanun koyucu ve düzenlemeleri değiştirmeye yetkili makama karşı korumamaktadır. Ancak bu noktada hak ve hürriyetlere karşı tamamen güvence sağlanmadığı söylenemez. Örneğin, tüzükle tanınmış olan bir hak veya hürriyet tüzük çıkarmaya yetkili olan makamın altındaki diğer makamları bağlamaktadır.²⁵² Hak ve hürriyetler aslında kanun altı normlar tarafından tanınmamakta yalnızca hak ve hürriyetlere ilişkin düzenlemeler yapmaktadır. Örneğin, 1998 tarihli Hasta Hakları yönetmeliği hasta hakları hakkında bir düzenlemedir.²⁵³

²⁵⁰ İlker Gökhan ŞEN, “*Anayasal Teamül nedir? “Yazısız Anayasa” Kuralları İçin Bir Tanımlama Denemesi*”, (Yasama Dergisi S:24, 2013), s.40.

²⁵¹ GÜNEŞ, s.157.

²⁵² GÖZLER, 2018, s.170.

²⁵³ GÜNEŞ, s.157.

2. İDARİ KOLLUK VE TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KULLANILMASINA İLİŞKİN SİSTEMLER

Araştırmanın bu bölümünde kolluk kavramı açıklanarak idari kolluk ve idari kolluğun kullanılması, idari kolluk gücünün kullanımı esnasında temel hak ve hürriyetlerin nasıl korunacağı gibi hususlar açıklanmıştır.

2.1. Kolluk Kavramı, Unsurları, Özellikleri ve Kullanım Usulündeki Sistemler

Bu başlık altında idari kolluğun tanımı, unsurları, özellikleri ve kullanım usulleri açıklanmıştır.

2.1.1. Tanımı

İnsanlar huzur ve güven içinde bir arada yaşayabilmek için belli bir hukuk düzenine ihtiyaç vardır. Gerekli olan bu hukuk düzenini oluşturmak devlete; oluşturulan düzeninin güvenliğini, sağlığını, dirliğini ve esenliğini sağlamak ise idareye aittir. İdarenin kamu düzenini koruması, bozulmasına engel olması ya da bozulan kamu düzenini eski haline getirmesi için yaptığı faaliyetler kolluk olarak ifade edilmektedir.²⁵⁴ Birçok kamu hizmetinin yanı sıra devletin toplum düzenini ve güvenini sağlama ödevi devletin kendisi kadar eskidir. Devletin korumak ve güvelliğini sağlamak zorunda olduğu bu düzeni kolluk gücü ile birlikte gerçekleştirmektedir.²⁵⁵

Kolluk kavramı hem toplum düzenini sağlamak ve korumak olan idari işlemi hem de işlemi yürüten görevlileri ifade etmektedir.²⁵⁶ Kolluk kavramı üzerinde kesin karar verilmiş bir tanım yoktur. Mevzuatta kolluk kavramı, polis ve zabıta

²⁵⁴ Bahtiyar AKYILMAZ / Murat SEZGİNER / Cemil KAYA, **Türk İdare Hukuku**. (Ankara: Seçkin Yayınevi, 8. Baskı, 2017), s.640.

²⁵⁵ Adil BUCAKTEPE, Genel İdari Kolluk ve Kolluk İşlemleri, (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2008), s.23.

²⁵⁶ Tayfun AKGÜNER/Kahraman BERK, **İdare Hukuku**. (İstanbul: Der Yayınları, 8. Baskı, 2017), s.1007.

kavramlarıyla aynı anlamda kullanılmaktadır.²⁵⁷ Ancak yine de kolluk kavramını yalnız polis ve zabıta olarak ifade etmek yanlıştır. Sağlık, orman vs. alanlardaki mülki kuvvetler de kolluk olarak ifade edilmektedir.²⁵⁸

Literatürde farklı bir tanıma göre kolluk, kamu yetkilileri tarafından, kamu düzenini sağlamak sebebiyle kamu özgürlüklerinin sınırlandırılmasıdır. Başka bir ifadeye göre, kamu yetkililerinin toplumda düzeni sağlamak, korumak ve bozulan düzeni eski hale getirmek için toplumsal ve bireysel hareketleri kontrol etmek, kamu düzenini ve huzurunu bozacak eylem ve davranışları kuvvet kullanmak maksadıyla kurulan birim ve bu engellemeyi yapan personele kolluk denmektedir.²⁵⁹

Atay'a göre, kamu düzenini sağlamak maksadıyla yapılan kendine özgü ve özel yöntemlerle yapılan bir kamu hizmeti etkinliğidir. Aynı zamanda organik anlamda kolluk işlemini yerine getiren personel, maddi anlamda ise kamu düzenini koruyan ve bozulan kamu düzenini eski haline getirmek için yapılan faaliyetlerdir.²⁶⁰

Akgüner ve Berk ise kolluk kavramına, "*kamu makamları tarafından, kamu düzenini sağlamak amacıyla, kamu özgürlüklerine getirilen sınırlamalardır.*" olarak yaklaşmıştır. Bu tanımdan yola çıkılacak olursa, kolluk faaliyetleri kamu özgürlükleri üzerine konulan sınırlamalarsa öncelikle bu sınırlamaların kanun tarafından konması gerekmektedir. Ancak kolluk gücü temel hak ve özgürlükleri yalnızca kanunla sınırlandırabilmekte; tüzük ve yönetmeliklerle sınırlandırma yapılamamaktadır.²⁶¹ 2559 sayılı Polis Vazife ve Salahiyet Kanunu'nun ilk iki maddesinde de kolluk, halkın ırzının, canının ve malının korunması, yardım isteyen bireylerle yardıma ihtiyacı olan çocuklara ve acizlere yardım edilmesi olarak ifade edilmiştir. Aynı zamanda kanun,

²⁵⁷ Rıza KAYA, Önleyici Kolluk Hizmetleri Bakımından Kolluğun Zor ve Silah Kullanma Yetkisi, Kolluğun Genel Sorunları, Çözüm ve Öneriler, (Kayseri: Melikşah Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2015), s.4.

²⁵⁸ Sıddık Sami ONAR, **İdare Hukukunun Umumi Esasları**, (İstanbul: Hak Kitabevi, C:3, 3.Baskı, 1966), s.1466.

²⁵⁹ Coşkun KAZANKAYA, Kolluk Kuvvetlerinin İnsan Hakları Eğitiminde Alternatif Bir Yaklaşım: Bütüncül Perspektif, (Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, 2016), s.8.

²⁶⁰ Ender Ethem ATAY, **İdare Hukuku**. (Ankara: Turhan Kitabevi, 8. Baskı, 2022), s.519.

²⁶¹ AKGÜNER/BERK, s.1007.

Cumhurbaşkanlığı kararnamesi ve yönetmeliklerin işlenmesinden önce kanunlarla kamu düzeninin bozulmasına engel olunacağı açıklanmıştır (PVSK m. 1 ve 2).

Kolluk kavramının yerine kullanılan polis kavramı, şehir devletlerinin kuruluşlarını, hükümeti ve hükümet faaliyetlerini ifade etmektedir.²⁶² Antik Yunan’da ise kolluk kavramıyla aynı anlamda kullanılan polis kavramı şehir ve devlet teşkilatı olarak kullanılmıştır.

Kavram üzerine yapılan tanımlar oldukça fazladır. Birçok tanım yapılsa da hemen hemen aynı noktalar üzerinde durulmuştur. Ortak noktalardan birisi kamu düzenidir. Bir diğer ortak nokta ise kavramın fonksiyonel olarak kamu hizmetini, organik olarak ise kamu hizmetini yerine getiren personel olduğunu ifade etmesidir.²⁶³

2.1.2. Kamu Düzeni Unsurları

Kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması devletin asıl görevidir. Devletin idari kollukların amacı da kamu düzenini sağlamak, korumak ve bozulan kamu düzenini yeniden sağlamaktır. Kamu düzeni bireylerin huzurunun ve güvenliğinin sağlanması, esenliğinin ve sağlığının korunmasıdır.²⁶⁴

Kamu düzeni kavramı, topluma yönelik menfaatlere dayanan nizam ve düzendir. Bir başka tanıma göre, toplumda bir karışıklığın olmaması durumu ve bireysel olmayan yani toplumsal menfaatlere dayanan düzen kamu düzeni olarak ifade edilmiştir. Kamu düzeni toplumsal olan her yerde –tiyatro, park, sinema, otel, kahvehane, pansiyon- düzenin sağlanmasıdır.²⁶⁵

Anayasa Mahkemesi kamu düzenini şu şekilde tanımlamaktadır: “...toplumun huzurunu ve sükununun sağlanması, devletin ve toplumun her alandaki korunmasını

²⁶² ONAR, s.1476.

²⁶³ BUCAKTEPE, s.25.

²⁶⁴ AKGÜNER/BERK, s.1012.

²⁶⁵ BUCAKTEPE, s.42.

amaç alan her şeyi ifade eder. Bir başka deyimle, toplumun her alandaki düzeninin temelini oluşturan bütün kurulları kapsar...”.²⁶⁶

Anayasa mahkemesinin yaptığı tanım ve diğer tanımlardan da sonuçla kamu düzeninin güvenlik, dirlik ve esenlik, genel sağlık ve genel ahlak olarak dört tane temel unsuru bulunmaktadır.²⁶⁷ Ancak kamu düzeninin unsurları noktasında klasik ve modern olmak üzere iki farklı görüş vardır. Klasik görüş 1900’lü yıllarda Maurice Hauriou tarafından savunulmuştur. Klasik anlayışa göre, kamu düzeni toplumun maddi ve dış düzeni olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda kolluk yetkisini toplumun ahlakını sağlamak için kullanamamaktadır. Maddi ve dış etlen yalnızca kamu güvenliği, kamu huzuru ve kamu sağlığı olarak tanımlanmaktadır.²⁶⁸ İdare hukukunun gelişmesiyle birlikte kamu düzeni kavramı da değişmiştir. Klasik anlayış bazı konularda yetersiz kalmış ve modern anlayış geliştirilmiştir. Klasik anlayışta güvenlik, dirlik ve esenlik, genel sağlık olan unsurlara modern anlayışla birlikte genel ahlak, kamusal estetik, insan onuru ve bireylerin kendisine karşı korunması da kamu düzeni kavramına eklenmiş oldu.²⁶⁹

2.1.2.1. Güvenlik

Mevzuatta güvenlik kavramının yerine asayiş ve emniyet sözcükleri kullanılmaktadır. Anayasa ise güvenliği suç işlenmesinin önlenmesi olarak ifade etmiştir.²⁷⁰ Güvenlik, toplumun, bireylerin kişilik haklarının, insanlık onurlarının, kamusal ve kişisel mallarının oluşabilecek her türlü tehlikelerden korunmasıdır. Devlet bu koruma görevini kolluk gücü ile yerine getirmektedir. Örneğin, trafiğin akışının sağlanması, konut dokunulmazlığı, iş kazalarının engellenmesi, doğal afetler

²⁶⁶ AyM, E.76/27, K.76/51, KT.22.11.1976, AyM Kararlar Dergisi, c.14, s.344.

²⁶⁷ ATAY, İdare Hukuku, s.520.

²⁶⁸ Ferda İLERİ, Genel İdari Kolluk ve Mülki İdare Amirlerinin Genel İdari Kolluk Yetkileri, (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2004), s.4.

²⁶⁹ Kemal GÖZLER/Gürsel KAPLAN, **İdare Hukuku Dersleri**. (Bursa: Ekin Yayınevi, 2011), s.577-579.

²⁷⁰ AKGÜNER/BERK, s.1015.

karşısında önlemlerin alınması kolluk gücü tarafından sağlanan güvenlik önlemleridir.²⁷¹

Güvenlik çoğu zaman hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması noktasında bir gerekçe olarak sunulmaktadır. Örneğin, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti kamu güvenliğinin bozulmaması için sınırlandırılmaktadır. Kamuya açık olan mahkemelerdeki duruşmaların bazı sebeplerle bir kısmının veya tamamının kamu güvenliği nedeniyle kapalı olması da bu duruma örnektir.²⁷²

Kolluk toplum güvenliğinin sağlanabilmesi için bazı yetkiler kullanabilmektedir. İmar Kanunu'nun 40. maddesine göre, arsalarda, evlerde veya başka yerlerde, toplumu rahatsız eden enkaz veya birikintilerin, gürültü veya duman noktasında toplumu rahatsız eden mekanların, aynı şekilde toplumu rahatsız eden lağım, mağara veya çukurların giderilmesi için ilgili kişiler ikaz edilir. Fakat ilgililer gerekli önlemleri almazsa, belediye ve valiliklerce mahzur edilir; işlem sonunda çıkan masrafın %20'si arsa sahibinden alınır veya faaliyet durdurma cezası verilir.²⁷³

Devlet egemen güç olması dolayısıyla güvenlik görevini yaparken bazı yasak ve emirler koyma yetkisine sahiptir. Bu emir ve yasaklara uyulmadığı durumlarda uygulanan yaptırımlar devletin düzenleme yapma yetkisidir.²⁷⁴

2.1.2.2. Dirlik ve Esenlik

Dirlik ve esenlik kavramı intizam, selamet ve sükun kelimeleri ile aynı anlamlarda kullanılmaktadır. Kavram, toplumun huzurunu bozan, günlük hayatının akışını engelleyen tüm dengesizliklerin, pisliğin, dumanın, kötü kokunun ve rahatsız edici her şeyin yokluğu anlamında kullanılmaktadır.²⁷⁵

²⁷¹ BUCAKTEPE, s.46.

²⁷² Adem Ersin BAYRA, "*Hak ve Özgürlükleri Sınırlandıran Kavramların Tasnifi ve Derecelendirmesi –I: Kamu Düzeni ve Kamu Düzeni ile İlgili Kavramlar*", (İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C:,7 S:2, 2020), s.59.

²⁷³ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.

²⁷⁴ Ezgi PALAS, İdarenin Kolluk Faaliyetlerinden Doğan Sorumluluğu ve Gelişimi, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2014), s.21.

²⁷⁵ İl Han ÖZAY, *Günüşiğında Yönetim*. (İstanbul: Alfa Yayınları, 2002), s.497.

Dirlik ve esenlik görevi, toplumun herhangi bir sebepten dolayı her yerde ve her anda huzursuz olmalarını engellemektir. Bu noktada devlet, toplumun manevi değil maddi huzursuzluklarına engel olmaktadır.²⁷⁶ Geçmişte polis devlet anlayışında bireylerin manevi ve vicdani işlerine de karışılmıştır. Bu sebeple Avrupa’da birçok insan işkenceye uğramıştır.²⁷⁷ Bugün ise devlet, insan haklarının geldiği nokta dolayısıyla, bireylerin yalnızca maddi huzursuzluklarını ortadan kaldırmak için çalışmaktadır. Bireylerin manevi ve ahlaki alanına eğitim, program, tartışma, fikir gibi ilmi ve manevi araçlarla müdahale etmektedir.²⁷⁸

Hauriou, polisin yalnızca toplumun düzenini bozan etkeni belirlemede ve huzursuzluğu ortadan kaldırmada yetkili olduğunu ifade etmiştir. Polis huzursuzluğun derinlerine inmemektedir. Yani polis duygularla, duygulardaki tinsel düzensizliklerle ilgilenmemektedir. Ancak bazı manevi eylemler maddi düzenin de alanına girmektedir. Örneğin umuma açık alanlarda müstehcen davranışların sergilenmesi manevi ve ahlaki eylemlerin alanına girdiği gibi maddi düzen içerisinde de karışıklık meydana getirmiştir. Bu sebeple kolluk burada da müdahalede bulunmaktadır.²⁷⁹

Kolluk güçlerinin toplumun dirlik ve esenliğini sağlamak noktasında, hangi durumların toplumun huzurunu bozduğu, olayın gerçekleştiği yer ve zamana göre belirleyebilmektedir. Örneğin, kıyı kentlerinde gece yarısına kadar müzik eğlencesi yapmak toplumun huzurunu bozmazken, başka bir kentte gece yarılarında müzik yayını yapmak rahatsız edici bir davranış olmaktadır.²⁸⁰ Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği’nde müzik yayını yapan yerlerden kaynaklanan çevresel gürültünün önlenmesine dair maddeler yer almaktadır.²⁸¹

Türk toplumunun bazı örf ve adetlerinin gürültü çıkararak toplumu rahatsız ettiği görülmektedir. Örneğin, gece saatlerinde sokakta gürültü yapmak yasaklanmışken, Ramazan ayında geceleri sokakta davul çalınmaktadır. Aynı şekilde

²⁷⁶ KAYA, s.32.

²⁷⁷ BUCAKTEPE, s.48.

²⁷⁸ ONAR, s.1480.

²⁷⁹ PALAS, s.23.

²⁸⁰ Atilla YAYLA, **İdare Hukuku**. (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985), s.56.

²⁸¹ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.

sabah saatlerinde ezan okunması, sünnet veya gelin alma törenlerinde yapılan konvoylar, asker eğlenceleri vs. gürültü niteliğindedir. Kolluk güçleri bu tür gürültülere müdahale etmemekte veya hukukta olması gerektiği şekilde müdahale etmektedir.²⁸² Örf ve adetlerin ortaya çıkış sebeplerine bakılmaksızın, kolluk görevlilerinin gürültüyü engellemeleri gerekmektedir. Aksi takdirde, memurlar hizmet kusuru yapmış olacaklardır.²⁸³ Anayasamızın 13. maddesinde “Temel hak ve özgürlüklerin sınırlanması” başlığı altında sınırlamaların sınırları açıklanmıştır.

2.1.2.3. Sağlık

Sihhat olarak da bilinen sağlık kavramı, toplumun yaygın hastalıklardan korunması, genel hijyen kurallarına uyulması, toplumun sağlıklı koşullar içinde yaşaması durumudur.²⁸⁴ Kolluğun bir unsuru olan güvenliğin alanına genel sağlıkta girmektedir.²⁸⁵

Kamu düzeninin bir unsuru olan genel sağlık, tek tek bireylerin hastalıklardan kurtarılmasını ifade etmektedir. Bireyleri hastalıklardan kurtarmak, onları iyileştirmek sağlık kamu hizmetinin görevidir. Toplumun genel olarak bir salgın hastalıktan korunmasını sağlamak ve salgın hastalık için önlemler almak idari kolluğun görevidir.²⁸⁶ Örneğin, bir salgın hastalığın yayılmasından dolayı bölgedeki insanların başka yerlere gidiş gelişleri kolluk görevlileri tarafından engellenmektedir.²⁸⁷

Genel sağlık sadece salgın hastalıklardan toplumu korumak değildir. Aynı zamanda toplum sağlığını korumak için aşı uygulamaları yapmak, çocukları tütün ve alkol ürünlerinden korumak için okul önlerinde denetimler yapmak, afet riski taşıyan

²⁸² Kemal GÖZLER, “*Sokak Düğünleri ve Hukuk*”, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Prof. Dr. Yahya Zabunoğlu Armağanı, 2011), s.2-3.

²⁸³ PALAS, s.26.

²⁸⁴ AKGÜNER/BERK, s.1015.

²⁸⁵ Yıldızhan YAYLA, **İdare Hukuku**. (İstanbul: Filiz Kitabevi, 1990), s.52.

²⁸⁶ Metin GÜNDAY, **İdare Hukuku**. (Ankara: İmaj Yayınevi, 1997), s.7.

²⁸⁷ BUCAKTEPE, s.51.

alanları tespit etmek ve gerekli önlemleri almakta genel sağlık konusunda idarenin yaptığı faaliyetlerdir.²⁸⁸

İdarenin toplumu bulaşıcı ve salgın hastalıklardan koruma görevi 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu'nda düzenlenmiştir. Bu kanuna dayanarak çıkarılmış düzenleyici işlemlerde bulunmaktadır. Kanunla ve düzenlenmiş işlemlerle kolluğun sağlık alanında denetim yapma ve hukuka aykırılıkların olması durumunda yaptırım uyguma yetkileri verilmiştir.²⁸⁹ Sağlık alanında alınacak önlemler ve yapılan düzenlemeler yalnızca insanlara yönelik değildir. İdare hayvanlar, taşınır ve taşınmaz mallar içinde önlem almaktadır.²⁹⁰

2.1.2.4. Genel Ahlak

Genel ahlak kavramı Anayasa Mahkemesi tarafından “belli bir zamanda bir toplumun büyük çoğunluğu tarafından benimsenmiş bulunan ahlak kurallarıyla ilgili hareketleri gösteren ve kolayca anlaşılabilir bir anlam taşımaktadır.” şeklinde ifade edilmiştir.

Genel ahlak klasik anlayışa göre kamu düzeni unsurları arasında değildir. Bu sebeple kolluk ahlak bozukluğunu gerekçe göstererek yetkilerini kullanamaz.²⁹¹ Güvenlik, dirlik ve esenlik ile sağlık unsurları kamu düzeninin bir parçası olmakla birlikte²⁹² ahlak kuralları, kamu ahlakı ve genel ahlak kavramlarıyla birlikte hukukta yer bulmuştur.²⁹³

Bireylerin kişisel olarak ahlak anlayışlarını dışarıya yansıtmaları kamu düzeninin konusu olmamaktadır. Ne zaman bireylerin davranışları toplum düzenini bozacak olursa ahlak kavramı o zaman kolluğun müdahalesine konu olmaktadır.

²⁸⁸ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.

²⁸⁹ PALAS, s.28.

²⁹⁰ KAYA, s.33.

²⁹¹ Deniz YILMAZ, Kolluk Yetkilerinin Olağanüstü Hal Döneminde Geçirdiği Değişimler, (Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2013), s.54.

²⁹² BUCAKTEPE, s.54.

²⁹³ BAYRA, s.61.

Ancak bireylerin inançları, duyguları, düşünceleri ve ülkü alanları denetlenmemektedir. Bunların toplum düzenini bozacak olması durumunda ise yalnızca ortaya çıkacak durumu önlemek ve kaldırmaktan başka bir şekilde kolluk müdahale etmemektedir.²⁹⁴ Nitekim kolluğun asıl yetkisi inançlar ve düşünceler değil, toplumun güvenliğinin, dirlik ve esenliğinin korunmasıdır.²⁹⁵

AİHM'ye göre ceza hukukunun amacı ahlakı korumak değildir. Genel ahlak kavramı hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasının bir sebebi olarak yasal düzenlemelerde yer almaktadır. Ancak AİHM'nin genel ahlak ile ilgili verdiği kararların da genel ahlak kavramının ülkelere ve zamana göre değişiklik gösterdiği görülmektedir. Bu sebeple uluslararası yargı kararlarının, genel ahlak kavramının kapsamını ve etkisini yorumlamayı yerel otoritelere bırakmıştır. Çünkü kavramın uluslararası kabul görebilecek bir tanımının yapılması mümkün değildir. Yerel otoriteler ise genel ahlaka dayanarak hak ve özgürlükleri kısıtlayacakları noktada hakkın kullanılmasında toplum üzerinde ciddi bir tehlike yaratıp yaratılmadığını, hakkın özünün korunmasını, en asgari müdahale yöntemine başvurulmasını göz önünde bulundurmalıdır.²⁹⁶

Anayasamızda genel ahlak konusunda birçok kanun yer alarak genel ahlakın sağlanması amaçlanmıştır. Örneğin PVSK'nın 11. maddesine göre, toplum düzenini bozacak davranış sergileyenlerin, bu sebeple şarkı, söz veya benzer şekilde gösteri yapanların, çocukları, kadınları ve genç erkekleri sözlü veya farklı bir şekilde taciz edenlerin ve basılı veya sözlü eserlerin korsan olarak basanların kolluk tarafından engelleneceği, devam eden davranışların engelleneceği ve gerekli adli makamlara sevk edileceği açıklanmıştır.²⁹⁷ Radyo ve Televizyon Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun'a göre, yayın sırasında uyulması gereken kurallar düzenlenerek genel ahlak kurallarına aykırı yayın yapılması engellenmiştir.²⁹⁸

²⁹⁴ ONAR, s.1481.

²⁹⁵ YILMAZ, s.55.

²⁹⁶ Sezgin Sait ESEN, Toplumsal Olaylar ve Kolluk Kuvvetlerinin Yetkileri, (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019), s.109.

²⁹⁷ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.647.

²⁹⁸ PALAS, s.33.

TCK'nın “*Genel Ahlak Karşı Suçlar*” adlı başlığında ise hayasızca yapılan davranışlar ve alınacak tedbirler yer almaktadır. Örneğin TCK 225. maddeye göre, açık bir şekilde cinsel ilişkide bulunan veya tehircilik yapan kişiler hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis cezası istenmektedir.

2.1.3. İdari Kolluğun Özellikleri

İdari kolluk faaliyetleri kamu düzeninin bozulmasını önleyici ve koruyucu niteliktedir. Bu özelliğinden dolayı idari kolluk, adli kolluktan ayrılmaktadır. Kamu düzenini bozacak bir eylem durumunda kolluk, suç işlenmesini önleyerek, caydırarak ve düzenleyerek toplumda oluşabilecek tehlikeleri ortadan kaldırmaktadır.²⁹⁹ Yani idari kolluğun yaygın olan ve en önemli özelliği önleyici olmasıdır. Bu sebeple idari kolluk, önleyici kolluk olarak da ifade edilmektedir.

Kamu düzeninin korunmasını sağlamak idari kolluk faaliyetinin bir diğer özelliğidir. İdari kolluk bu özellik ile adli kolluktan ayrılmaktadır. Oluşabilecek tehlikeli olaylara karşı toplumu korumak idari kolluğun görevidir. Olay sonucu tehlikeli bir olay gerçekleştiyse idari kolluğun görevi burada sona ermektedir ve adli kolluk devreye girmektedir.³⁰⁰ İdari kolluk kamu düzenini korumak için bireylerin temel hak ve hürriyetlerini sınırlandırabilmektedir. Sınırlanan hak ve hürriyetler idarenin yasanın tanıdığı izne dayanarak icra ettiği zor kullanma yetkisinden kaynaklanmaktadır. Zor tedbirler alma ve silah kullanma yetkileri de zor kullanma yetkisi sınırları içerisinde yer almaktadır. Kolluk kuvvetlerinin zor kullanma yetkisi her ne kadar izne tabii olsa da belli bir çerçevesi bulunmaktadır.³⁰¹

İdari kolluğun bir diğer özelliği de tek taraflı olmasıdır. İdari kolluk düzenlemeleri yapılırken kişilerin iradeleri dikkate alınmamaktadır. Ancak bazı durumlarda konunun muhatabı kişiler kolluktan korunma talebinde bulunabilmektedir. Kolluk korunma talebini değerlendirir ve koruma talebi olan kişilerin güvenliğini

²⁹⁹ ATAY, İdare Hukuku, s.536.

³⁰⁰ BUCAKTEPE, s.36.

³⁰¹ PALAS, s.59.

sağlamazsa hizmet kusurundan dolayı kusurlu olmaktadır.³⁰² Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun hükümlerine göre idari kolluk görevlileri suç işledikleri takdirde ceza soruşturmasına tabii olmaktadır.³⁰³

İdarenin kamu gücü yetkileri olduğundan dolayı kolluk yetki ve görevleri özel teşebbüslere devredilememektedir.³⁰⁴ Kolluk faaliyetlerinin özel teşebbüslere devredilip devredilemeyeceği konusunda tartışmalar bulunmaktadır. 1999 yılında Anayasa'nın 47. maddesinde yapılan bir değişiklikle hizmet ve yatırımlardan hangilerinin gerçek veya tüzel kişilere kanunun belirttiği durumlarda yaptırılacağı hükmü eklenmiştir. Kolluk faaliyetlerinin özel kişilere gördürülmesi konusu doktrinde fikir ayrılıklarına neden olmuştur.³⁰⁵

Bu konunun bir başka istisnası da Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun'dur. Kanunu 1. maddesine göre, kamu güvenliğini tamamlayıcı nitelikte özel güvenlik hizmetleri yerine getirebilecektir.³⁰⁶ Aynı Kanun'un 3. maddesine göre, kişiler kendilerini özel silahlı personeller tarafından koruyabilmektedir. Aynı zamanda kurum ve kuruluşlar kendileri özel güvenlik birimi kurabilmektedirler.³⁰⁷

2.2. Kolluk Çeşitleri

Devletin istikrarlı bir şekilde faaliyet gösterebilmesi için ekonomik düzenin sağlam temellere dayanması gereklidir. Ekonomik sorunların ve düzensizliklerin ortaya çıkması, kamusal düzenin bozulmasına yol açabilir. Bu nedenle ekonomik

³⁰² BUCAKTEPE, s.71.

³⁰³ KALABALIK, s.221.

³⁰⁴ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.649.

³⁰⁵ PALAS, s.60.

³⁰⁶ 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun m. 1: Bu Kanunun amacı, kamu güvenliğini tamamlayıcı mahiyetteki özel güvenlik hizmetlerinin yerine getirilmesine ilişkin esas ve usulleri belirlemektir.

³⁰⁷ 5188 sayılı Özel Güvenlik Hizmetlerine Dair Kanun m. 3: Kişilerin silahlı personel tarafından korunması, kurum ve kuruluşlar bünyesinde özel güvenlik birimi kurulması veya güvenlik hizmetinin şirketlere gördürülmesi özel güvenlik komisyonunun kararı üzerine valilik iznine bağlıdır. Toplantı, konser, sahne gösterileri ve benzeri etkinliklerde; para veya değerli eşya nakli gibi geçici veya acil hallerde, komisyon kararı aranmaksızın, vali tarafından özel güvenlik izni verilebilir.

düzen, toplumsal düzenin korunmasında kolluğun önemli bir rol üstlendiği kritik bir unsurdur.

2.2.1. İdari Kolluk-Adli Kolluk-Siyasi Kolluk

İdari ve adli kolluk ayrımı CMUK döneminde mevzu bahis değildi. CMUK adli kolluğu idari kolluğun içerisinde düzenlemekteydi. Yeni CMK ile adli kolluk düzenlenmiştir. Ancak uygulamada hala adli kolluk idari kolluğun bir iş bölümü şeklinde olduğu görülmektedir. İki kolluk arasında ayırım yapılması noktasında bazı karışıklıklar vardır.³⁰⁸

Adli kolluk ve idari kolluk arasındaki farklar tam olarak net değildir. İki faaliyet türünün de aynı personel tarafından yerine getiriliyor olması da ayırım yapılmasını güçleştirmektedir.³⁰⁹ Fonksiyonel olarak idari kolluk ve adli kolluk birbirinden ayrılrsa da organik bakımdan ayırmak güçtür.³¹⁰ İdari kolluk ve adli kolluk kavramı yaptıkları görevlerin nitelikleri, amaçları ve tabi oldukları hukuki rejim konusunda birbirinden ayrılmaktadır.³¹¹

Görev niteliği ve amacı bakımından ayrılacak olursa; idari kolluk, kamu düzenini korumak ve bozulmasına engel olmak için yapılan faaliyetleri ifade etmektedir. Adli kolluk ise kamu düzeninin bozulmasından sonra suç işleyenlerin tespit edilmesi, yakalanması, delillerin toplanması ve suçluları adli makamlara teslim ettikten sonra kamu huzurunun tekrar sağlanması için yapılan faaliyetleri temsil etmektedir.³¹² Ancak ikisinin arasındaki farkın birisinin önleyici ve engelleyici diğerinin ise cezalandırıcı nitelikte olmasıdır diyemeyiz. Çünkü idari kolluğun

³⁰⁸ Yusuf Ziya POLATER, “*Adli Kolluk-Savcı İlişkisi ve Soruşturmalara Etkisi*”, (İstanbul: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:120, 2015), s.297.

³⁰⁹ Ahmet KARAGÖZ, İdari Kolluk, İdari Kolluk Önlemleri ve Bu Önlemlere Başvurmadaki Şartlar, İdari Kolluk Önlemlerindeki Ölçülülük İlkesi, (İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 1990), s.7.

³¹⁰ BUCAKTEPE, s.68.

³¹¹ ATAY, İdare Hukuku, s.348.

³¹² AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.648.

cezalandırma yaptığı durumlar vardır. Buna karşın adli kolluk cezalandırma yetkisine sahip olmayıp yalnızca cezalandırma yapan mercilere yardımcı olmaktadır.³¹³

İlçe Jandarma Komutanlığı'nda önleyici hizmet amacıyla çalışan personelin görevi idaridir. Fakat trafik denetimi sırasında bir suç ile karşılaşılması durumunda ve suçlu kişilerin yakalanması durumunda ortaya çıkan olay adli kolluğun görevidir. Örnekte de görüldüğü gibi adli ve idari kolluk görevini yapan personel aynıdır. Bu da idari ve adli kolluğun karışmasına sebep olmaktadır.³¹⁴

İdari ve adli kollukları hukuki rejim bakımından birbirinden ayırmak oldukça önemlidir. İdari kolluk idari makamların emri altında olduğundan, idari kolluk faaliyetleri sonucunda ortaya çıkacak uyuşmazlıklar idari yargı makamları tarafından çözümlenmektedir. Ancak adli kolluk adli makamların emri altında olduğundan, adli kolluğun faaliyetleri sonucunda ortaya çıkacak uyuşmazlıklar adli yargıda çözüme kavuşturulmaktadır.³¹⁵

Her iki kollukta İçişleri Bakanlığı'na bağlı olup Emniyet Genel Müdürlüğü bünyesinde. Bu sebeple de ikisi arasında ayırım yapmak güçleşmektedir.³¹⁶ Aynı personel ve kurum tarafından yürütülen bu faaliyetlerde bir kolluğun başarısı diğerini de etkilemektedir. Bu yaklaşımla AB bünyesine uyum sağlanmaya çalışılmıştır.³¹⁷ Adli kolluğun idari kolluktan ayrıldığı Fransa ve İtalya gibi Avrupa devletleri olduğu gibi adli kolluğu idari kolluk içerisinde değerlendiren İngiltere, Galler gibi ülkeler de vardır.³¹⁸

Siyasi kolluk ise 3201 sayılı Emniyet Kanunu'nda, "*Siyasi polis, Devletin umumi emniyetine taalluk eden işlerle mükellef olan kısımdır.*" olarak ifade edilmiştir. Siyasi kolluk görevi Milli İstihbarat tarafından yürütülmektedir. Milli güvenliği

³¹³ KARAGÖZ, s.8.

³¹⁴ Hakan AYYILDIZ, "*Kolluk Faaliyetlerinin Denetimi Hakkında Genel Bir Değerlendirme*", (İstanbul: Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:143, 2019), s.149-150.

³¹⁵ KALABALIK, s.221.

³¹⁶ KAYA, s.17.

³¹⁷ PALAS, s.55-56.

³¹⁸ POLATER, s.297.

korumaya yönelik gizli eylemler yapıldığından dolayı doktrinde bu kolluk türü kolluk faaliyeti olarak değerlendirilmemektedir.³¹⁹

2.2.2. Genel İdari Kolluk-Özel İdari Kolluk

İdari kolluk faaliyetleri doktrinde genel ve özel olarak ikiye ayrılmıştır. Kamu düzeninin unsurları olan güvenlik, sağlık ve dirliğin korunması amacıyla faaliyet gösteren personel genel idari kolluktur.³²⁰

Polis, jandarma, çarşı ve mahalle bekçileri genel idari kolluğu oluşturmaktadır. İl ve ilçe belediyeleri sınırları içerisinde polis, polis teşkilatının bulunmadığı yerlerde ise jandarma kamu düzeninin sağlanması noktasında görev yapmaktadır. Yani jandarmanın bir bölgede sorumlu olması orada polis teşkilatının olamamasına bağlıdır.³²¹ Bu husus JTYHK'nın 10. maddesinde açıklanmıştır.³²²

Polis kelimesi terminolojik olarak sitenin, kentin idaresi ve siyasi yönetim anlamına gelen “*politeia*” kelimesinden türemiştir.³²³ Eski Türkçe’de ise kentlerin

³¹⁹ PALAS, s.50.

³²⁰ PALAS, s.70.

³²¹ BUCAKTEPE, s.75.

³²² Jandarma Teşkilat, Görev ve Yetkileri Hakkında Kanun madde 10: – Jandarmanın genel olarak görev ve sorumluluk alanı; Polis görev sahası dışı olup, bu alanlar il ve ilçe belediye hudutları haricinde kalan veya polis teşkilatı bulunmayan yerlerdir. (Ek cümle: 27/3/2015-6638/49 md.) Ancak, belediye sınırları içinde olmakla birlikte hizmet gerekleri bakımından uygun görülen yerler, jandarmanın görev ve sorumluluk alanı olarak tespit edilebilir. (Ek cümle: 25/7/2016-KHK668/11 md.; Aynen kabul: 8/11/2016-6755/11 md.) İçişleri Bakanının kararıyla bir il veya ilçenin tamamı polis ya da jandarma görev ve sorumluluk alanı olarak belirlenebilir. (Ek fıkra : 15/8/2017/KHK-694/52 md.; Aynen kabul: 1/2/2018-7078/49 md.) İl ve ilçelerdeki jandarma ve polis sorumluluk alanlarının sınırları, ilçelerde kaymakam, illerde vali veya görevlendireceği vali yardımcısı başkanlığında jandarma ve emniyet temsilcilerinin katılacağı bir komisyon tarafından belirlenir. Komisyon, vali veya kaymakamın çağrısı üzerine toplanır. Büyükşehir, il veya ilçe belediyesi kurulması, kaldırılması ya da kentleşme veya diğer sebeplerle sınırlarda değişiklik olması halinde, değişikliğin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren en geç üç ay içerisinde sorumluluk alanları yeniden düzenlenir. Komisyon tarafından alınan kararlar İçişleri Bakanının onayıyla yürürlüğe girer. Belirlenen sorumluluk alanlarının sınırları karara eklenen bir harita veya kroki üzerinde gösterilir. Jandarma, kendisine verilen görevlerin ifası ile ilgili olarak diğer güvenlik kuvvetleri ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur. Jandarma veya Emniyet Teşkilatı, kendi sorumluluk sahasında yetersiz kaldıkları veya kalacaklarının değerlendirilmesi halinde, mahalli mülki amirler tarafından birbirlerinin sorumluluk sahalarında geçici olarak görevlendirilebilirler. Jandarmanın diğer güvenlik kuvvetleriyle işbirliği ve koordinasyon esasları ve emir komuta ilişkileri yönetmelikle belirlenir.

³²³ KAZANKAYA, s.20.

güvenliklerini sağlaması amacıyla görevlendirilmiş personeli anlatmak için kullanılan zaptiye kelimesi, polis kavramının yerine kullanılmıştır. Tanzimat dönemiyle birlikte zaptiye kelimesinin anlamı genişletilmiş ve polis ve jandarma kavramalarının karşılığı olarak ifade edilmiştir.³²⁴

Günümüzde polis, 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu ve 2559 sayılı PVSK ile düzenlenmiştir. Emniyet Teşkilatı Kanunu'na göre polis silahlı güce sahip birimler olarak, 2559 sayılı PVSK'ya göre ise toplumun can ve mal güvenliğini sağlamak için kanunların kendisine verdiği yetkiyi kullanan personel olarak ifade edilmiştir.

Polis teşkilatı İçişleri Bakanlığına bağlı olarak idari, adli ve siyasi olmak üzere üç kola ayrılmaktadır.³²⁵ İdari polis toplumun düzenini, adli polis idari işlerin düzeni ve siyasi polis ise devletin genel emniyetini sağlamaktadır.³²⁶ İdari polise verilen görevler önleyici görev olarak değerlendirilmektedir. Önleyici görevin esas amacı kanunların verdiği yetkiler çerçevesinde polisin önlem almasıdır. Alınan önleyici işlemler bireyleri insan hakları ihlallerine karşı koruyarak, suçun mağduru olması engellenmektedir. Adli polis ise suçun sonlanmasının ardından işlem yapmaktadır. Adli görev suçun sonlanmasıyla başlar suçlunun yakalanması ve delillerin toplanmasının ardından suçlunun yargılanmasıyla son bulmaktadır. Yani adli polisin görevi suçluları yakalamak, delilleri toplamak ve suçluları yargıya teslim etmektir.³²⁷ Polisler, adli görev ve yetkileri açısından Sulh Ceza Hakimi ve Cumhuriyet Savcılıklarına karşı sorumludurlar. Fakat bu sorumluluk ast üst ilişkilerine değil yalnızca verilen adli görev ve yetkiler ile suçun ortaya çıkarılmasıyla sınırlandırılmıştır.³²⁸ Devletin en üst seviyede korunması ve ulusal birliğin sağlanması ise siyasi polisin görevidir. Bu koruma görevini Milli İstihbarat Teşkilatı tarafından sağlanmaktadır.³²⁹

³²⁴ Mustafa AKGÜN, İdari Kolluğun Temel Hak ve Özgürlükler Üzerindeki Yetkileri ve Bu Yetkilerin Denetim”, (Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2021), s.

³²⁵ YILMAZ, s.63.

³²⁶ Cengiz DERDİMAN, “*Kamu Yönetiminde Polis Eylem ve İşlemleri*”, (Türk İdare Dergisi, S:408, 1995), s.65.

³²⁷ KAYA, s.43-44-45.

³²⁸ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.489.

³²⁹ KAYA, s.46.

Jandarma kolluğu ise 2803 sayılı JTGYHK ile düzenlenmiştir. Kanun'un 3. maddesine göre, jandarma emniyet, asayiş ve kamu düzenini koruyan ayrıca kanunların ve Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin yüklediğı görevleri yerine getiren silahlı kolluktur.

Jandarmanın görev bölgesi, il ve ilçe belediye sınırları dışında kalan ve polis kolluğunun olmadığı bölgelerdir. Jandarma bu bölgelerde mülki, askeri, idari ve diğer görevler olarak sorumluluk almaktadır. Jandarmanın mülki görevi önleyici niteliktedir. Sorumlu olduğu bölgede güvenliğı sağlamak, suç oranını düşürmek gibi görevleri vardır. Bunların yanı sıra ceza infaz kurumlarında ve tutukevlerinde dış koruma görevi yapmaktadırlar. Adli görev olarak ise, suç işlenmesi durumunda delilleri araştırıp bularak, suç faillerini adli makamlara teslim etmektir. Jandarma adli görevleri yerine getirirken Cumhuriyet savcısının talimatlarına uygun hareket etmektedir.³³⁰ Jandarmanın polisten farklı olarak askeri bir görevi de bulunmaktadır. JTGYH'nın 4. maddesine göre, jandarma kolluğu aynı zamanda TSK'nın bir parçası olduğu ifade edilmiştir. Bu sebeple jandarma eğitim ve öğretim noktasında Genelkurmay Başkanlığı'na bağlanmıştır.³³¹

2692 sayılı kanuna göre, ülkemizin sınırlarında bulunan Marmara denizinde, tüm sahillerde, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarında, körfez ve limanlarda, karasular ile münhasır ekonomik bölgelerde Türk hukuk kuralları ile uluslararası hukuk kurallarının çizmiş olduğu sınırlar çerçevesinde görev alan kolluk Sahil Güvenlik kolluğudur.³³² Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın hem idari hem adli görevi bulunmaktadır. Personeller kendilerine verilen görevleri yerine getirirken silah kullanma yetkisine ve diğer güvenlik kuvvetlerine tanınan bütün hakları kullanma yetkisine sahiptir.³³³ Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın adli ve idari görevlerinin bulunması geniş bir görev alanı

³³⁰ KAYA, s.47.

³³¹ Celal DİNÇER, "*Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi*", (Türk İdare Dergisi, C:81, s:462, 2009), s.41.

³³² AKGÜN, s.89.

³³³ BUCAKTEPE, s.99-100.

oluşmuştur. Bu sebeple Sahil Güvenlik Komutanlığı genel idari kolluk olarak ifade edilmiştir.³³⁴

Son olarak genel idari kolluk personellerinden çarşı ve mahalle bekçileri kolluğu bulunmaktadır. Bekçiler, gece saatlerinde görevli oldukları bölgenin güvenliğini sağlamakla yükümlüdürler. Bekçilik kolluğu 772 sayılı Kanun'da görev yaptığı bölgedeki mülki idare amirlerinin emrinde olan ve genel kolluk kuvvetlerine yardımcı, silahlı kolluk kuvveti olarak ifade edilmiştir.³³⁵

Çarşı ve mahalle bekçileri ne olursa olsun gündüz çalıştırılmamaktadır. Yalnızca olağanüstü hallerde vali veya kaymakamın vereceği emirle gündüz çalışabilmektedirler. Genel olarak çarşı ve bekçi kolluğun çalışma saatleri güneşin batma saatinden doğuş saatine kadardır.³³⁶

Kamu düzeninin bozulması durumunda düzenin bozulmasına sebep olan unsuru engelleyen ve kanunları belirlediği faaliyetleri gerçekleştiren personel ise özel kolluk olarak adlandırılmaktadır.³³⁷ Özel idari kolluk 3201 sayılı Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 3. maddesinde düzenlenmiştir. Özel idari kolluğun genel idari kolluktan ayrı olarak kolluk otoritelerinin emri altında görev yapmaktadır. Uzmanlaşmış personelden oluşan özel idari kolluk, ilgili faaliyet alanına ilişkin Bakanlık bünyesinden görev yapmaktadır. Personeller bağlı oldukları Bakanlığın emir ve talimatlarına uymaktadır.³³⁸

Milli İstihbarat Teşkilatı, özel güvenlik teşkilatı, sınır kolluğu, çiftçi mallarını koruma kolluğu, kır bekçileri, gümrük kolluğu, köy koruyucuları, orman kolluğu, belediye kolluğu, ordu kolluğu ve av kolluğu özel idari kolluk çeşitleridir.³³⁹ Özel kolluk çeşitlerini artırmak mümkündür.

³³⁴ PALAS, s.75.

³³⁵ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.490.

³³⁶ BUCAKTEPE,s.78-79.

³³⁷ PALAS, s.70.

³³⁸ Turan YILDIRIM/ Melikşah YASİN/ Nur KARAN/ Eyüp ÖZDEMİR/Gül ÜSTÜN/ Özge OKAY TEKİNSOY, **İdare Hukuku**. (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 4. Baskı, 2012), s.697.

³³⁹ BUCAKTEPE, s.93.

Özel kolluğun yetki alanı genel idari kolluğa göre daha dardır. Özel kolluk özel kanunlarla kurulmuş ve yalnızca belirli alanlarda görevli olan kolluk çeşididir.³⁴⁰ Örneğin, gümrük kolluğu, çevre kolluğu, tarım kolluğu, orman kolluğu ayrı ayrı kanunlarla düzenlenmiş olup kendi personelleri bulunmaktadır.³⁴¹

2.3. Genel İdari Kolluk Makamları

Genel idari kolluk makamlarının temel amacı, düzeni sağlamak, kamu refahını korumak, kişi ve kuruluşların devletin koyduğu kurallara uymasını sağlamaktır. Genel idari kolluk makamları Bakanlar Kurulu, İçişleri Bakanı, vali, kaymakam ve bucak müdürlerinden oluşmaktadır.³⁴²

2.3.1. Bakanlar Kurulu

Anayasaya göre yürütme görevi Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu'na aittir. Cumhurbaşkanı, kanunları yerine görevi üstlendiği için kolluk makamının en başıdır. Ancak Cumhurbaşkanı görevini icra ederken müşterek kararname ve Bakanlar Kurulu kararnamesini kullandığından asıl kolluk makamı Bakanlar Kurulu olarak kabul edilmektedir.³⁴³

Bakanlar Kurulu kolluk faaliyetleriyle ilgili olarak tüzük, yönetmelik ve kararname çıkarabilmektedir.³⁴⁴ Bakanlar Kurulu'nun çıkarmış olduğu tüzükler kanuna aykırı olmamak ve Danıştay incelenmesinden geçmek şartıyla çıkarılmaktadır. İncelemeden geçen tüzük Cumhurbaşkanı tarafından imzalanarak kanunlar gibi yayımlanmaktadır.³⁴⁵

³⁴⁰ AKGÜN, s.74.

³⁴¹ YILMAZ, s.64.

³⁴² AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.488.

³⁴³ İLERİ, s.20.

³⁴⁴ BUCAKTEPE, s.126.

³⁴⁵ Alptekin AKTALAY, “*Bakanlar Kurulunun Düzenleyici İşlemleri ve Karar Alma Usulü*”, (Malatya: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi C:5, S:2, 2014), s.77.

Bakanlar Kurulu'nun kolluk faaliyetleri üzerinde genel düzenleyici işlemler ve kişisel nitelikli işlemler yapma yetkisine sahiptir. 275 sayılı Grev ve Lokavt Kanunu'na göre grevlerin ertelenmesine karar vermek Bakanlar Kurulu'nun kişisel nitelikli işlemlerine örnektir.³⁴⁶

2.3.2. İçişleri Bakanı

İçişleri Bakanı ülkenin genel güvenlik ve asayiş işlerinden sorumludur. İçişleri Bakanı görev ve yetkilerini Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı'nın aracılığıyla ifa etmektedir. Bazı önemli durumlarda Türk Silahlı Kuvvetleri de İçişleri Bakanına aracılık etmektedir.³⁴⁷

Emniyet Teşkilatı Kanunu'nun 1. maddesi olan "Memleketin umumi emniyet ve asayiş işlerinden Dahiliye Vekili mesuldür. Dahiliye Vekili bu işleri, kendi kanunları dairesinde hareket eden Emniyet Umum Müdürlüğü ile Umum Jandarma Komutanlığı ve icabında diğer bütün zabıta teşkilatı vasıtası ile ifa ve lüzum halinde İcra Vekilleri Heyeti karar ile ordu kuvvetlerinden istifade eder" hükmünden de anlaşılacağı üzere İçişleri Bakanı genel idari kolluğun en büyük amiri olarak kabul edilmektedir.³⁴⁸

İçişleri Bakanı, Bakanlar Kurulu'nun da yapabildiği gibi kolluk faaliyetleriyle ilgili olarak yönetmelik çıkarabilmektedir. İçişleri bakanının genel ve kişisel nitelikli işlemler olmak üzere çok geniş yetkileri bulunmaktadır.³⁴⁹ 3152 sayılı İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun'a göre İçişleri bakanının görevleri;

- Ülkenin bütünlüğünü, iç güvenliğini ve asayişini, kamu düzenini ve genel ahlakını, hak ve hürriyetleri korumak,
- Sınır, kıyı ve akarsuları koruyarak, buraların güvenliğini sağlamak,
- Karayollarında trafik düzenini sağlayarak güvenliği sağlamak,

³⁴⁶ İsmet GİRİTLİ/Pertev BİLGEN/Tayfun AKGÜNER, **İdare Hukuku**. (İstanbul: Der Yayınları, 2001), s.748.

³⁴⁷ İLERİ, s.22.

³⁴⁸ Emniyet Teşkilat Kanunu m.1.

³⁴⁹ İLERİ, s.22.

- Suç oranının düşmesini sağlamak, suçluları takip ederek yakalanmasını sağlamak,
- Kaçakçılığı önlemek ve takip etmek,
- Ülkenin iç politikası, il ve ilçelerin genel idareleri hakkında Bakanlar Kuruluna tekliflerde bulunmaktır.³⁵⁰

2.3.3. Vali

İl ve ilçelerde kamu düzenini sağlamakla görevli olan vali, kamu düzenini sağlarken bütün kolluk güçlerini kullanabilen kolluk makamıdır. Kolluk kuvvetleri valini emri altında görevlerini icra etmektedirler. Vali kolluk faaliyetlerini yerine getirirken genel emir çıkarabilme yetkisine de sahiptir.³⁵¹

Valinin kollukla ilgili görev ve yetkileri 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu'nda 11. maddeyle açıklanmıştır. Bu maddeye göre vali, genel ve özel kolluk kuvvetlerinin amiridir. Vali suç işlenmesini önlemek için ve kamu düzenini sağlayabilmek için genel ve özel kolluk kuvvetlerini istihdam etmektedir. Valinin görevlendirdiği kaymakam ve teşkilat amirleri valinin verdiği görev ve yetkilere uymakla yükümlüdürler. İl sınırları içerisinde kamu esenliğinin sağlanması için vali her türlü karar ve tedbirleri almaktadır. Hatta toplumda olan bir olayın kamu düzen ve güvenliğini etkilediğini düşünüyorsa, ildeki azı yerlere en fazla on beş gün olabilmek şartıyla giriş ve çıkışları yasaklayabilme yetkisine de sahiptir. Kişilerin toplanmasını, belli zamanlarda belli yerlerde bireylerin dolaşmalarını kısıtlayabilmektedir.³⁵²

Vali istisnai bir memurluktur. Çünkü yetki genişliği yetkisi kullanabilen tek memur validir.³⁵³ Vali, yetki genişliğini kendi adına değil merkez adına kullanmaktadır. Devletin emir ve yasaklarını yerine getirmek için yetki genişliğini

³⁵⁰ İçişleri Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun, m.2.

³⁵¹ AKGÜN, s.118.

³⁵² 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu, m. 11.

³⁵³ AKGÜN, s.120.

kullanan valinin, yetkiyi kullanırken merkezden emir ve talimat beklemesi gerekmemektedir.³⁵⁴

2.3.4. Kaymakam

İl İdaresi Kanunu'nun 32. maddesine göre kaymakam, ilçedeki genel ve özel kolluk kuvvetlerinin amiridir. İlçede olacak suçları önlemek ve kamu düzenini bozan durumlara karşı gerekli tedbirleri almaktadır. Kanun, tüzük ve yönetmeliklerin uygulanması için emirler vermektedir ve kaymakamın verdiği emirlere karşı teşkilat amirleri ve memurlar uymakla yükümlüdürler. Kaymakam, valinin de isteğiyle ilçe genel ve özel kolluk kuvvetlerinin yerlerini değiştirebilmektedir.³⁵⁵

Kaymakam, vali gibi genel emir çıkarma yetkisine sahip değildir. Görevli olduğu ilçede emri altında olan kolluk kuvvetleriyle hareket eden kaymakam, olağan üstü bir durum karşısında validen yardım isteyerek valinin de talimatlarıyla silahlı kuvvetlerden yararlanmaktadır.³⁵⁶

Kaymakam, valinin ilçedeki görev ve yetkilerini yerine getirmektedir. İlçedeki kamu hizmetini ve diğer hizmetleri valilere bildirmektedir. İlçede olan olağanüstü durumlarda kaymakam, valiye bilgi vermek koşuluyla doğrudan İçişleri Bakanlığı ile iletişime geçmektedir.³⁵⁷ Askeri birliklerden de doğrudan talep etme yetkisi olmayan kaymakam, kolluk kuvvetleriyle bastırılmayacak olağanüstü bir olay karşısında valiye ve en yakın askeri birlik komutanına haber vermektedir.³⁵⁸

Genel emir çıkartarak her konuda düzenleyici idari kolluk işlemi yapma yetkisi yalnızca valiye aittir. Kaymakamlar yalnızca idari kolluk faaliyetleriyle ilgili olarak düzenleyici idari kolluk işlemi yapabilmektedirler.³⁵⁹

³⁵⁴ Beytullah ÇETİN, “*Türk Hukuk Düzeninde Yetki Genişliği İlkesi*”, (Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C:1, S:2, 2018), s.105.

³⁵⁵ BUCAKTEPE, s.132.

³⁵⁶ AKGÜN, s.119.

³⁵⁷ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.280.

³⁵⁸ GÜNDAY, s.255.

³⁵⁹ İLERİ, s.25.

2.3.5. Bucak Müdürü

Terminolojik olarak köşe, kesim, aç, zaviye anlamlarına gelen bucak, coğrafi, iktisadi, mahalli ve güvenlik açısından aralarında bir ilişki bulunan köy ve kasabalardan oluşan mülki idaredir.³⁶⁰ Bucak idaresinin işlerinin yürütülmesinden bucak müdürü sorumludur. Bucak müdürü kanun, tüzük ve yönetmeliğin uygulanmasını sağlamaktadır. Bucak sınırları içerisindeki kamu düzeninin sağlanması noktasında mevzuatın kendisine verdiği yetki ve sorumlulukları kullanmaktadır.³⁶¹

İl İdaresi Kanunu'nda da bucak müdürü hükümet memuru ve bucağın genel idaresinden sorumlu kişi olarak nitelendirilmiştir. Kaymakamlar, bucağa ait işlerin yapılması için doğrudan bucak müdürleriyle iletişime geçmektedir. Bucak müdürü, önlem almak ve güvenliği sağlamak için genel ve özel kolluk kuvvetlerine emir verebilmektedir. Olağanüstü bir olay karşısında kaymakamla iletişimi mümkün olmayan durumlarda bucak müdürü en yakın idare üstünü haberdar etmektedir.³⁶²

Bucak sınırları içerisinde suç işlendiği takdirde bucak müdürü Cumhuriyet Savcılıklarına haber vermektedir. Olaya Cumhuriyet Savcılarının müdahalesine kadar kolluk amirleri kanunda yazılı olan yetkileri kullanmaktadır. Bucak müdürü, şartlar sağlandıktan sonra yakalama, el koyma ve arama gibi önlemleri uygulayabilmektedir.³⁶³

2.4. Hak ve Hürriyetlerin Düzenlenme Sistemleri

Hak ve hürriyetlerin toplum tarafından kullanılması kamu düzenini bozacak durumlar oluşturabilmektedir. Kamu düzeninin korunmasının gerekliliği olarak hak ve

³⁶⁰ Hülya ÖZÇAĞLAR, "*Tarihsel Süreçte Bucakların Yönetmelik Bölünüş İçindeki Yeri ve Önemi*", (Ankara: Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VIII Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2014), s.286.

³⁶¹ İLERİ, s.26.

³⁶² 5442 İl İdaresi Kanunu

³⁶³ BUCAKTEPE, s.133-134.

hürriyetlerin kullanılması noktasında izin, bildirim ve serbestlik olmak üzere üç farklı usul bulunmaktadır.³⁶⁴

2.4.1. İzin Usulü (Önleyici Sistem)

Hak ve özgürlükleri kullanmak için idari makamlardan izin almak gerekmektedir. İzin usulüne önleyici sistemde denilmektedir. İzin usulüne bağlı hak ve hürriyetlerin idareden izin alınmadan kullanılması hukuka aykırı bir durumdur.³⁶⁵

İdareden izin alınmasının amacı, bireylerin veya toplumun hak ve hürriyetleri kötüye kullanılmamasıdır. Önceden izin alınması idarenin tehlikeli durumlara karşı önlem almasını sağlamaktadır. İdare hak ve hürriyetlerin kullanılmasına ilişkin izin ve ruhsat verme ya da vermeme yetkisine sahiptir.³⁶⁶ İdari makamlar talep edilen izin karşılığında izin belgesi, ruhsatname, ruhsat, izin veya belge olarak nitelendirilen izin vermektedirler.³⁶⁷

Hak ve hürriyetlerin kullanılmasına ilişkin idareden izin alınmasına karşın hangi hak ve hürriyetin izne tabii olacağı yasama organı tarafından belirlenmiştir. Bu yetki yalnızca yasama organına aittir.³⁶⁸

İdari makamlar izin talep edilmesi sonrasında belirli şartları yerine getirenlere ruhsat veya izin verdiği gibi serbest değerlendirme yetkisine de tabiidir. İdarenin mevzuata uygun koşulların başka olaylarda gerçekleşip gerçekleşmemesine bakarak izin vermesine idarenin bağlı yetkisi denmektedir.³⁶⁹ Bu yetkiye göre idare yalnızca somut olaylara göre karar vermektedir. İdarenin vereceği yetki süresi de mevzuatta belirtilmişse mevzuata göre, belirtilmemişse uygun bir süre içerisinde verilmelidir.³⁷⁰

³⁶⁴ GÖZLER, İnsan Hakları Hukuku, s.191.

³⁶⁵ GÖZLER, İnsan Hakları Hukuku, s.198.

³⁶⁶ Bezar Eylem EKİNCİ, “*Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı Bakımından Bildirim Usulünün Kapsamı*”, (Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 68(4), 2019), s.757.

³⁶⁷ İLERİ, s.98.

³⁶⁸ GÖZLER, İnsan Hakları Hukukuna Giriş, s.149.

³⁶⁹ BUCAKTEPE, s.251.

³⁷⁰ ATAY, s.550.

İdarenin izin usulünü takdir yetkisine dayanarak kullanması yasaklayıcı önleme uygulaması olarak da ifade edilmektedir. Yasaklayıcı önleme uygulaması haksızlığa ve keyfililiğe sebep olduğu için doğru bir uygulama değildir. Nitekim hürriyetlerin kullanımına izin verilmesi tamamen idareye bırakılması hürriyetlerin kullanımı açısından en sınırlayıcı yöntemdir.³⁷¹

İzin sistemi, bildirim sisteminin bir üst aşamasıdır. Bildirim sisteminde kullanılacak hak ve hürriyetin yalnızca bildirilmesi yeterli olurken, izin usulünde idarenin olumlu cevap vermesi gerekmektedir. Bireyler idareden izni yalnızca hak ve hürriyetleri kullanmak için değil aynı zamanda kamu mallarını kullanmak için de almaktadır. Çünkü kamu mallarını kullanmak idarenin iznine bağlıdır.³⁷²

İzin sistemi, hürriyetleri kullanmadan önce izin alınması sebebiyle anti- liberal bir sistemdir. Daha çok otoriter devletlerde olan bu sistemde hak ve hürriyetlerin serbest bir şekilde kullanılması engellenmektedir.³⁷³ İzin sistemi hürriyet karinesine de zıt bir sistemdir. Hürriyetin asıl olduğu liberal sistemlerde hak ve hürriyetleri kullanırken devletten izin almaya gerek yoktur. Ancak izin sisteminde yasak karinesi geçerlidir. Yani izin istenmeyen ve izin verilmeyen her şey yasaktır. İzin sistemi hürriyet karinesine aykırı olması sebebiyle hak ve hürriyetlerin kullanılmasında istisnai bir yöntemdir.³⁷⁴

Ülkelerde birçok hak ve hürriyetler izin sistemine tabiidir. Örneğin, bina yapmak için inşaat ruhsatı almak, araba kullanmak için sürücü belgesi alınması zorunludur. Bu şekilde mülkiyet hakkı ve araba kullanma hakkı izne bağlanmıştır.³⁷⁵ PVSK'nın 7. maddesine göre konaklama yeri olarak kabul edilen kamp alanı, otel, motel, hotel; alkollü mekan olarak kabul edilen taverna, birahane, kıraathane, meyhane, bar, içkili lokanta, pavyon, meyhane, gazino ve internet kafe gibi mekanların açılması için öncelikli olarak kolluk kuvvetinin görüşü alınarak yetkili makamlar

³⁷¹ KALABALIK, s.154.

³⁷² Hasan Nuri YAŞAR, **İdare Hukuku**. (Der Yayınları, 3. Baskı, 2016), s.300-301.

³⁷³ KALABALIK, s.154.

³⁷⁴ GÖZLER, İnsan Hakları Hukuku, s.198.

³⁷⁵ GÖZLER, İnsan Hakları Hukukuna Giriş, s.149.

tarafından ruhsat verilmektedir.³⁷⁶ Açılacak yer için mekanın bulunduğu yerin en büyük amiri olan vali veya kaymakamın izni alınmaktadır. Mülki amirin izni olmadan açılan yerler kolluk kuvvetleri tarafından kapatılmaktadır.³⁷⁷

İzin isteyen, aldığı izin ile birlikte maddi bir kazanç sağlayacaksa, idare izni ücret karşılığında vermektedir. Örneğin, dükkan sahibinin kaldırıma masa ve sandalye koyması ona maddi kazanç sağlayacağından dolayı idare izni ücret karşılığında vermektedir.³⁷⁸

5253 sayılı Dernekler Kanunu'na göre, yabancı derneklerin Türkiye'de temsilcilik ve ya şube açabilmesi ve faaliyet gösterebilmesi için Dışişleri bakanlığının görüşü ve İçişleri bakanlığının izni gerekmektedir.³⁷⁹

İzne tabii olan faaliyetler izin verilmediği müddetçe yapılamaz.³⁸⁰ Kanunlarla izne tabii olan hak ve hürriyetlerin Anayasamızın 13. maddesindeki şartlara uyması gerekmektedir. İdare kanununun izne tabii kılmadığı bir faaliyet için izin verme yetkisini kullanamaz.³⁸¹ Anayasanın 13. maddesine göre, *“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”*

Kanunlarla izin alınması gerektiği tespit edilmiş faaliyetin idareden izinsiz gerçekleştirilmesi sonucunda idare çeşitli yaptırımlar kullanmaktadır.³⁸²

Mevzuatta izin yetkisinin özel kişilere verildiği örnekler de mevcuttur. Örneğin, İmar Kanunu'nda geçen yeminli serbest mimarlık ve mühendislik bürolarıdır. Kanunun maddelerine göre, yeminli serbest mimarlık ve mühendislik bürolarına yapı

³⁷⁶ BUCAKTEPE, s.252.

³⁷⁷ İLERİ, s.122.

³⁷⁸ GÖZLER, İnsan Hakları Hukuku, s.200.

³⁷⁹ Fatih KIRIŞIK, **İdare Hukuku**. (Ankara: Detay Yayıncılık, 2011), s.127.

³⁸⁰ Bahtiyar AKYILMAZ, **Türk İdare Hukuku**. (Ankara: Seçkin Yayınları, 2009), s.486.

³⁸¹ Kemal GÖZLER, **İdare Hukuku**. (Ekin Yayınevi, Cilt 2, 3. Baskı, 2019), s.562.

³⁸² BUCAKTEPE, s.253.

ruhsatı ve yapı kullanma izni verme yetkisi verilmiştir. Ancak verilen yetkinin Anayasa'nın 128. maddesine aykırı olduğu ve yeminli serbest mimarlık ve mühendislik bürolarının merkezi idarenin denetimi altında olmadığı ifade edilerek yetkileri iptal edilmiştir.³⁸³

2.4.2. Serbestlik Usulü (Düzeltilici ve Bastırıcı Sistem)

Serbestlik usulü “*düzeltilici sistem*” ya da “*bastırıcı sistem*” olarak da ifade edilmektedir. Serbestlik usulü, bireylerin hak ve hürriyetlerini idareye bildirmeden veya idareden izin almadan serbestçe kullanabilmesidir. Bu usul bazı yazarlar tarafından bir usul biçimi olarak ele alınmamaktadır.³⁸⁴

Serbestlik usulü, demokrasinin özü olan asıl olan hürriyet ve bağımsızlıktır düşüncesinin somutlaşmış ifadesidir. Çünkü serbestlik usulünde bireyler hak ve hürriyetleri serbestçe kullanabilmektedir. Kanunla hangi hak ve hürriyetin serbestçe kullanılacağı belirtilmektedir.³⁸⁵

Serbestlik usulüne göre, bireyler hürriyeti kullanmaya karar verdikten sonra hürriyeti kullanma noktasında tamamen özgürdür. İdareye kararıyla ilgili olarak bildirimde bulunmasına ya da idareden izin almasına gerek yoktur. Ancak hürriyeti kullanırken kanun tarafından konulan sınırlara uyulmak durumundadır. Kişi yaptığı fiil sonucunda başkalarına zarar verip vermeyeceğini veya fiilin suç olup olmadığını kendisi takdir eder. Hatta kullanmış olduğu hürriyetin suç teşkil ettiğini biliyorsa ve yine de yapmak istiyorsa suçu işlemekte özgürdür. Yalnızca suçun sonucundaki yaptırımını kabul etmiş sayılmaktadır.³⁸⁶ Örneğin, ülkemizde kitap yazmak bir izne veya bildirim usulüne tabii değildir. Ancak yazılanların suç olması durumunda yazar

³⁸³ Betül SEVİNÇ, Türk Hukukunda İdari Kolluk Yetkisinin Özel Hukuk Kişilerine Devri, (İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2018), s.30..

³⁸⁴ AKGÜN, s.128.

³⁸⁵ ATAY, s.353.

³⁸⁶ GÖZLER, İnsan Hakları Hukuku, s.192-193.

doğabilecek zararları üzerine almış bulunmaktadır.³⁸⁷ Kitapta bir şahsa hakaret edilmişse veya herhangi bir suç işlenmişse doğacak zarardan yazar sorumludur.³⁸⁸

Anayasanın 33. maddesine göre, “Herkes dernek önceden izin almaksızın dernek kurma ve bunlara üye olma ya da üyelikten çıkma hürriyetine sahiptir.”. Ancak kurulan dernek suç oluşturan bir faaliyette bulunduğu takdirde genel kolluk yetkilerini kullanmaktadır.³⁸⁹

Serbestlik usulünde önceden izin veya bildirim olmadığından dolayı hak ve hürriyetler sonradan cezalandırma sistemine tabiidir. Kaldı ki, idare sonradan telafisi mümkün olmayan hak ve hürriyetler için serbestlik usulünü kabul etmemektedir.³⁹⁰ Demokratik bir devlette asıl olan hürriyet ve bağımsızlık olduğundan dolayı kanun ve yönetmeliklerin yasak koymadığı ve izin alınmasını zorunlu kılmadığı her faaliyeti bireyler serbestçe gerçekleşme hakkına sahiptir.³⁹¹

2.4.3. Bildirim Usulü

Bireylerin veya toplulukların bir faaliyeti gerçekleştirmeden önce meydana gelebilecek zararların idare tarafından öngörülebilmesi ve gerekli tedbirlerin alınabilmesi için idareye bildirimde bulunmaları gerekmektedir. Bildirim usulünün amacı idarenin faaliyetlerden önceden haberdar olması ve ortaya çıkabilecek zararların önlenmesi için önceden tedbir alabilmesidir.³⁹²

Bildirim usulüne verilebilecek en yaygın örnek Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunudur. Kanuna göre, toplantının yapılabilmesi için bildirim en az kırk sekiz saat önceden çalışma saatleri içerisinde, düzenleme kurulu üyelerinin tamamının imzaladığı bildirim, toplantının yapılacağı yerin bağlı olduğu valilik veya kaymakamlığa bildirmeleri gerekmektedir. Bildirimde toplantının amacı, yapılacağı yer, gün, saat,

³⁸⁷ YILMAZ, s.66.

³⁸⁸ GÖZLER, İdare Hukuku, s.561.

³⁸⁹ ATAY, 699.

³⁹⁰ GÖZLER, İdare Hukuku, s.561.

³⁹¹ ATAY, s.353.

³⁹² BUCAKTEPE, s.253.

düzenleme kurulu üyelerinin kimliklerinin açık hali, meslekleri ve ikametgahları açık bir şekilde ifade edilmelidir (Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu md. 10).

Medeni Kanun'un 59. maddesine göre, derneklerin kurulması idareye yapılacak bildirim ile gerçekleşmektedir. Yine Medeni Kanununun 21. maddesine göre, derneklerin yurt dışında bulunan kurum veya kişilerden para yardımı alması derneklerin mülki amirlerine önceden yapılacak bildirimle gerçekleşmektedir.³⁹³

İdare bildirimde bulunan kişiye, bildirim yapıldığını gösteren bir belge vermekle yükümlüdür. İlgili kişi belgenin verildiği andan itibaren, kanunun öngördüğü bir süre yoksa faaliyette bulunma hakkına sahip olmaktadır.³⁹⁴

İdare kendilerine yapılan bildirim kabul etme ya da etmeme yetkisine sahip değildir. Kişi veya topluluklar idareye bildirimde bulunduktan sonra faaliyetleri gerçekleştirebilirler. Ancak faaliyetin gerçekleştiği esnada kanunun belirlediği sınırların dışına çıkılırsa ve bu faaliyetler kamu düzenini bozarsa kolluk kuvvetleri kamu düzenini korumak amacıyla müdahalede bulunmaktadır.³⁹⁵ Bu durum Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun 24. maddesinde aşağıdaki şekilde ifade edilmiştir;

“Kanuna uygun olarak başlayan bir toplantı veya gösteri yürüyüşü, daha sonra kanuna aykırı durumlardan bir veya birkaçının vuku bulması sebebiyle, Kanuna aykırı toplantı veya gösteri yürüyüşü haline dönüşürse, ... mülki amirin görevlendireceği güvenlik amiri, topluluğa Kanuna uyularak dağılmalarını, dağılmazlarsa zor kullanacağını ihtar eder. Topluluk dağılmazsa zor kullanarak dağıtır.”

Kolluk kuvvetlerinin hukuka aykırı faaliyetlere müdahalesi doğaldır. Nitekim kolluk kuvvetleri görev alanlarına giren yerlerin denetlemekle, kamu güvenliğini, dirlik ve esenliğini sağlamakla, ahlakın veya genel sağlığın bozulma tehlikesi olduğu durumlarda müdahale etmekle görevlidir. Örneğin, toplantı ve gösteri yürüyüşleri açık alanlarda güneşin batışından bir saat sonra, kapalı alanlarda da 23.00'da son bulmalıdır. Aksi bir durumda kamu düzeni bozulacağından kolluk kuvvetleri faaliyete müdahale etmektedir.³⁹⁶

³⁹³ AKGÜN, s.126.

³⁹⁴ GÜRBÜZ, s.564.

³⁹⁵ KIRATLI, s.37.

³⁹⁶ BUCAKTEPE, s.254.

Mevzuatta bildirim kabul etme yetkisinin özel kişilere de verildiği görülmektedir. Örneğin, Tarım ve Orman Bakanlığının Türkiye sınırları içerisinde gerçekleşecek at yarışı düzenleme ve düzenlenen at yarışları üzerine bahis kabul etme yetkisi At Yarışları Hakkında Kanunu'nun 5. maddesi uyarınca Yarış Müessesesi'ne bırakılmıştır. Yarış Müessesesi'nin sahip olduğu bu yetkinin sınırları kanun tarafından belirlenmemiştir. Bu durum idarenin kanuniliği, yasama yetkisinin devredilmezliği ve belirlilik ilkesine aykırıdır. Yarış Müesseselerine bırakılan yetkiler At Yarışları Yönetmeliği ve At Yarışları Müşterek Bahisler Yönetmeliği tarafından düzenlenmiştir.³⁹⁷

Koşulara kayıtlı olan atların koşulara katılıp katılmayacağı bildirimini Yarış Müessesesi'ne yapılmaktadır. Koşuya kayıtlı atın özellikleri, binicisi ve tescil bilgileri kayıt bürosuna bildirilmek zorundadır. Bildiride bulunmayan at koşuya katılamamaktadır. Burada kolluk kuvvetleri zorunlu bildirim kabul etmek durumundadır.³⁹⁸

Bildirim usulü izin usulüne benzemektedir. Ancak bazı noktalarda izin usulünden ayrılmaktadır. İzin usulünde idare izin vermediği sürece kişiler faaliyeti gerçekleştiremezler. Ancak bildirim usulünde kişiler idareye bildirim yaptıktan sonra o faaliyeti yapabilme hakkına sahip olmaktadırlar. Gerçekleştirilen faaliyet kamu düzenini bozuyorsa veya başkalarının hürriyetini engelliyorsa idare o zaman harekete geçebilmektedir.³⁹⁹

2.5. Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması

Temel hak ve ödevler Anayasamızın ikinci kısmında düzenlenmiştir. İkinci kısım 62 maddeden oluşmaktadır ve bu maddelerin en önemlisi 13. maddedir. Bu

³⁹⁷ YAYLA, s.49

³⁹⁸ SEVİNÇ, s.39.

³⁹⁹ GÖZLER, İdare Hukuku, s.564.

madde temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması sistemini belirleyen bir maddedir.⁴⁰⁰

Bu maddeye göre;

“Temel hak ve hürriyetler, özlere dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlandırılabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”

Yani hak ve özgürlükler şiddeti dışlama, kötüye kullanmama, kamu düzenini bozma gibi sınırlara sahiptir. Hiç kimse hak ve özgürlük adına kimseye zarar veremez.⁴⁰¹

Bu konuda sınırlamaların hangi ölçüde ve hangi yöntemle olacağı 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nde belirtilmiştir. Bildirinin 4. maddesi göre, “Özgürlük, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir. Böylece her insanın doğal haklarının kullanımı, toplumun diğer üyelerinin aynı haklardan yararlanmalarını sağlayan sınırlarla belirlidir. Bu sınırlar ise ancak yasa ile belirlenebilir.” Ayrıca bildiride BM'nin amacına ve ilkelerine aykırı bir şekilde, hak ve hürriyetlerin kullanılmayacağı belirtilmiştir.⁴⁰²

Sınırlamanın sınırı hakkın özü kavramıdır. Her sınırlama hakkın özüne yönelse de, en geniş kapsamlı sınırlama dahi hakkın özüne dokunamaz.⁴⁰³ Hakkın özüne dokunma yasağı 1961 Anayasası'nda 11. maddede hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasında bir ölçüt olarak kullanılmıştır. 1982 Anayasası'nda ise bu kavramın yerine demokratik toplum düzeninin gerekleri kavramı kullanılmıştır.⁴⁰⁴ Hakkın özü tartışmalı bir kavramdır. Temel problem özün belirlenmesidir. 1961

⁴⁰⁰ Kemal GÖZLER, “*Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13' üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme*”, (Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2001), s.53.

⁴⁰¹ İŞTEN, s.199.

⁴⁰² İŞTEN, s.201

⁴⁰³ Esin ÖRÜCÜ, “*1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesine Göre Hakkın Özü Kavramı ve Mülkiyet Hakkının Özü*”, (İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası, C:41, S:3-4, 1975), s.145.

⁴⁰⁴ GÖZLER, Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13' üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme s.58.

Anayasası'nı hazırlayan Anayasa Komisyonu sözcüsü özün her temel hak ve hürriyet için ayrı olduğunu belirtmiştir.⁴⁰⁵

2.5.1. Olağanüstü Hallerde Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması

Olağanüstü zamanlarda toplumun güvenliği çok önemlidir. Devlet böyle bir durumda ivedi bir şekilde önlem alır. Bu önlemler kişi hak ve özgürlüklerini sınırlayıcı ya da durdurucu nitelikte olabilir.⁴⁰⁶

Anayasanın temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırılmasıyla ilgili olan 15. maddeye göre, savaş, seferberlik veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek şartıyla, ölçülü bir şekilde temel hak ve özgürlüklerin kullanımı kısmen veya tamamen durdurulabilir veya Anayasada belirtilen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir.⁴⁰⁷ Çekirdek alanı oluşturan yaşama hakkı, işkence ve insanlık dışı muamelelere uğramama hakkı, masumiyet yasağı, kölelik yasağı ve inanç özgürlüğü gibi haklar olağanüstü dönemlerde dahi sınırlandırılmaz. Olağanüstü dönemlerde sınırlandırılabilen haklar ve özgürlükler dahi ölçülü bir şekilde olmalıdır. Olması gereken sınırlandırmanın dışına çıkmak demokratik bir hukuk devleti ile bağdaşmaz.⁴⁰⁸

Türkiye'nin taraf olduğu sözleşmelerden biri olan İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetlerini Korumaya Dair Sözleşme'nin 15. maddesinde, savaş ve ulusun güvenliğini bozan başka bir sorun halinde, Yüksek Sözleşen Taraf sadece oluşan durumun gerektirdiği ölçüde ve devletlerin hukuklarına ters düşmemek koşulu ile sözleşmede yer alan yükümlülüklerle aykırı önlemler alınabilir olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Zühtü ARSLAN, "*Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa'nın 13.Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler*", (Anayasa Yargısı Dergisi, C:18, S:1, 2002), s.143-144.

⁴⁰⁶ GÜDÜL, s.61.

⁴⁰⁷ Ali EFENDİOĞLU, "*Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Yönetim Usülleri*", (Anayasa Yargısı Dergisi, S.9, 1992), s.5.

⁴⁰⁸ İŞTEN, s.203-204.

⁴⁰⁹ GÜDÜL, s.63.

2.5.2. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin Sınırlandırma Sistemi

Birleşmiş Milletler Cemiyeti, bu zamana kadar insan haklarını korumak amacıyla birçok sözleşme oluşturmuştur. Fakat bu sözleşmelerin çok fazla arkasında durulmamış ve denetimi sağlanmamıştır. BM'nin verdiği kararlara uyulmadığı takdirde devletlere bir yaptırım uygulanmamıştır. Bundan dolayı 1949 yılında AİHS oluşturulmuştur ve 1953 yılında yürürlüğe girmiştir.⁴¹⁰ AİHS, insan haklarının korunması açısından bölgesel olarak kurulmuş olan sistemlerin en eskisi ve hukuken en bağlayıcı olanıdır.⁴¹¹ AİHS, hak ve özgürlüklerin sınırsız olarak kullanılamayacağını savunmuştur. Bazı hak ve özgürlüklerin sınırlarına yer verilmiştir. Bu hak ve özgürlüklere yaşama hakkı, zorla çalıştırma yasağı, işkence yasağı örnek verilebilir.⁴¹² Bu hüküm sözleşmenin hakların kötüye kullanılmasının yasaklanması başlığında açıklanmıştır. AİHS'nin olağan dönemlerde devletlere getirdiği diğer sınırlandırmalar 18. madde de belirtilmiştir. Bu madde ile devletlere amaç saptırma yasağı getirilmiştir.⁴¹³

AİHS'nin önemli maddelerinden biri de ayrımcılık yasağını düzenleyen 14. maddedir. Bu ilke gereğince, hak ve özgürlüklere bir sınırlama getirilirken, birbirine benzeyen durumlarda birey ya da gruplar arasında çok fazla farklılığa yol açamazlar.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Kübra IŞIK, Türkiye'de Olağanüstü Hal Dönemlerinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması, (Ankara: Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), s.27.

⁴¹¹ GÜDÜL, s.128.

⁴¹² IŞTEN, s.206.

⁴¹³ IŞIK, s.28.

⁴¹⁴ IŞTEN, s.212.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İDARENİN TEMEL HAK VE HÜRRİYETLERİN KULLANIM SİSTEMİNE GÖREV YETKİSİ

3.1. Kolluk Yetkisinin Sınırları

Kolluk kuvvetleri kamu düzenini korumakla yükümlüdür. Bireyler temel hak ve hürriyetlerini kullanmak isterler. Bu noktada devlet ve bireyler çatışmaktadır. Devlet bu çatışmada kararlarını kamu düzeninden yöne kullanmaktadır.⁴¹⁵ İnsan haklarını korumak ve insan haklarına uygun kararlar almak zorunda olan devletin kolluk makamları da insan haklarına uygun hareket etmelidir.⁴¹⁶

Kolluk makamları temel hak ve hürriyetleri müdahalede bulunurken Anayasa'nın 12. maddesine göre hareket etmektedir. Bu maddeden temel hak ve hürriyetlerin tamamen sınırsız olduğu anlaşılmalıdır. Nitekim düşünce özgürlüğü hariç hiç bir hak ve hürriyet sınırsız değildir. Liberal demokrasilerde dahi hürriyetler sınırlandırılmıştır. Hürriyetlerin sınırlandırıldığı bir ortamda kolluk makamlarının da sınırlandırılması kaçınılmazdır.⁴¹⁷

Kolluk temel hak ve hürriyetleri kanuna aykırı olmadan sınırlandırmaktadır. Bu sebeple kolluk idarenin maddi gücüdür.⁴¹⁸ Kolluğun hukuka uymadan yaptığı her hareket keyfiliktir Kolluk anayasal ve yasal gereklere uygun olarak hürriyetleri sınırlandırabilmektedir.⁴¹⁹ Kolluğun anayasaya ve yasaya uymadan yaptığı her faaliyet yetki gaspına girmektedir.

3.1.1. Anayasal Sınırlar

Kolluk görevlilerinin kolluk yetkilerini kullanmaları hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Hak ve hürriyetler hiçbir toplumda hiçbir zaman

⁴¹⁵ ATAY, s.699.

⁴¹⁶ GÜRBÜZ, s.403.

⁴¹⁷ YILMAZ, s.69.

⁴¹⁸ BUCAKTEPE, s.339.

⁴¹⁹ GÜRBÜZ, s.403.

sınırsız olmamıştır. Anayasa Mahkemesi de bir kararında sınırsız hürriyetin anarşi doğuracağından bahsetmiş ve hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının demokrasinin iç dinamiği olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁰

İdari kolluk temel hak ve hürriyetlere müdahalesinde Anayasa'nın koyduğu sınırları dikkate almaktadır. Anayasanın sınırlar çizerek koruduğu hak ve hürriyetler üzerinde idarenin düzenleme yapma yetkisi bulunmaktadır.⁴²¹ Anayasanın 13. maddesine göre, *“Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.”* Anayasa bu madde ile hak ve hürriyetlerin sınırının da sınırı belirlemiştir. Yani kanun koyucunun hak ve hürriyetleri serbestçe düzenlemesinin önüne geçilmektedir.⁴²²

Anayasanın 15. maddesinde de hak ve hürriyetlerin durdurulmasının koşulları ifade edilmiştir. Bu maddeye göre, *“Savaş, seferberlik, sıkıyönetim veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlâl edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir...”* .

Anayasanın kolluk kuvvetlerinin yetkilerini doğrudan sınırlandığı durumlar da mevcuttur. Örneğin, Anayasanın 17. maddesinde kolluk kuvvetlerinin silah kullanması doğrudan sınırlandırılmıştır.⁴²³

Temel hak ve hürriyetler sınırlandırılırken somut ve nesnel olmalıdır. Anayasa Mahkemesi de temel hak ve özgürlüklere getirilen sınırlamaların objektif, genel ve soyut olmayan ifadeler kullanılarak yapılması gerektiğini vurgulamıştır.⁴²⁴

⁴²⁰ CİN, s.111.

⁴²¹ ATAY, s.699.

⁴²² GÜRBÜZ, s.404.

⁴²³ KARAGÖZ, s.90.

⁴²⁴ SALMANLI, s.72.

1982 Anayasasında hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması olağan dönemde sınırlandırma, olağanüstü dönemde sınırlandırma ve hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması olarak üçe ayrılmıştır. Anayasanın 13. maddesinde olağan dönemde hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasından, 15. maddesinde olağanüstü hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasından ve 14. maddesinde temel hak ve hürriyetlerin kötüye kullanılması açıklanmıştır.⁴²⁵

3.1.2. Sebep ve Konu-Amaç Bakımından Sınırlar (Ölçülülük İlkesi)

Kolluk işlemlerinin temel hak ve hürriyetleri sınırlandırması yalnızca Anayasada belirtilen sebeplere dayandırılarak yapılmaktadır.⁴²⁶ Hiç bir sebebe dayandırılmadan kullanılan kolluk yetkilerinin kullanılarak temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılması hukuka aykırı bir işlemdir. Aynı zamanda yapılacak sınırlandırma, sınırlandırmaya neden olan olayın ağırlığıyla aynı orantıda olmalıdır.⁴²⁷ Örneğin, bir yürüyüşte yürüyüşün yapılacağı yolu değiştirmek yeterliyken yürüyüşü tamamen sonlandırmak hukuka aykırı bir sınırlamadır.⁴²⁸

Kolluk makamlarının sahip olduğu takdir yetkisinden dolayı temel hak ve hürriyetleri sınırlandırırken aşırı bir sınırlamaya başvurabilmektedirler. Bu sebeple Anayasa kolluk makamlarına ölçülülük ilkesiyle bir sınırlama koymuştur. Böylece uyumsuzluğun çıktığı bir durumda bu ilke dikkate alınacaktır.⁴²⁹

3.1.3. Yer ve Zaman Bakımından Sınırlar

Kolluk yetkilileri kamu düzenini korumak adına koyduğu sınırlar yer ve zaman noktasında farklılıklar oluşturmaktadır. Örneğin, kamuya açık alanlarda kolluk yetkilileri yetkilerini daha geniş kullanırken, bir konuta girdiğinde daha sınırlı bir

⁴²⁵ CİN, s.111.

⁴²⁶ YILMAZ, s.74.

⁴²⁷ GÜRBÜZ, s.405.

⁴²⁸ GÜNDAY, s.315.

⁴²⁹ KARAGÖZ, s.93.

şekilde kullanılmaktadır. Yine aynı şekilde kamuya açık alanlarda denetleme yapan kolluk yetkililerinin denetleme yapabilmesi için düzenlenmiş bir kanuna ihtiyacı yoktur, ancak bir konuta denetleme yapacaksa kanunda ifade edilen durumların dışında denetlememe yapamamaktadır.⁴³⁰

Kamuya açık alanla konut arasında uygulanacak sınırlandırma gibi başkentle taşra, büyük şehirle kasaba, trafiğin yoğun olduğu yerlerle daha seyrek olduğu noktalarda da kolluk yetkililerinin uyguladığı sınırlandırma farklılık gösterecektir.⁴³¹

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hürriyetini kullanmak isteyen kişi veya kişiler, kendilerine ait bir özel mülk içerisinde bu haklarını kullanırlarsa kolluk yetkilileri tarafından bir sınırlandırmaya maruz kalmayacaklardır. Ancak kamuya açık bir alanda kullanılacak bu hak karşısında bir sınırlandırmaya maruz kalabilirler.⁴³²

Kolluk yetkililerinin zaman noktasında uyguladığı sınırlamalar ise gece ve gündüz, tatil günleri ve mesai saatleri açısından farklılık gösterecektir.⁴³³

3.2. Kolluk Yetkilerinin Genişlemesi

Toplumda kamu düzeni her zaman olağan şekilde ilerlememektedir. Bazı dönemlerde kamu düzeni ağır şekilde bozulmaktadır. Bu dönemlerde normal kolluk önlemleri yeterli kalmamaktadır. Kamu düzeninin korunup, asayişin sağlanması için idareye geniş yetkiler verilmektedir.⁴³⁴

1982 Anayasası'nda olağanüstü hal rejimleri üç farklı şekilde ele alınmıştır: Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik ve savaş hali.

⁴³⁰ CİN, s.118.

⁴³¹ YILDIRIM, s.509.

⁴³² Sezgin Sair ESEN, Toplumsal Olaylar ve Kolluk Kuvvetlerinin Yetkileri, (İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019), s.17.

⁴³³ YILDIRIM, s.509.

⁴³⁴ Havva ŞİMŞEK AKIN, Kolluğun Yapısı ve Sivil Gözetimi, (Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2014), s.30.

3.2.1. Olağanüstü Hal Rejimleri

Devletler ve toplumlar zaman zaman büyük tehlikelerle karşılaşabilirler. Savaş durumu, iç kargaşa, silahlı ayaklanma gibi olaylar bunların başında gelmektedir. Bu gibi durumlar toplum hayatını, hukuk düzenini, hak ve hürriyetleri doğrudan etkilemektedir. Bu dönemde hak ve hürriyetlere sınırlandırmalar getirilebilir ve hatta tamamen askıya alınabilir. İnsan haklarını ilgilendiren uluslararası sözleşmelerde de olağanüstü durumlar ayrıca ele alınmıştır.⁴³⁵

Olağanüstü dönemin en önemli özelliği kolluk yetkilerinin normal dönemlere göre genişletilmesidir. Bu dönemde kişi hak ve hürriyetleri sınırlandırılabilir ve durdurulabilir.⁴³⁶ Kolluk yetkilerinin genişletilmesi konusu Anayasanın 15. maddesine göre düzenlenmiştir. 15. maddeye göre, “Savaş, seferberlik (...) veya olağanüstü hallerde, milletlerarası hukuktan doğan yükümlülükler ihlal edilmemek kaydıyla, durumun gerektirdiği ölçüde temel hak ve hürriyetlerin kullanılması kısmen veya tamamen durdurulabilir veya bunlar için Anayasada öngörülen güvencelere aykırı tedbirler alınabilir. Birinci fıkrada belirlenen durumlarda da, savaş hukukuna uygun fiiller sonucu meydana gelen ölümler (...) dışında, kişinin yaşama hakkına, maddi ve manevi varlığının bütünlüğüne dokunulamaz; kimse din, vicdan, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz ve bunlardan dolayı suçlanamaz; suç ve cezalar geçmişe yürütülemez; suçluluğu mahkeme kararı ile saptanıncaya kadar kimse suçlu sayılamaz.”.

3.2.1.1. Unsurları

Olağanüstü hal rejimlerinin yetki, şekil, konu, neden ve amaç olmak üzere beş taen unsuru bulunmaktadır.

⁴³⁵ Münci KAPANİ, *İnsan Haklarının Uluslararası Boyutları*. (Ankara: Bilgi Yayınevi, 1987), s.99.

⁴³⁶ AKIN, s.30.

3.2.1.1.1. Yetki

Yetki, idari işlemlerin yalnızca kanunla belirlenmiş ve sınırlanmış idari makamlar tarafından yapılabilmesidir. Hukuku bir işlemin yetki unsuru, anayasa ve kanunların idari makamlara tanıdığı karar alabilme ve işlem yapabilme gücünü ifade etmektedir.⁴³⁷ Olağanüstü hal ilan etme yetkisi, ekonomik olağanüstü halde Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan, diğer hallerde MGK'nın görüşü alındıktan sonra kullanılmaktadır.⁴³⁸ Olağanüstü hali ilan etme yetkisi, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu tarafından kullanılmaktadır. Cumhurbaşkanının Bakanlar Kurulu'na yaptığı başkanlık sembolik değil, yetkili ve etkili bir başkanlıktır.⁴³⁹

Bakanlar Kurulunun, olağanüstü hallerde kanun hükmünde kararname çıkarabilmesi için TBMM tarafından verilecek bir yetkiye ihtiyacı yoktur. Anayasa Mahkemesi de bu noktada Bakanlar Kurulunun yetki kanununa ihtiyaç duymadığına karar vermiştir.⁴⁴⁰

Bakanlar Kurulunun olağanüstü hal ilan etme yetkisi süre ve yer bakımından sınırlandırılmıştır. Bu durumda olağanüstü hal durumu nerede meydana geldiyse Bakanlar Kurulu o yerde olağanüstü hal ilan edebilme yetkisine sahiptir. Aynı zamanda olağanüstü hal kararını altı ayı geçmemek üzere ilan edebilmektedir. Ancak TBMM kararıyla bu süre uzatılabilir.⁴⁴¹

3.2.1.1.2. Şekil

Bakanlar kurulu Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanarak ülkenin belli bir bölgesinde veya bütününde altı ayı geçmeyecek şekilde olağanüstü hal ilan

⁴³⁷ Mehmet BOZTEPE, “*Olağanüstü Hal Rejimlerinde Yürütmenin Düzenleyici Bir İşlemi Olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve OHAL Kanun Hükmünde Kararnameleri ile Mukayesesi*”, (Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C.1, S.3, 2018), s.382.

⁴³⁸ CİN, s.134.

⁴³⁹ GÜRBÜZ, s.407.

⁴⁴⁰ BOZTEPE, s.383.

⁴⁴¹ CİN, s.135.

edebilmektedir. Bakanlar Kurulunun verdiği olağanüstü hal idari işlem niteliğindedir.⁴⁴²

Olağanüstü hal ilanı kararı, Resmi Gazetede yayımlanmaktadır. Resmi Gazetede yayımlanan karar, aynı gün içerisinde hemen TBMM kararına sunulmaktadır. TBMM'nin tatilde olduğu durumlarda dahi toplantıya çağrılmaktadır. TBMM, olağanüstü hal kararını onaylayabildiği gibi kaldırma ve süresini değiştirme yetkilerine de sahiptir. Ayrıca Bakanlar Kurulunun kararı üzerine her defasında dört ayı geçmeyecek şekilde süresini uzatabilmektedir.⁴⁴³

3.2.1.1.3. Neden

Anayasaya göre olağanüstü hal idarenin takdir yetkisine dayanan bir işlem değil, sebebe dayalı bir idari işlemdir. Bu sebeple ancak anayasada belirtilen sebepler doğrultusunda olağanüstü hal ilan edilebilmektedir.⁴⁴⁴

Anayasamız olağanüstü hal ilan edilmesi gerektiren nedenleri iki durumda incelemiştir. İlk neden tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar ve ağır ekonomik bunalım halleridir. İkinci neden ise demokratik düzeni sarsan, hak ve hürriyetlerin kullanılmasına engel teşkil eden şiddet hareketlerinin kamu düzenini bozması halidir.⁴⁴⁵ İkinci neden olan şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi bir şekilde bozulması durumunda karar alınırken MGK'nın görüşü alınmaktadır. MGK'nın görüşleri Bakanlar Kurulu nezdinde bağlayıcı değil istişari nitelikte bir görüşür.⁴⁴⁶

⁴⁴² GÜRBÜZ, s.408.

⁴⁴³ BOZTEPE, s.387.

⁴⁴⁴ GÜRBÜZ, s.408.

⁴⁴⁵ CİN, s.135.

⁴⁴⁶ ÖZBUDUN, s.365.

3.2.1.1.4. Konu

Tabii afet, tehlikeli salgın hastalıklar, ağır ekonomik bunalım, şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması durumlarında hak ve hürriyetler kısmen veya tamamen durdurulabilir.⁴⁴⁷

3.2.1.1.5. Amaç

Olağanüstü hal sebeplerini ortadan kaldırmak ve bozulan kamu düzeninin tekrar sağlayabilmek için olağanüstü hal ilan edilmektedir. Olağanüstü hal ilanının amaç unsuru oldukça önemlidir. Çünkü olağanüstü halin amacı her sebep için ayrı düzenlenmiş ve her sebep için alınacak tedbirler ayrı düzenlenmiştir.⁴⁴⁸

3.2.1.2. Olağanüstü Hal Dönemlerinde Kolluk Yetkileri

1982 Anayasası'nda olağan dönemde uygulanacak hükümlere yer verildiği gibi olağanüstü dönemde uygulanacak hükümlere de yer verilmiştir. Rossiter devletlerin olağanüstü hallerde koyduğu bu hükümleri anayasal diktatörlük olarak değerlendirmiştir.⁴⁴⁹

Olağanüstü dönemde kolluğun yetkileri değişmekte ancak kolluk makamları olağan dönemdeki genel idare merkezi kolluk makamları olarak devam etmektedir. Bu noktadan hareketle olağanüstü dönemdeki kolluk makamları; başbakanlık, başbakanlık bünyesinde kurumuş olan olağanüstü hal koordinasyon kurulu ve ekonomik işler olağanüstü hal koordinasyon kurulu, içişleri bakanlığı, olağanüstü hal bölge valiliği, il valiliği ile Kamu Düzeni ve Güvenliği Müsteşarlığı, Bölge Olağanüstü Hal Kurulu, Olağanüstü Hal Büroları ve askeri makamlardır.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ GÜRBÜZ, s.408.

⁴⁴⁸ CİN, s.136.

⁴⁴⁹ Selin Esen, *Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye'de Olağanüstü Hal Rejimi*. (İstanbul: Adalet Yayınevi, 2008), s.

⁴⁵⁰ YILMAZ, s.90.

Olağanüstü dönemlerde kolluk kuvvetlerinin yetkileri artmaktadır. Artan yetkilerle beraber kolluk kuvvetleri ölçülülük sınırları içerisinde hak ve hürriyetleri sınırlandırma yetkilerini kullanmaktadır. Ancak eğer kişilerin hakları sınırlandırılacaksa en az sınırlandırılan yöntem belirlenmelidir.⁴⁵¹ Bu dönemde kolluğun sınırlama ve durdurma usulünü nasıl uygulayacağı, tedbirlerin nasıl alınacağı, kolluğa verilecek yetkilerin ne derece değişeceği ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.⁴⁵²

Olağanüstü hallerde PVSK ve CMK dışında il veya bölge valisi kişilerin üstlerini, araçlarını, evlerini arama ve delillere, suç eşyalarına el koyma yetkilerine sahiptir. Kolluk kuvvetleri bu yetkileri kullanabilmesi için valinin yazılı emri yeterlidir.⁴⁵³

Olağanüstü hallerde devletin koruma altına aldığı yaşam hakkı dahi kolluk kuvvetleri tarafından sınırlandırılabilenkte ya da durdurulabilmektedir. Meşru müdafaa, tutukluyu yakalama, hükümlünün kaçmasını engelleme veya isyan gibi durumlarda kolluk kuvvetleri silah kullanma yetkisinin de hususlarına dikkat ederek öldürme fiilini gerçekleştirebilmektedir. Burada önemli olan nokta olağan dönemde kolluk kuvvetinin silah kullanma yetkisinin sınırlı olmasıyken, olağanüstü durumlarda bu yetkinin genişlemiş olmasıdır.⁴⁵⁴

İdarenin olağanüstü hallerde kullandığı takdir yetkisi anayasal ilke ve kurallara uygun olmalıdır. Burada belirtilen anayasal sınırlar Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen ilkeler ve kurallardır. İdarenin anayasal ilkelere uygun olarak takdir yetkisini kullanıp kullanmadığı idari yargı mercileri tarafından denetime tabii tutulmaktadır.⁴⁵⁵

Sonuç olarak olağanüstü hallerde kolluk yetkileri askeri makamlar tarafından değil mülki makamlar tarafından kullanılmaktadır. Kolluk makamları yetkileri genişlemiş olsa dahi asla sınırsız bir yetkileri yoktur. Anayasada belirtilmiş olan

⁴⁵¹ AKGÜN, s.188.

⁴⁵² YILMAZ, s.99.

⁴⁵³ SALMANLI, s.49.

⁴⁵⁴ YILMAZ, s.126.

⁴⁵⁵ Halit KALABALIK, *“İdarenin Takdir Yetkisinin Sınırları ve Yargısal Denetimi”*, (Ankara: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:1, S:1, 1997), s. 197.

güvencelere aykırı kararlar alınabilir ancak milletlerarası hukuktan doğan hükümler yok sayılamaz.⁴⁵⁶

Tabii afet ve tehlikeli salgınlar sebebiyle olağanüstü bir durum ilan edildiği takdirde bölgenin belli noktaları kolluk kuvvetleri tarafından yerleşime kapatılabilmektedir. Aynı zamanda bu bölgelere giriş çıkışlar yasaklanmakta ve vatandaşlar başka yerleşim yerlerine sevk edilebilmektedir.⁴⁵⁷ Örneğin, Türkiye’de 6 Şubat 2023 tarihinde meydana gelen yıkıcı depremin ardından, kolluk kuvvetleri, halkın güvenliğini ve esenliğini sağlamak için acil durum önlemleri uygulayarak belirli alanları yerleşime kapattı. Bu eylemin birincil amacı, hem bölge sakinleri hem de acil müdahale ekipleri için riski en aza indirerek etkili bir şekilde yönetilebilen güvenli bölgeler oluşturmaktır. Kolluk kuvvetleri, afet yönetimi yetkilileriyle işbirliği içinde, kontrol noktaları kurmuş ve depremden etkilenen belirli bölgelere kısıtlı erişim uygulamıştır. Bu önlemler, yapısal bütünlüğün tehlikeye gireceği veya hastalık salgınları riskinin arttığı tehlikeli alanlara izinsiz girişi önlemeyi amaçlamaktadır.

Ağır ekonomik bunalım sebebiyle olağanüstü hal ilan edildiği takdirde ekonominin iyileştirilmesi için uygulanan politikalarda kolluk kuvvetleri her türlü tedbirleri alabilir. Şiddet hareketlerinin yaygınlaşması sebebiyle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulmasından dolayı olağanüstü hal ilan edildiği takdirde de kolluk kuvvetlerinin belli bölgelerde ve saatleri kişilerin dolaşmasını yasaklama, suç teşkil edecek eşyaları arama ve eşyalara el koyma yetkisini kullanmada en geniş tedbirleri alabilme yetkisine sahiptir.⁴⁵⁸ Örneğin, Türkiye’de 12 Eylül 1980’deki askeri müdahale, olağanüstü hal ilanına yol açmış ve insan hakları ihlallerini beraberinde getirmiştir. Olağanüstü hal ilanı ile birlikte, kolluk kuvvetlerine toplum üzerinde sıkı denetim uygulamak için geniş kapsamlı yetkiler verilmiştir. Bu önlemler arasında seyahat kısıtlamaları, belirli bölgelerde sokağa çıkma yasakları getirilmesi, izinsiz arama yapabilme ve eşyalara el koyma yetkisi yer almaktaydı.

Kolluk olağanüstü hallerde genişletilmiş yetkilerini kullanırken ölçülülük ilkesinin gereği olan zorunluluk, elverişlilik ve orantılılık unsurlarına da uygun hareket

⁴⁵⁶ CİN, s.139.

⁴⁵⁷ GÜRBÜZ, s.410.

⁴⁵⁸ GÜRBÜZ, s.410.

etmelidir. Kolluk kuvvetleri sınırlandırmanın en makul olanını uygulamalı, uygulanacak yöntem ile amaç arasında bir oran bulunmalı ve varılmak istenen amaç ile araç elverişli olmalıdır.⁴⁵⁹

3.3. Kolluk Tedbirleri ve Yaptırımları

Kolluk kuvvetleri tedbirleri ve yaptırımları, toplumlarda kanun ve düzenin korunmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Yasa dışı faaliyetlerde bulunan kişileri caydırmak ve cezalandırmak için tasarlanan bu tedbirler, işleyen bir adalet sisteminin temelidir. Kolluk kuvvetlerinin görev ve yetkileri anayasa, kanunlar ve yönetmeliklerle düzenlenmiştir. Kolluk kuvvetlerine yasa koyucu tarafından bazı yetkiler verilmiştir. Kolluk kuvvetleri, bu yetkilere dayanarak gerekli tedbirleri alarak, gerekli yaptırımları uygulamaktadır.

3.3.1. Düzenleyici Kolluk İşlemleri

İdarenin soyut, objektif ve herkes için geçerli genel düzenlemeler içeren ve bu düzenlemelere uyulmasının zorunlu olduğu işlemlere düzenleyici işlemler denilmektedir. Düzenleyici işlemler tüzükler, yönetmelikler ve adsız düzenleyici işlemler olarak Türk hukukunda sınıflandırılmıştır.⁴⁶⁰ Düzenleyici işlemler kamu düzenini sağlamak için vardır. Bireyler bu sayede kolluk makamlarının iradesinden daha önce haberdar olmuş olur. Kolluk makamları da düzenleyici eylem ve işlemler usulüne uygun davranmakla yükümlüdür.⁴⁶¹

Düzenleyici kolluk eylem ve işlemleri emredici, koruyucu ve önleyici niteliklere sahiptir. Düzenleyici eylem ve işlemlere uyulması hem bireyler hem de kolluk makamları tarafından zorunludur. Kolluk amiri ve personelinin düzenleyici eylem ve işlem yapma yetkisi yoktur. Bu yetki ancak kolluk makamları tarafından kullanılmaktadır. Maddi anlamda düzenleyici işlemler kanun niteliğinde

⁴⁵⁹ AKGÜN, s.190.

⁴⁶⁰ CİN, s.123.

⁴⁶¹ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.594.

değerlendirilebileceğinden soyut ve genel nitelikte olmalıdır. Aynı zamanda kişinin şahsına ait olmamalıdır.⁴⁶²

Düzenleyici kolluk eylem ve işlemlerinin ihlal edilmesi bireysel olarak bir zarara sebep olmaz. Ancak ihlal edilmesi durumunda bir tehlikenin ortaya çıkabileceği düşünülür. Örneğin, karayolunda belli bir hızın üzerine çıkmak yasaktır. Olabilecek trafik kazalarını önlemek amacı ile böyle bir kolluk önlemi alınmıştır. Düzenleyici eylem ve işlemlere uyulmasının zorlayıcı sonuçları vardır. Bunun sebebi düzenleyici eylem ve işlemlerin emredici olmasıdır.⁴⁶³

Düzenleyici eylem ve işlem yapma yetkisi Cumhurbaşkanı, vali ve kaymakamlar, İçişleri Bakanlığı ve Bakanlar Kurulu makamları tarafından kullanılmaktadır. Valiler genel emir, İçişleri Bakanlığı yönetmelik, Cumhurbaşkanı ise yönetmelik ve CKHK gibi düzenleyici eylem ve işlem çıkarma yetkisine sahiptir. Ancak kolluk teşkilatının başında bulunan amirler ve kolluk gücü personelinin düzenleyici eylem ve işlem yapma yetkisi bulunmamaktadır.⁴⁶⁴

Düzenleyici eylem ve işlemlere aykırı davranan bireylere yasaklama, izni geri alma, para cezası gibi yaptırımlar uygulanmaktadır.⁴⁶⁵

3.3.2. Kişisel Kolluk İşlemleri

Genel, soyut, nesnel, sürekli ve kişilik dışı kural koyma yetkisi yasama organına aittir. Ancak yasam organı işlerin yoğunluğundan ve her ayrıntıyla ilgilenemeyecek olmasından dolayı zaman zaman bu yetkileri idari makamlara vermektedir. İdari makamlar kişisel işlemler vasıtasıyla bu yetkileri kullanma imkanına sahip olur.⁴⁶⁶

⁴⁶² ATAY, s.350.

⁴⁶³ GİRİTLİ/BİLGEN/AKGÜNER, s.753.

⁴⁶⁴ AKGÜL, s.124.

⁴⁶⁵ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.594.

⁴⁶⁶ BUCAKTEPE, s.250.

Kolluk makamları kişisel kolluk işlemleri doğrultusunda kamu düzeninin sağlanması için düzenleyici kolluk işlemlerinin ve kanunların bireylere uygulanmasını sağlamaktadır.⁴⁶⁷ Birel işlemler kolluk makamlarının bir kez kullanılmasıyla sona eren, kamu gücünü kullanarak yaptığı tek yanlı işlemlerdir.⁴⁶⁸

Kişisel kolluk işlemleri bir kanuna veya düzenleyici işleme dayandırılmak zorundadır. Çünkü kolluk işlemleri kişilerin temel hak ve hürriyetlerinin sınırlandırıcı işlemlerdir. Ancak kolluk makamları bazı olağanüstü veya acil durumlarda kamu düzeninin sağlanması veya bozulan kamu düzeninin tekrar sağlanması amacıyla kanuna veya düzenleyici işlemlere gerek duyulmadan müdahalede bulunabilir.⁴⁶⁹

Kolluk makamlarının yaptığı birel işlemlerden izin verme ve bildirim alma işlemleri birinci bölümde ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

3.3.2.1. Faaliyetlerin Yasaklanması ve Ertelenmesi İşlemi

Kolluk makamları kamu güvenliğini sağlamak amacıyla bireylerin bazı davranışlarını önceden yasaklayabilir. Faaliyetlerin yasaklanması işlemi PYSK'nın 12. maddesine göre düzenlenmiştir. Madde gereği kolluk pavyon, bar, gazino gibi alkollü mekanları, oyun salonlarını ve kiraathaneleri vasisi ve velisi yanında bulunmayan çocuklara yasaklamıştır.⁴⁷⁰

Kolluk, bir faaliyetin yapılması sırasında kamu düzenini ve güvenliğini bozucu bir durumun ortaya çıkması halinde, ilgililerden faaliyetine son verilmesini veya ertelenmesini isteyebilir. Faaliyetin ertelenmesine örnek olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüş Kanunu'nun dördüncü bölümündeki düzenlemelere göre, il sınırları içerisinde birden fazla toplantı yapılmak istenmesi durumunda vali, güvenlik güçlerini yetersiz olduğunu düşünürse, kamu düzen ve güvenliğinin bozulmaması adına, on günü, geçmemek şartıyla toplantıların bir kısmını erteleyebilir. Kanunun 17. maddesindeki

⁴⁶⁷ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.595.

⁴⁶⁸ GÖZÜBÜYÜK/TAN, s.405.

⁴⁶⁹ İLERİ, s.97.

⁴⁷⁰ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.523.

düzenlemeyle vali ve kaymakama toplantıları daha uzun süreli olarak erteleyebilme yetkisi verilmiştir.⁴⁷¹

Ertelenen faaliyet erteleme süresinin sonuna kadar gerçekleştirilemez. Böylece faaliyet yasaklanmış olmaz. Faaliyetin ertelenmesi, yasaklamanın farklı bir görünümü şeklindedir. Ancak yasaklamanın bir süresi yokken, erteleme bir süreye tabiidir. Ayrıca kolluk bir faaliyeti erteleme daha mümkün iken yasaklama yalnızca belli hallerde olabilmektedir.⁴⁷²

Kolluğun yasaklama olarak düzenlenen yetkisi aslında süresiz ertelemedir. Yani, aracında servis freni, fren ve dönüş ışıkları ya da gerekli donanımları eksik ya da bozuk olan araç sürücüsüne “*teknik şartlar yerine getirilinceye kadar*” trafikten men cezası verilir. Burada önemli olan yasağın geçici olmasıdır. Yasaklamanın aksine erteleme cezasında belli bir tarih, yıl ya da gün belirtilmektedir.⁴⁷³

Kolluğun kamu düzenini korumak ve bozulan kamu düzenini tekrar sağlamak için yaptığı bu düzenlemelere uymayan bireylere karşı kanunda belirtildiği şekilde yaptırımlar uygulanmaktadır. İş yerinin açılması için ruhsat alınmaması durumunda iş yerinin kapatılması, kırmızı ışıkta durma kuralına uyulmaması halinde trafik cezası kesilmesi faaliyetlerin yasaklanmasına örnektir.⁴⁷⁴

3.3.2.2. Emir ve Uyarı İşlemi

Kolluk makamları, birey ya da toplulukların kamu düzenini ve güvenliğini bozmalarını engellemek ve önlemek amacıyla ilgili kişilere emir verebilir ya da uyarı da bulunabilir. Kanuna aykırı bir durum karşısında kolluk makamlarının başvurduğu ilk yöntem uyarıdır. Uyarı kolluk yaptırımları arasında en hafif olanıdır.⁴⁷⁵

⁴⁷¹ BUCAKTEPE, s.254.

⁴⁷² Sencer Abdullah AKKOYUNLU, Kamu Düzeninin Sağlanmasında Kolluğun Yetkileri, (Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), s.193.

⁴⁷³ AKKOYUNLU, s.210.

⁴⁷⁴ AKGÜL, s.129

⁴⁷⁵ BUCAKTEPE, s.259.

Kolluk makamları emir verme ve uyarı işlemlerini istediği şekilde kullanabilir. Her iki terimde birbirleri yerine kullanılabilen işlemlerdir. Hukuki nitelik olarak birbirlerinden farklı değildir. Yasal düzenlemelerde her ikisinin de aynı şekilde kullanıldığı görülmektedir.⁴⁷⁶

Emir verme ve uyarı işlemleri yazılı veya sözlü şekilde olabilir. Toplantıyı sona erdirmek, trafikte uyarı yapmak gibi işlemler sözlü olarak yapılmaktadır. Ancak bazı durumlarda kolluk makamları bireylere ya da topluluklara tebligatta gönderebilmektedir. Aynı zamanda kolluk, kendisine verilen yetkiler dışında da kendiliğinden emir verme veya uyarı işlemlerini yapma yetkisine sahiptir.⁴⁷⁷

Kolluk makamları ölçülülük ilkesi doğrultusunda emir verme ve uyarma yetkisini kullanmaktadır. Kolluğun ölçülülük ilkesine uyduğunu söyleyebilmesi için öncelikle ihtarda bulunması gerekmektedir.⁴⁷⁸ PVSK 16. maddeye göre, kolluk silah kullanmadan önce “dur” ihtarında bulunmalıdır. İhtara uyulmaması halinde tekrar uyarı amacıyla ateş edilir. Kişiye direnmeye devam etmesi halinde doğrudan zor kullanılacağı ihtar yapılır.

3.3.2.3. Kapatma İşlemi

Kolluk makamları tarafından kamu düzeninin ve güvenliğinin korunması için getirilen düzenlemelere aykırı faaliyetler yasaklanmıştır. Aykırı faaliyetler karşısında idari kolluk makamları men etme ve kapatma cezaları verebilir.⁴⁷⁹ Bir mekanda kamu düzenine ilişkin tehlikenin veya bozukluğun olması halinde kolluk, bu mekanları kapatma yetkisine sahiptir. Kapatılan yerler faaliyette bulunamaz. Bu faaliyetlerin yürütülmemesi ve alınan karara uyulması için kapatılan mekanın kapısı mühürlenir.⁴⁸⁰

Gürültü, günümüzde önemli bir sorun haline gelmiştir. Bu sebeple PVSK'nın 15. maddesi ve Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesi'nin 14. maddesi doğrultusunda

⁴⁷⁶ AKKOYUNLU, s.401.

⁴⁷⁷ AKGÜL, s.131.

⁴⁷⁸ AKKOYUNLU, s.402.

⁴⁷⁹ AKYILMAZ/SEZGİNER/KAYA, s.524.

⁴⁸⁰ AKKOYUNLU, s.210.

kolluğa, şehir, kasaba ve meskende saat 24'ten sonra ne olursa olsun halkın huzurunu bozacak şekilde gürültü yapanları men etme yetkisi verilmiştir. Kolluk makamlarından izin alınması kaydıyla 24'ten sonra düğün, balo gibi faaliyetler yapılabilmektedir (PVSK m.15/Polis Vazife ve Salahiyet Nizamnamesi m.14).

Bir mekanda 18 yaşından küçüklerin çalıştırılması, bazı mekanlara 18 yaşından küçüklerin girmesi, izinsiz yardım toplanması, genel ahlaka aykırı davranışların bulunması, kanunsuz toplantı ve gösteri yürüyüşünün özendirilmesi de kolluğun kapatma yetkisini kullanacağı faaliyetlerdir.

Kapatma yetkisi faaliyetin ertelenmesine benzemektedir. Çünkü her iki durumda geçici bir işlemdir. Kapatma kararının verildiği mekan kararın geçerli olduğu süre boyunca kapalı kalır. Kapatılma nedeninin düzeltilmesi halinde mekan tekrar açılabilir. Ancak kapatılma nedeninin düzeltilemeyeceği durumlarda bu karar süreklilik gösterebilir. Kapatma kararı verilen yerin sahibine bir kısıtlama getirilmediyse kişi faaliyetlerine başka bir yerde devam edebilir.⁴⁸¹

3.3.2.4. Re'sen İcra ve Zor Kullanma

Re'sen icra kavramı, idarenin zor kullanma aracıdır. Zor kullanma uygulaması kişi hak ve hürriyetlerine sınırlama getirdiği için re'sen icra yasal yetkilendirmeyi gerektirmektedir. Başka bir ifadeyle re'sen icra istisnai bir durumdur.⁴⁸² İdari kolluk makamlarının re'sen icra yetkisinin kullanabilmeleri için kamu düzeninin ve güvenliğinin kesin bir şekilde bozulmuş olması gerekmektedir. Aynı zamanda bu faaliyetin başka bir yaptırımının olmaması gerekmektedir. Ancak bu şartlarda idari kolluk makamları re'sen icra yetkisini kullanabilmektedir.⁴⁸³

Re'sen icra yetkisinin hangi şartlarda kullanılmasının gerektiği Romieu tarafından ortaya konulmuştur. Romieu re'sen icra yetkisinin kanunda düzenlenmiş olması ve olağanüstü durumlar dışında dört halde kullanılabileceğini ifade etmiştir. Bu

⁴⁸¹ Seda AKMAN, İşyerinin Kapanmasında İnsan Kaynakları Bölümlerinin İşlevleri, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), s.16.

⁴⁸² Gülseven ŞEKER, "İdari İşlemin Uygulanması", (E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Dergisi, S:122, 2012), s.11.

⁴⁸³ AKGÜL, s.132.

durumlar; faaliyete ilişkin başka bir yaptırımın olmaması, açık bir kanuni dayanağının olması, ilgili kişinin kararın uygulanmasına karşı çıkması ve idarenin yeteri ölçüde cebir kullanmasıdır.⁴⁸⁴

İdare, kamu düzenini bozan hukuka aykırı davranışlara karşı bazı önlemler alır. Yasaklar koyar, emir verir, uyarıda bulunur ve bazen de kuvvete başvurabilir. İdare kuvvete başvurma yetkisini kullanırken yasaların ve koşulların uygun olduğu noktada silah kullanmaya kadar gidebilmektedir.⁴⁸⁵ Zor kullanma ve re'sen icra kavramları farklı kavramlardır. Re'sen icra olağanüstü durumlarda kullanılan istisnai bir yetkidir.

Zor kullanma yetkisi, saldırının niteliğine bağlı olarak saldırganı etkisiz hale getirmek için kademeli olarak artacak şekilde maddi güç kullanımınıdır. Bu güç kanuni şartlar gerçekleştiği takdirde silah kullanılmasına olanak sağlar. Kolluğun zor kullanma yetkisi farklı kanunlarla düzenlenmiştir.⁴⁸⁶

PVSK'nın 16. maddesine göre, "Polis, görevini yaparken direnişle karşılaşması halinde, bu direniş kırma amacıyla ve kıracak ölçüde zor kullanmaya yetkilidir. Zor kullanma yetkisi kapsamında, direnenin mahiyetine ve derecesine göre ve direnenleri etkisiz hale getirecek şekilde kademeli olarak artan nispette bedeni kuvvet, maddi güç ve kanuni şartları gerçekleştiğinde silah kullanılabilir."

Zor ve silah kullanma yetkisine sahip olan kolluk, hukukta belirlenmiş ölçüde yetki ile donatılmıştır. Bu sebeple kolluk, hukukun izin verdiği ölçüde bir sorumluluk altına girmektedir. Kolluk görevini icra ederken direnç gösteren herkese karşı zor kullanma yetkisine sahiptir.⁴⁸⁷

Kolluk zor kullanma yetkisini kullanırken şu sorulara cevap vermelidir:

- Zor kullanmanın yasal bir hedefi var mı? Maddi gücün kullanılması acil mi?
- Zor kullanma dışında olay için belirlenmiş farklı bir yöntem var mı?

⁴⁸⁴ ŞEKER, s.13.

⁴⁸⁵ İlhan ÖZAY, "İdari Kolluk Eylemlerinde Amaç", (İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:XLVXLVII, S:1-4, 1982), s.316.

⁴⁸⁶ BUCAKTEPE, s.332.

⁴⁸⁷ M. Bedri ERYILMAZ/Ayhan BOZLAK, "Hukukumuzda Zor ve Silah Kullanma Yetkisi", (TBB Dergisi, S:83, 2009), s.228.

- Asgari güç seviyesi nedir ve bu güç uygulanırsa orantılı mı yoksa aşırı mı olacaktır?⁴⁸⁸

Kolluk, zor kullanılacak kişiye ve etrafına en az zararı verecek düzeyde güç kullanmalıdır. Zor kullanılacak kişinin dışında, uygulanacak güçten zarar görmesi muhtemel üçüncü kişilerin korunması için her türlü önlem alınmalıdır. Kolluk silah kullanma yetkisini en son çare olarak kullanmalıdır. Eğer havaya ateş ederek kişiyi durdurmak mümkünse kişinin vücuduna ateş etmemelidir.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Turgay ÜNSAL, Genel İdari Kolluk Yetkilerinin Sınırları, (İstanbul Medipol Üniversitesi Doktora Tezi, 2022), s.113.

⁴⁸⁹ BUCAKTEPE, s.338.

SONUÇ

İnsan hakları tarihi, tüm bireylerin doğasında bulunan onur ve değerlerin tanınması ve korunması için süregelen mücadelenin bir kanıtıdır. Adalet ve eşitlik için çabalayan bireylerin ve toplumların ilerlemenin, başarısızlıkların ve yorulmak bilmeyen çabalarının hikayesidir. İnsan haklarının kökleri, bazı felsefi düşünürlerin bireylerin için belirli haklar fikrini öne sürdükleri eski uygarlıklara kadar götürülebilir. Bununla birlikte, bu haklar genellikle ayrıcalıklı bir azınlıkla sınırlıydı ve daha geniş nüfusu kapsamıyordu.

Modern insan hakları kavramı, 18. yüzyılda Aydınlanma döneminde ivme kazandı. Avrupa'daki filozoflar ve entelektüeller, tüm bireylerin yaşam, özgürlük, güvenlik ve mülkiyet hakkı dahil olmak üzere devredilemez bazı haklara sahip olduğu fikrini savunmaya başladılar. Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi (1776) ve Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi (1789) gibi önemli belgeler bu dönemde ortaya çıkmış ve insan haklarının tanınmasının temellerini atmıştır.

19. yüzyıl, insan hakları hareketinde daha fazla ilerlemeye tanık oldu. Kölelik karşıtı hareketler köleliğe karşı savaştı, süfrajeter kadın hakları için savaştı ve işçi hareketleri işçi hareketleri için savaştı. Ülkeler köleliği yasaklamaya başladı.

Dünya Savaşı, insan hakları için kapsamlı bir uluslararası çerçeveye duyulan ihtiyacı daha da vurguladı. Buna cevaben 1945'te Birleşmiş Milletler (BM) kuruldu ve 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (İHEB) kabul edildi. İHEB'in kabul edilmesinden bu yana, insan hakları uluslararası düzeyde giderek daha fazla tanınmakta ve korunmaktadır. Dünya çapında insan haklarını desteklemek ve uygulamak için çok sayıda anlaşma, sözleşme ve bölgesel insan hakları mekanizması oluşturulmuştur. Geçmişleri veya koşulları ne olursa olsun her bireyin haklarını korumak ve geliştirmek gerekir.

İnsan hakları ve hürriyetleri noktasında izin alma, bildirim usulü ve serbestlik usulü büyük önem taşımaktadır. Bu usuller, hak ve hürriyetlerin kullanımının, dahil olan tüm bireylerin çıkarlarını ve esenliğini koruyarak saygılı ve etik bir şekilde yürütülmesini sağlar. İzin usulü, belirli hak ve hürriyetlerin kullanılmasından önce ilgili kişilerden onay veya yetki alınmasını içerir. İzin, bir kurum veya yetkili bir birim tarafından belirlenir. İzin almak, toplumun hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla

uygulanır. Örneğin, bir kişinin ateşli silah taşımaya için izin alması gerekmektedir. Bu izin, yetkili kişiler tarafından verilecek ve belirli ve belirli bir sürecin tamamlanmasını, gerekli koşulların sağlanmasını ve eğitim süresini gerektirmektedir. Bildirim usulü, diğer kişi veya grupları etkileyebilecek hak veya hürriyetlerin kullanılmasında şeffaflığın ve iletişimin sağlanmasına odaklanır. Potansiyel çatışmaları azaltmak ve yapıcı bir diyalog kurabilmek için yetkili kişileri bilgilendirmek önemlidir. Örneğin bir kişinin evlilik cüzdanını bildirmesi gerekmektedir. Serbestlik usulü ise, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini korumak amacıyla kullanılır. Örneğin, bir bireyin ifade özgürlüğü serbestlik usulüne tabidir.

Temel hak ve hürriyetleri korumak ve geliştirmek idarenin bir gerekliliğidir. Herhangi bir demokratik toplumda, kolluk kuvvetlerinin otoritesi, kamu düzenini korumak ve vatandaşlarının güvenliğini sağlamak için hayati öneme sahiptir. Ancak bu yetki, bireysel hak ve hürriyetlerin korunmasına karşı dikkatli ve dengeli bir şekilde kullanılmalıdır. Kolluk güçleri ile sivil özgürlüklerin korunması arasında doğru dengeyi sağlamak karmaşık ve devam eden bir zordur. Bu dengenin sağlanması için bireyler, hak ve hürriyetlerini kullanırken bildirim, izin ve serbestlik usulünün gereklerini yerine getirerek hareket etmelidir. Hak ve hürriyetler demokratik bir toplumun temel taşları olsa da, bireyler ve toplum belirli kurallara bağlı kalmalıdır.

Bireyler, ifade özgürlüğü, toplanma ve gösteriş hakkı gibi bazı temel hak ve hürriyetlere sahip olmakla birlikte, bu haklar belirli durumlarda makul sınırlamalara tabi olabilir. Kolluk, bu özgürlükler kötüye kullanıldığında veya kamu güvenliğine yönelik meşru bir tehdit olduğunda müdahale etme yetkisine sahiptir.

Kolluğa hak ve hürriyetlerin kullanımında önemli yetkiler verilmiştir. Bu yetkiler, toplumsal düzeni sağlamak, suçu önlemek ve bireylerin güvenliğini korumak için gereklidir. Ancak, bu yetkilerin sorumlu bir şekilde, tüm vatandaşların hak ve hürriyetlerine saygı duyarak kullanılması çok önemlidir. Kolluğun olağan ve olağanüstü durumlarda nasıl hareket edeceği kanunda ve yönetmeliklerde ifade edilmiştir. Olağan durumlarda kolluk, kamu düzenini ve kamu güvenliğini sağlamaktadır. Yasaları uygular, suçları önler ve soruşturma yapar. Acil durumlarda topluma yardımcı olur, anlaşmazlıklarda arabuluculuk yapar ve bireylerin zarar görmesini engellemek için gerekli önlemleri alır. Doğal afet veya terör saldırıları gibi olağanüstü durumlarda hak ve hürriyetlerin savunulmasında polisin rolü daha da önem

kazanmaktadır. Kamu düzeni ve güvenliğine yönelik tehditleri azaltmak için sokağa çıkma yasakları veya hareket kısıtlamaları gibi geçici kısıtlamaların uygulanması konusunda zor kararlar almaları gerekir. Bununla birlikte, anayasal hakların korunmasından ve bu hakların haksız yere ihlal edilmesini önlemekten de sorumludurlar. Kolluk, yasal çerçeveler içinde hareket ederek ve bireysel özgürlüklere saygı duyarak, olağanüstü durumlarda bile demokratik değerleri korumaya olan bağlılığını gösterir.

KAYNAKÇA

- AĞAOĞULLARI Mehmet Ali. “**Fransız Devriminde Birey-Devlet İlişkisi (1789-1794)**”. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, C:44, S:3, 1989, ss.195-228.
- AKAL Cemal Bali / ERÖZDEN Ozan / AKBULUT Olgun / ZEYBEKOĞLU Emre. **İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi**. Toplumsal Katılım ve Gelişim Vakfı, 2003.
- AKAY Aydın Sefa. Türkiye’de İnsan Haklarının Tarihi Gelişimi. Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- AKGÜN Mustafa. İdari Kolluğun Temel Hak ve Özgürlükler Üzerindeki Yetkileri ve Bu Yetkilerin Denetimi. Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- AKGÜNER Tayfun / BERK Kahraman. **İdare Hukuku**. İstanbul: Der Yayınları, 2017.
- AKKOYUNLU Sencer Abdullah. Kamu Düzeninin Sağlanmasında Kolluğun Yetkileri. Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- AKMAN Seda. İşyerinin Kapanmasında İnsan Kaynakları Bölümlerinin İşlevleri. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- AKŞİT Niyazi. **Kültür ve Tarih Ansiklopedisi**. Ankara: İmaj Yayınları, 2004.
- AKTALAY Alptekin. “**Bakanlar Kurulunun Düzenleyici İşlemleri ve Karar Alma Usulü**”. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C: 5 S:2, 2014, ss.69-98.
- AKYILMAZ Bahtiyar / SEZGİNER Murat / KAYA Cemil. **Türk İdare Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayınevi, 2017.
- AKYILMAZ Bahtiyar. **Türk İdare Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayınları, 2009.
- ALİEFENDİOĞLU Yeşim. “**2001 Anayasa Değişikliklerinin Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılmasına Getirdiği Yeni Boyut**”. Anayasa Yargısı Dergisi, S: 19, 2002.
- ALTINTAŞ Şükrü. Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişimi ve Kurumsal Yapılanması: İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu Örneği. Karaman: Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- ARAS Ahmet. **Ortadoğu İnanç Tarihinde İnsan Haklarına Bakış**. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Yayınları 105, 2010.
- ARSLAN Recep. Türkiye’de İnsan Haklarının Gelişim Süreci ve İnsan Hakları Alanında Faaliyet Gösteren Sivil Toplum Kuruluşları: İnsan Hakları Derneği ve MAZLUMDER Üzerine Bir İnceleme. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- ARSLAN Zühtü. **“Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlanması: Anayasa’nın 13.Maddesi Üzerine Bazı Düşünceler”**. Anayasa Yargısı Dergisi, C:18, S:1, 2002, ss.139-154.
- ATAGÜN Ömer Faruk, **“Temel Hak ve Özgürlüklerin Tarihsel Gelişimi ve Anayasal Güvencesi”**. Ankara: 2019.
- ATAR Yavuz, **Türk Anayasa Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2017.
- AYBAY Rona. **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi**. Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları, 2006.
- AYDIN İsrail. Bir Ulusal İnsan Hakları Koruma Mekanizması Olarak Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu. Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- AYDOĞDU İsmail. **“Sürekli Arayış, Bitmeyen Tartışma: Ali BULAÇ’ın Medine Sözleşmesi Eseri Üzerine Bir Değerlendirme”**. İhtimayyat Sosyal Bilimler Dergisi, C:5, S:2, 2021, ss.515-518.
- AYYILDIZ Hakan. **“Kolluk Faaliyetlerinin Denetimi Hakkında Genel Bir Değerlendirme”**. TBB Dergisi, S:143, 2019, ss.143-180.
- BAYRA Adem Ersin. **“Hak ve Özgürlükleri Sınırlandıran Kavramların Tasnifi ve Derecelendirmesi –I: Kamu Düzeni ve Kamu Düzeni ile İlgili Kavramlar”**. İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:7, S:2, 2020, ss.45-72.
- BİLMEZ Nurettin. **“Osmanlı Devleti’nde İnsan Hakları Alanında Yaşanan Dönüşüm Üzerine Bir Değerlendirme”**. Social Science Development Journal, C: 3, S: 9, 2018, ss.146-156.
- BİRİNCİ Görkem. **“İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”**. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, C:7, S:2, 2017, ss. 50-81.
- BOZTEPE Mehmet. **“Olağanüstü Hal Rejimlerinde Yürütmenin Düzenleyici Bir İşlemi Olarak Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri ve OHAL Kanun**

- Hükmünde Kararnameleri ile Mukayesesi".** Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C:1, S:3, 2018, ss.378-395.
- BÖCÜKCÜ Aykut. İnsan Hakları ve Türk Kamu Yönetiminde İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- BUCAKTEPE Adil. Genel İdari Kolluk ve Kolluk İşlemleri. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2008.
- CİVELEK Jale. **"1789 Fransız Bildirisi ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisi"**. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni, C: 9, S:1, 1989, ss:1-9.
- ÇAĞIRAN Mehmet Emin. **Uluslararası Alanda İnsan Hakları.** Ankara: Turhan Kitabevi, 2017.
- ÇALIK Ethem. **"İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasi ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi"**. 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi, C:6, S:16, 2017, ss.41-67.
- ÇALIK Tacettin. **"Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Sözleşmeleri Kapsamında İnsan Haklarının Korunması"**. Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, S:24, 2016, ss.69-120.
- ÇATAL Betül. **"İnsan Haklarının Korunmasında Ulusal, Bölgesel ve Uluslararası Mekanizmalar"**. Selçuk Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dergisi, C:1, S:2, 2008, ss.69-99.
- ÇEÇEN Anıl, **İnsan Hakları.** Ankara: Astana Yayınları, 2020.
- ÇEÇEN Anıl. **"İnsan Hakları ve İnsancıl Hukuk"**. Yaşar Üniversitesi E-Dergisi, C:8, Özel Sayı, 2013, ss.0-830.
- ÇETİN Beytullah. **"Türk Hukuk Düzeninde Yetki Genişliği İlkesi"**. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, C:1, S:2, 2018, ss.94-112.
- ÇÜÇEN A. Kadir. **"İnsan Hakları Düşüncesinin Gelişimi"**. Kaygı.Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, S:2, ss.27-35.
- DABAN Cihan. **"Küresel İlişkiler Çağında İnsan Haklarının Önemi ve Tarihsel Gelişimi"**. Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C:6, S:3, 2019, ss.164-186.
- DERDİMAN Cengiz. **"Kamu Yönetiminde Polis Eylem ve İşlemleri"**. Türk İdare Dergisi, S:408, 1995, ss.65-74.

- DEMİR Sertif. **“Dünden Bugüne Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı”**. Güvenlik Stratejileri Dergisi, C:6, S:11, 2010, ss.27-52.
- DEMİRAY K. **Temel Türkçe Sözlük**. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998.
- DİKMEN CANİKOĞLU Meltem. **“Anlamı, Kapsamı ve Sınırlarıyla Temel Haklar ve Anayasalarımız”**. DEÜ Hukuk Fakültesi Mahmut Tevfik Birsal Armağanı, 2001, ss.461-494.
- DİNÇER Celal. **“Kolluk Kuvvetlerinin Zor Kullanma Yetkisi”**. Türk İdare Dergisi, S:81, S:462, 2009, ss.37-69.
- DOĞAN Bayram / TURAN Mehmet. **“Anayasa Hukuku Bağlamında Medine Vesikası”**. Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:11, S:1, 2021, ss.69-96.
- DOST Süleyman. **“Uluslararası Bir İnsan Hakları Belgesi Olarak Arap İnsan Hakları Sözleşmesi”**. Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, S:35, 2018, ss.81-110.
- DÖNER Ayhan. **İnsan Haklarının Uluslararası Alanda Korunması ve Avrupa Sistemi**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- DURDU Zafer. **“Türkiye’de Demokrasi Söylemi ve Radikal Demokrasi Olanığı”**. Sosyoloji Dergisi, Özel Sayı, 2016, ss.75-88.
- DURMUŞ Aylın. Eski Doğu ve Eski Batı Toplumlarında Karşılaştırmalı Kadın Profili. Pamukkale: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- DURDUN Aysun. Türk Halk Kültüründe Hukuk Kavramı. Muğla: Sıtkı Kocaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2014.
- EFENDİOĞLU Ali. **“Anayasa Yargısı Açısından Olağanüstü Yönetim Usülleri”**. Anayasa Yargısı Dergisi, S.9, 1992,ss.411-434.
- EMİNİ M. Emin. **“Hak Kavramı”**. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S:12, 2004, ss.203-216.
- EKİNCİ Bezar Eylem. **“Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Düzenleme Hakkı Bakımından Bildirim Usulünün Kapsamı”**. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:68, S:4, 2019, ss.753-794.
- ERKAN Serdar. **“Fransız İhtilali ve Etkileri”**. Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, S:177, 2008, ss.131-160.
- EROĞLU İzzet. Devletın İnsan Haklarını Koruma Mekanizmaları. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.

- ERYILMAZ M. Bedri / BOZLAK Ayhan. **“Hukumumuzda Zor ve Silah Kullanma Yetkisi”**. TBB Dergisi, S:83, 2009, ss.223-277.
- ENGİN Zeynep. İnsan Haklarının Evrimi ve Sınıflandırılması, SODEV, http://sodevaktuel.org/Okullar/SDO/ders_notlari/insan_Haklarinin_Evrimi.htm.
- ESEN Selin. **Karşılaştırmalı Hukukta ve Türkiye’de Olağanüstü Hal Rejimi**. İstanbul: Adalet Yayınevi, 2008.
- ESEN Sezgin Sair. Toplumsal Olaylar ve Kolluk Kuvvetlerinin Yetkileri. İstanbul: Bahçeşehir Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- FENDOĞLU Hasan Tahsin. **“AGİT’in Güvenlik Boyutu ”**. 2001.
- FENDOĞLU Hasan Tahsin. **İnsan Hakları Hukuku**. Ankara: Yetki Yayınları, 2017.
- GİRİTLİ İsmet / BİLGİN Pertev / AKGÜNER Tayfun. **İdare Hukuku**. İstanbul: Der Yayınları, 2001.
- GÖKPİNAR Mahmut. Anayasal Devlette Temel Hak ve Özgürlükler Düzeni. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Doktora Tezi, 2016.
- GÖZLER Kemal. **“Anayasa Değişikliğinin Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlandırılması Bakımından Getirdikleri ve Götürdükleri: Anayasanın 13’ üncü Maddesinin Yeni Şekli Hakkında Bir İnceleme”**. Ankara Barosu Dergisi, S.4, 2001.
- GÖZLER Kemal. **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2007.
- GÖZLER Kemal. **İnsan Hakları Hukuku**. Ankara: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2018.
- GÖZLER Kemal. **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım, 2021.
- GÖZLER Kemal. **İdare Hukuku**. Ekin Basım Yayın, 2019.
- GÖZLER Kemal / KAPLAN Gürsel. **İdare Hukuku Dersleri**. Bursa: Ekin Yayınevi, 2011.
- GÖZLÜGÖL Said Vakkas. **Avrupa İnsan Hakları Hukuku**. Ankara: Turhan Kitabevi, 2014.
- GÖZÜBÜYÜK Şeref. **Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları**. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2017.

- GÜDÜL Hacı Mehmet. Anayasa Mahkemesi Kararları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Doğrultusunda Terörle Mücadele. Adana: Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- GÜNEŞ Ahmet M. **İnsan Hakları Hukukuna Giriş**. Ankara: Adalet Yayınevi, 2021.
- GÜNEŞ Ümran. “Türkiye’de İnsan Haklarının Korunmasına İlişkin Ulusal İnsan Hakları Kurumları: Kamu Denetçiliği Kurumu Ve Türkiye İnsan Hakları Ve Eşitlik Kurumu”. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C:20, S:1, 2018, ss.165-186.
- GÜRBÜZ Reşit. **İnsan Hakları ve Demokratikleşme**. İstanbul: Umuttepe Yayınları, 2018.
- HAMZAOĞLU Onur. “Eşitlik Hakkaniyet Hak”. Toplum ve Hekim, C:29, S:1, 2014, ss.24-31.
- HEKİMOĞLU Mehmet Merdan. “1982 Anayasası’na Göre İnsan Hakları Kavramı”. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C:5, S:7, 2002, ss.53-70.
- HEKİMOĞLU Mehmet Merdan. “İnsan Haklarının Tarihsel Perspektif İçerisindeki Gelişimi”. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, C:1 S:1, 2003, ss.73-92.
- HUSEYNLİ Nurlan, Temel Blockzincir Teknolojileri, Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- İBRAHİM Abdülazim. Irak Anayasalarında Temel Hak ve Özgürlüklerin Gelişimi. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- İBRAHİM Abdülazim. **İnsan Hakları Teorisi Uyarınca Eski ve Yeni Ahitte Düzenlenen Ortak Haklar**. Ankara: Adalet Yayınevi, 2022.
- İLAL Ersan. “Magna CARTA”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:34, S:1-4, 1968, ss.210-242.
- İŞTEN İnanç. Terörle Mücadelede İnsan Haklarının Sınırlandırılması, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- JUMAEV Ergash. Uluslararası Hukukta Güvenlik Politikaları ve Terörle Mücadele: 11 Eylül Sonrası Mevzuatlarının İnsan Haklarına Uyum Sorunu. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Dış Ticaret Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- KABOĞLU İbrahim. **Özgürlükler Hukuku**. İstanbul: Afa Yayınları, 1994.
- KALABALIK Halil. **İnsan Hakları Hukuku**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2015.

- KAPANİ Münci. **Kamu Hürriyetleri**. Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 1976.
- KARABULUT Bilal. “**Helsinki’den Astana’ya Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü (AGİT): AGİT’in Geleceği Üzerine Bir Değerlendirme**”. Akademik Bakış Dergisi, C:4, S:8, 2011, ss.69-93.
- KARAGÖZ Ahmet. İdari Kolluk, İdari Kolluk Önlemleri ve Bu Önlemlere Başvurmadaki Şartlar, İdari Kolluk Önlemlerindeki Ölçülülük İlkesi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- KARAOSMANOĞLU Fatih. **İnsan Hakları**. Ankara Seçkin Yayıncılık, 2012.
- KAYA İbrahim. Türkiye’de Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması ve Durdurulması Rejimi. Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- KAYA Rıza. Önleyici Kolluk Hizmetleri Bakımından Kolluğun Zor ve Silah Kullanma Yetkisi, Kolluğun Genel Sorunları, Çözüm ve Öneriler. Kayseri: Melikşah Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- KAZANKAYA Coşkun. Kolluk Kuvvetlerinin İnsan Hakları Eğitiminde Alternatif Bir Yaklaşım: Bütüncül Perspektif. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- KUYAKSİL Ali. **İnsan Hakları**. Gaziantep: Ada Kitapevi, 2012.
- KELEBEK Mustafa. “**İslam Hukuk Felsefesi Açısından Medine Vesikası**”. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S:4, ss.325-374.
- KOÇAK Kürşat. “**Koloni Çağında Hukuk**”. Nevşehir Barosu Dergisi, Sayı:1, 2014, ss.163-181.
- KOHİSTANI Mohammed Murtaza. Terör, Terör Olayları ve Uluslararası Bölgesel Antlaşmalarda Terörizm. Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- KUDAT Aydın. “**Hak ve Hukuk Kavramları Üzerinde Bir Değerlendirme**”. Adam Academy Journal of Social Sciences, C:4, S:2, 2014, ss.87-106.
- MEMİŞ Ekrem. “**Aka Medeniyetinin Doğuşu, Gelişmesi ve Çöküşü**”. Tarih İncelemeleri Dergisi, C:10 S:1, 1995, ss.41-54.
- MUMCU Ahmet. **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**. Ankara: Savaş Yayınları, 1994.
- ÖZKAN Salih. “**İnsan Haklarının Tarihsel Gelişimi ve Kuşak Sınıflandırması**”. Akdeniz Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:5, S:1, 2015, ss.111-126.

- ÖZMEN Seda. **“Ortaçağ Avrupası’nda İnsan Hakları”**. TİHEK Akademik Dergisi, S:10, 2022, ss.143-164.
- PÜSKÜLLÜOĞLU A. **Türkçe Sözlük**. İstanbul: Can Yayınları, 2008.
- REİSOĞLU Safa. **Uluslararası Boyutlarıyla İnsan Hakları**. İstanbul: Beta Basım Yayım, 2001.
- SAMBUR Bilal. **“Medine Vesikasının Özgürlük ve Çoğulculuk Açısından Tahlili”**. Liberal Düşünce Dergisi, S:76, 2014, ss.179-186.
- SELZNİCK Philip / GÜL Cengiz. **“Amerikan Toplumunu ve Hukukun Üstünlüğü”**. Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:12, S:1, 2008, ss.725-738.
- SURLU Aydan Ömür. **“İnsan Haklarının ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin Yargıtay İçtihatlarına Yansıması”**. Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S:87, 2010, ss.81-129.
- ŞENEL Leyla. **Anayasalarda İnsan Hak ve Özgürlüklerin Tanınması Sorunu**. Antalya: Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- TANGÖR Burak. **Avrupa Güvenlik Yönetişimi Bosna, Kosova ve Makedonya Krizleri**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- TANÖR Bilal. **Türkiye’nin İnsan Hakları Sorunu**. İstanbul: BDS Yayınları, 1994.
- TERZİ Mahir. **“İnsan Haklarının Bölgesel Düzeyde Korunması Üzerine Bir İnceleme: İnsan Hakları ve Amerika”**. Kara Harp Okulu Dergisi, S:2, 2017, ss.53-92.
- TEZCAN Durmuş / ERDEM Mustafa Ruhan / SANCAKDAR Oğuz / ÖNOK Rifat Murat. **İnsan Hakları El Kitabı**. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2021.
- TOPUZKANAMIŞ Şafak Evran. **“1982 Anayasasında Temel Hak ve Özgürlükler”**. D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi, C:21, Özel Sayı, 2019, ss.1767-1793.
- TUNÇ Hasan. **Anayasa Hukuku**. Ankara: Gazi Yayınevi, 2018.
- UYGUN Oktay. **Devlet Teorisi**. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2017.
- ÜNAL Şeref. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri**. Ankara: TBMM Basımevi, 2001.
- ÜNAL Şeref. **Temel Hak ve Özgürlükler ve İnsan Hakları Hukuku**. Ankara: Yetki Yayınları, 1997.
- ÜSKÜL ENGİN Zeynep Özlem. **“Birey Kavramının Gelişimi ve İnsan Hakları”**. Journal of Istanbul University Law Faculty, C:72, S:1, 2014, ss.201-217.

- ŞENOL Cem. “AİHS Hükümleri ve AİHM Kararlarının Devletlerin Egemenlikleri Üzerindeki Etkisi”. Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:1, S:1, 2012, ss.259-287.
- ŞEN İlker Gökhan. “Anayasal Teamül nedir? “Yazısız Anayasa” Kuralları İçin Bir Tanımlama Denemesi”. Yasama Dergisi, S.24, ss.37-58.
- ONAR Sıddık Sami. **İdare Hukukunun Umumi Esasları**. İstanbul: Hak Kitabevi, C:3, 1966.
- İLERİ Ferda. Genel İdari Kolluk ve Mülki İdare Amirlerinin Genel İdari Kolluk Yetkileri. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- PALAS Ezgi. İdarenin Kolluk Faaliyetlerinden Doğan Sorumluluğu ve Gelişimi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- ÖZAY İl Han. **Günışığında Yönetim**. İstanbul: Alfa Yayınları, 2002.
- GÖZLER Kemal. “Sokak Düğünleri ve Hukuk”. Prof. Dr. Yahya Zabunoğlu Armağanı, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, 2011, ss.352-371.
- GÜNDAY Metin. **İdare Hukuku**. Ankara: İmaj Yayıncılık, 1997.
- POLATER Yusuf Ziya. “Adli Kolluk-Savcı İlişkisi ve Soruşturmalara Etkisi”. TBB Dergisi, S:120, ss.289-324.
- ÖZÇAĞLAR Hülya. “Tarihsel Süreçte Bucakların Yönetimsel Bölünüş İçindeki Yeri ve Önemi”. Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi VIII. Coğrafya Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 2014, ss.285-296.
- KILINÇ Ahmet. Kanun-i Esasi’nin İnsan Hakları Yönünden Analizi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- KIRIŞIK Fatih. **İdare Hukuku**. Ankara: Detay Yayıncılık, 2011.
- SEVİNÇ Betül. Türk Hukukunda İdari Kolluk Yetkisinin Özel Hukuk Kişilerine Devri. İstanbul: Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- ÖRÜCÜ Esin. “1961 Anayasası ve Anayasa Mahkemesine Göre Hakkın Özü Kavramı ve Mülkiyet Hakkının Özü”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Mecmuası, C:41, S:3-4, 1975, ss.145-161.
- İŞİK Kübra. Türkiye’de Olağanüstü Hal Dönemlerinde Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması. Ankara: Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

- KALABALIK Halit. “İdarenin Takdir Yetkisinin Sınırları ve Yargısal Denetimi”. Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C:1, S:1, 1997, ss.172-211.
- ŞEKER Gülseven. “İdari İşlemin Uygulanması”. E-Akademi Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Dergisi, S:122, 2012, ss.1-35.
- ÖZKİRAZ Ahmet / HAMDEMİR Berkan. Anayasacılık Hareketleri, Kapitalizm ve Osmanlı, Ankara, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C:11, S:2, 2009.
- ÖZAY İlhan. “İdari Kolluk Eylemlerinde Amaç”. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, C:XLVXLVII, S:1-4, ss.315-319.
- ÜNSAL Turgay. Genel İdari Kolluk Yetkilerinin Sınırları. İstanbul: Medipol Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2022.
- YAŞAR Hasan Nuri. **İdare Hukuku**. İstanbul: Der Yayınları, 2016.
- YAMAN Ömer Faruk. İnsan Hakları Perspektifinden Medine Vesikası ile Magna Carta'nın Karşılaştırılması. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- YAVUZ Zeynep Betül. Kuruluştan Günümüze ABD'de İnsan Hakları Anlayışı ve Obama ile Trump Yönetimlerinin İnsan Hakları Söylemi. Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- YAYLA Atilla. **İdare Hukuku**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1985.
- YAYLA Yıldızhan. **İdare Hukuku**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1990.
- YILDIZ Mustafa. “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin İşlevsel Konumu”. Anayasa Yargısı, AYM Yayınları S:36, ss.255-332.
- YILDIRIM Turan / YASİN Melikşah / KARAN Nur / ÖZDEMİR Eyüp / ÜSTÜN Gül / OKAY TEKİNSOY Özge. **İdare Hukuku**. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2012.
- YILMAZ Deniz. Kolluk Yetkilerinin Olağanüstü Hal Döneminde Geçirdiği Değişimler. Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.

ÖZGEÇMİŞ

Sümeyye Büşra AVCI, lise eğitimini Ersin Bacaksız Anadolu Lisesi'nde tamamladıktan sonra, 2013 yılında Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi bölümünde lisans eğitimine başlamış, bir yıl hazırlık eğitimi alarak 2019 yılında mezun olmuştur. 2021 yılında Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başlamıştır.